

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra Blízkého východu

Bakalářská práce

Kamila Hokrová

Pražští rabíni přelomu 19. a 20. století: K charakteru pražského rabinátu

Prague Rabbis in the Late 19th and Early 20th Centuries: On the Nature of the
Prague Rabbinate

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Pavlu Sládkovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, trpělivý přístup, cenné rady a podněty.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 4. 8. 2020

.....

Kamila Hokrová

Klíčová slova:

Dějiny Židů v českých zemích, judaismus, náboženská autorita, židovské obce

Keywords:

History of Jews in the Bohemian Lands, Judaism, religious authority, Jewish communities

Abstrakt:

Bakalářská práce si klade za cíl zmapovat profily jednotlivých rabínů působících v Praze v období mezi lety 1870–1938. Jedná se o období, ve kterém proběhlo mnoho změn (demografických, jazykových i politických), jež nadobro proměnily židovskou společnost. V roce 1881 došlo k uzavření ješivy rabiho Arona Kornfelda v Golčově Jeníkově, poslední tradiční ješivy, jež fungovala v českých zemích. I v následujícím období do Prahy přicházejí rabíni, kteří získali vzdělání na tradičních ješivách, avšak nejpozději po příchodu do Prahy jsou konfrontováni s modernizačními trendy. Jedním ze stěžejních bodů práce je přehled biografí jednotlivých rabínů, jenž zahrnuje jejich dílo, náboženský původ či proudy judaismu, které reprezentovali. Předkládaná práce je předběžným nakročením k popisu fungování náboženského života rabínů pražské židovské obce.

Abstract:

The bachelor thesis focuses on individual rabbis acting in Prague between the years of 1870 and 1938. This period outstands as crucial for development of Jewish society mainly because of the many changes that took place, such as demographic, linguistic and political. The year 1881 was especially significant due to the closure of rabbi Aaron Kornfeld's yeshivah in Golčův Jeníkov which was the last traditional yeshivah in Bohemia. The rabbis who came to Prague in the following years also received their education in the traditional yeshivas, yet after their arrival they were usually confronted with modernization trends. One of the main points of the thesis is the summary of biographies of individual rabbis, which includes but is not limited to their work, religious origin as well as depiction of the movements of Judaism they represented. The thesis could be seen as an introductory point to description of rabbis from Prague Jewish community and their religious existence.

Obsah

Poznámka k transkripci	8
Úvod	9
1. Židovská společnost v Čechách 1780–1939	11
1.1 České země v období 1780–1867.....	11
1.1.1 Počátky židovské emancipace	12
1.1.2 Německo–židovské vztahy	14
1.2 Počátky českožidovského hnutí v období 1867–1914	15
1.2.1 Spolek českých akademiků židů	16
1.2.2 Spolek Or-Tomid.....	17
1.2.3 Školská reforma a rušení škol	17
1.2.4 Štěpení českožidovského hnutí	18
1.3 Pražský sionismus do roku 1914.....	19
1.4 Českožidovské hnutí a pražský sionismus v období 1914–1939	21
2. Židovská komunita v Čechách	23
2.1 Vývoj židovského obyvatelstva v Praze.....	23
2.2 Náboženská situace	24
2.3 Židovská náboženská obec pražská.....	28
2.3.1 Proněmecká orientace Židovské náboženské obce pražské	29
3. Instituce rabína a pražský rabinát	30
3.1 Rabín před modernizačními procesy	30
3.2 Transformace rabinátu v 19. století.....	31
3.3 Snahy o zřízení rabínského semináře v Praze	32
3.4 Nedostatek českých rabínů a krize židovství	34
3.5 Pražský rabinát od druhé poloviny 19. století	36
4. Pražští rabíni.....	38
4.1 Saul Jicchak Kämpf.....	38

4.2 Filip Bondy.....	42
4.3 Mordechaj Markus Hirsch.....	43
4.4 Alexander Kisch.....	45
4.5 Nathan Ehrenfeld.....	48
4.6 Heinrich Brody.....	48
4.7 Isidor Hirsch.....	52
4.8 Samuel Arje.....	53
4.9 Aharon Epstein.....	54
4.10 Aladár Deutsch.....	55
4.11 Gustav Sicher.....	56
Závěr.....	59
Seznam použité literatury a pramenů.....	61
Obrazová příloha.....	71

Poznámka k transkripci

V bakalářské práci používáme jednoduchou fonetickou transkripci. Je přihlédnuto k variantám názvů a jmen s ohledem na sekundární literaturu k tématu, na multilingvní prostředí Rakouska-Uherska a Československé republiky a na dobový jazykový úzus v námi zkoumaném období. Vlastní jména jsou uváděna v německých ekvivalentech (např. Heinrich) nebo v hebrejském originálu přepsaném do latinky (např. Jicchak, Moše). U některých případů uvádíme jména tak, jak se dané osoby rozhodly své jméno užívat. To platí například u Heinricha Brodyho, jenž někdy užíval hebrejský přepis jména Chaim a někdy počestěnou formu jména Heinrich, tedy Jindřich. Dále i u Saula Jicchaka Kämpfa, u něhož se ustálila forma kombinace německého prvního jména a hebrejského přepisu druhého jména.

U názvů spolků jako jsou Poale Sion a Afike Jehuda nám byly východiskem varianty, které jsou použity v základní sekundární literatuře, zejména v českém překladu knihy Hillela J. Kievala *Formování českého židovstva*¹ a v monografii Kateřiny Čapkové *Češi, Němci, Židé?*² U názvů organizací jako je Keren Hajesod a Ha-poel Ha-cair užíváme takovou formu transkripce, kterou samy organizace používaly, ačkoli jsou z moderního hlediska nestandardní.

¹ Kieval. *Formování českého židovstva*.

² Čapková. *Češi, Němci, Židé?*

Úvod

Předkládaná práce si klade za cíl zmapovat profily jednotlivých rabínů působících v Praze v období mezi lety 1870–1938, tedy v období, ve kterém proběhlo mnoho společenských, demografických, jazykových i politických změn, jež nevratně proměnily židovskou společnost. Mnozí z rabínů, kteří v tomto období působili v největší české židovské obci, patří k neprávem opomíjeným osobnostem židovského náboženského života. Co je však důležitější, domníváme se, že komparativní pohled na jejich biografie může osvětlit řadu nepříliš známých aspektů náboženského života pražské židovské obce v tomto transformačním období.

Zárodky zmíněných změn lze sledovat již na konci 18. století v souvislosti s nástupem Josefa II. na český trůn a doktrínou osvěcenského absolutismu. Prostřednictvím reformy usiloval císař mimo jiné o strukturální změnu židovského hospodářského života, přeorientování židovské kultury a přetvoření Židů v obyvatele aktivně se podílejících na všeobecném rozvoji státu. V revolučních letech 1848–1849 byly postupně zrušeny zbývající omezující zákony a v roce 1867 se vznikem Rakouska-Uherska získali Židé občanská práva.³ Konec 18. století je také spojen s židovským osvícenstvím (*haskalou*), ideologickým hnutím, jehož cílem bylo přizpůsobit židovský kulturní a náboženský život duchu modernizačních procesů.⁴

Jak je uvedeno výše, období od druhé poloviny 19. století je spojeno se změnami, jež rozhodujícím způsobem změnily židovskou společnost. Stále více Židů se snažilo vytvořit moderní židovskou kulturu v mnohonárodnostním státě. Čeští Židé začali podporovat český národ a upřednostňovat český jazyk před německým, současně zakládali spolky a organizace, ve kterých se snažili o propojení české a židovské kultury (v práci dále je tento proud označován jako českožidovské hnutí). Někteří Židé však s asimilací k českému národu nesouhlasili, a usilovali o vytvoření vlastního specificky židovského národního programu. To platí zejména o proudu, který je označován jako pražský sionismus.⁵

Během 19. století zanikla většina tradičních vyšších náboženských škol (*ješiv*) v Čechách.⁶ Nejdéle se udržela ješiva v Golčově Jeníkově, k jejímuž uzavření došlo v roce 1881, tedy v roce, kdy zemřel její poslední vedoucí (*roš ješiva*) rabín Aron Kornfeld.⁷ I v následujícím období však do Prahy přicházeli rabíni, kteří získali vzdělání na tradičních ješivách, i ti však byli nejpozději po příchodu do Prahy bezprostředně konfrontováni

³ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 13–15.

⁴ Etkes. „Haskalah“.

⁵ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 11–12.

⁶ Ješiva je židovská škola vyššího vzdělání pro chlapce, určená zejména pro studium Talmudu a talmudských komentářů. Reiner. „Yeshiva: the yeshiva before 1800“.

⁷ „Kornfeld Aron“.

s modernizačními trendy. Jedním ze stěžejních bodů práce proto bude přehled biografí jednotlivých rabínů, jenž bude zahrnovat jejich dílo, náboženský původ či proudy judaismu, které reprezentovali. Uvažovaná analýza bude předběžným nakročením k popisu fungování náboženského života rabínů pražské židovské obce. Ambicí této práce není podat podrobný popis rabínů a jejich života, ale spíše prostřednictvím dostupného materiálu objasnit, odkud daní rabíni přišli, z jakého prostředí pocházeli, který proud judaismu reprezentovali, charakterizovat jejich dílo a případně popsat, nakolik byli ovlivněni modernizačními trendy.

Práce vychází zejména ze sekundární literatury zabývající se židovskou společností v daném období. Pouze dílčím způsobem bylo možné využít primární prameny ze sbírky Židovského muzea v Praze, které tvoří jednotlivá díla rabínů, kterým se budeme v práci věnovat. Dále je v práci využito článků z dobových českožidovských periodik, jakožto primárních zdrojů, které lépe přibližují židovskou společnost a náboženskou situaci v Čechách, včetně Prahy. K těmto pramenům přistupujeme kriticky, protože často odrážejí ideové směřování daného autora a nutně reprezentují specifické nábožensko-politické postoje. Na druhou stranu jsou tyto prameny přínosné svou autenticitou, jelikož odrážejí tehdejší realitu a často reagují na významné události nebo na názory osobností, které byly v dané době aktuální. Jedná se o periodika českožidovského hnutí: *Kalendář česko-židovský*, *Českožidovské listy* a *Rozvoj*. Dále jsem využila sionistický týdeník *Židovské zprávy* a oficiální periodikum *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*.

První kapitola popisuje historický kontext Židů v Čechách od roku 1780 až do roku 1939, se zaměřením na vznik a vývoj českožidovského hnutí a pražského sionismu. Druhá kapitola se věnuje charakteristice židovské komunity z hlediska demografie a náboženství a také struktury Židovské náboženské obce pražské, jak zněl její tehdejší oficiální název. Třetí kapitola je nástinem vývoje rabínského úřadu v 19. století. Součástí této kapitoly je popis snah o zřízení rabínského semináře v Praze. Dále tato kapitola přibližuje problém nedostatku českých rabínů a důvody, které k tomu vedly. Stěžejní částí práce jsou pak jednotlivé biografie pražských rabínů ve čtvrté kapitole.

1. Židovská společnost v Čechách 1780–1939

Cílem této kapitoly je uvést čtenáře do historického kontextu doby mezi lety 1780–1939, tedy od doby vlády Josefa II. v českých zemích až do začátku německé okupace Československa. V jednotlivých podkapitolách jsou popsány zásadní změny, které ovlivnily židovskou společnost v tomto období, dále počátky židovské emancipace v Čechách a vznik a vývoj českožidovského hnutí a pražského sionismu.

1.1 České země v období 1780–1867

Nástup Josefa II. na český trůn roku 1780 přinesl mnoho zásadních změn pro židovské obyvatelstvo a započal období velké kulturní, sociální i ekonomické transformace. Mezi lety 1781–1789 byly vydány Toleranční patenty, které slibovaly náboženskou svobodu, ale také usilovaly o strukturální změnu hospodářského života a přeorientování židovské kultury. Byl vytvořen sekulární židovský školský systém, Židé mohli studovat na vysokých školách a věnovat se většině povolání.⁸ V roce 1784 byly omezeny pravomoci židovské samosprávy a od roku 1786 se židovský pár mohl vzít pouze tehdy, pokud oba snoubenci prokázali, že navštěvovali státem aprobované školy, tzv. *Normalschulen*.⁹ Zákon také Židům přikazoval přijmout německé jméno a příjmení. Roku 1797 vydal císař František II. Židovský systemální patent, což byl dokument, který systematicky shrnoval zákony týkající se židovské komunity. Josefínské reformy a Systemální patent, jak uvádí historik Hillel J. Kieval, usilovaly o sociální a kulturní integraci Židů do většinové společnosti. Na druhou stranu však měli být Židé pod kontrolou státu a stále ještě nebyli rovnoprávními občany.¹⁰

V revolučním roce 1848 došlo k vlnám nepokojů po celé Evropě, které, ačkoli došlo k jejich potlačení, byly jistým nakročením k emancipaci společnosti včetně té židovské. Byl zrušen požadavek segregace a Židé se tak mohli usazovat kdekoli mimo něj. Od roku 1849 byli Židé zrovnoprávněni s křesťany, byly zrušeny tzv. *familiantské zákony*, které zakazovaly stěhování Židů a jejich usazování a upravovaly povolení k sňatku. Od roku 1859 mohli Židé vlastnit půdu a roku 1867, kdy vzniklo Rakousko-Uhersko, získali Židé politická práva.¹¹

Kieval uvádí, že v období od roku 1526 až do roku 1780 židovské samosprávné instituce expandovaly a došlo k jejich diverzifikaci. Židovstvo bylo rozděleno mezi dvě sféry vlivu: na Moravě Židé sídlili v menších městech, zatímco na židovské komunity v Čechách bylo

⁸ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 13.

⁹ Normalschulen byly moderní německojazyčné školy, ve kterých byl kladen důraz na výuku sekulárních předmětů. Více k Normalschulen viz s. 13–14.

¹⁰ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 14.

¹¹ Tamtéž, s. 15.

pohlíženo jako na pouhé odnože pražské židovské obce. Nicméně dominance pražské obce a její schopnost ovládat české židovstvo závisela na její aktuální míře velikosti, bohatství a na bezpečnostní situaci.¹² Situace se změnila v druhé polovině 17. století, kdy došlo k nárůstu venkovské židovské populace v Čechách. Byly tak zpochybněny pravomoci Prahy v záležitosti vybírání daní a židovská venkovská populace byla uznána jako entita nezávislá na Praze (Böhmische Landesjudenschaft).¹³ K tomuto uznání také přispěla skutečnost, že v té době byla Praha sužována požáry, morem a politickou nestabilitou. Znovu obnovit autoritu Prahy se podařilo až Davidu Oppenheimovi, který v té době rozdělené české židovstvo mezi tři hlavní rabináty (pražský, český a moravský) znovu spojil. Roku 1702 se stal vrchním pražským rabínem a v letech 1713 a 1715 převzal zbylé dva úřady. Během 18. století došlo k organizačním změnám: v Čechách byla vytvořena funkce tzv. *Kreisrabbiner*, tedy „krajských“ rabínů, kterým podléhal náboženský život v jednotlivých krajích. Dále byla uznána funkce pražského vrchního rabína, jenž byl chápán jako nejvyšší autorita pro české Židy.¹⁴

1.1.1 Počátky židovské emancipace

Období od roku 1780 je také spojeno se vznikem ideologického směru, zvaného *haskala*, jehož centrem se stal Berlín.¹⁵ *Haskala* v Praze měla zpočátku pouze nemnoho přívrženců z bohatých a vzdělaných rodin¹⁶ a její aktivity se odehrávaly pod vlivem blízkých metropolí jako byly právě Berlín či Vídeň.¹⁷

Ruth Kestenberg-Gladstein rozděluje pražskou *haskalu* na čtyři vývojové fáze¹⁸: v první fázi (1780–1790) byla vzorem berlínská *haskala*, Moses Mendelssohn¹⁹ a periodikum *Hameasef*, první časopis hlásající ideje tohoto směru. V druhé fázi (1790–1800) byla inspirace Berliinem stále znatelná, avšak pražským židovským osvícencům se začínaly nelíbit jisté postoje německých *maskilim*, zejména otevřená nevráživost vůči židovskému právu a tradicím. Od roku 1754 až do roku 1793 působil v Praze na pozici vrchního rabína Jechezkel Landau, který pocházel z Polska.²⁰ Jeho působení v Praze nebylo vždy hladké, jelikož musel čelit

¹² Kieval. *Languages of community*, s. 23–24.

¹³ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 22.

¹⁴ Kieval. *Languages of community*, s. 23–24.

¹⁵ *Haskala* nebo také židovské osvícenství je ideologický směr, jehož cílem bylo přizpůsobit židovský kulturní a náboženský život v duchu moderních idejí. To bylo například spojeno s výukou sekulárních věd, integrací do většinové společnosti a výukou jazyků. Představitelé hnutí se nazývají *maskilim*. Etkes. „Haskalah“.

¹⁶ Kieval. *Languages of community*, s. 46.

¹⁷ Sládek. „Ezekiel Landau (1713–1793) – a Political Rabbi“, s. 235.

¹⁸ Kestenberg-Gladstein. *Neuere Geschichte der Juden in den böhmischen Ländern*, s. 115–331.

¹⁹ Moses Mendelssohn (1729–1786) byl židovský filosof a myslitel, představitel židovského osvícenství v Německu. „Mendelssohn, Moses“, sv. 14, s. 33.

²⁰ Kieval. *Languages of community*, s. 46.

několika výzvám v souvislosti se změnami, které se snažili zavádět přívrženci haskaly i Habsburská monarchie v rámci procesu emancipace Židů.²¹ Poté, co vláda Josefa II. rozhodla o zrušení autonomie židovské obce a o systematické germanizaci habsburského židovstva, se sice snažil hájit zájmy židovské obce, ale zároveň tato nařízení nenapadal. Například zdánlivě pomáhal se založením moderní židovské školy *Normalschule* v Praze a podporoval odvádění Židů do habsburské armády.²² Avšak současně se právě díky jeho vlivu výuka na německožidovských školách soustředila pouze na světské předměty a tradiční talmudické vzdělání se nadále vyučovalo v rabínských institucích.²³

Ve třetí a čtvrté fázi (1800–1830) už pražští *maskilim* vytvořili vlastní vizi, formulovanou například ve svém vlastním časopisu *Jüdisch-deutsche Monatschrift*, jehož hlavními přispěvateli byli Ignác a Juda Jeittelesové, Moše Israel Landau a Solomon Löwisohn. Pražská haskala v tomto období přestala přejímat inovace z německé haskaly, ale přesto na ně reagovala. Když německá haskala předložila program náboženské a vzdělávací reformy a zaujala lhostejný postoj k tradičnímu židovskému právu (*halacha*), pražská haskala trvala na posvátnosti zákona a tradice. Kieval se shoduje s Ruth Kestenberga-Gladsteina a konstatuje, že pražská haskala se vyznačovala umírněností a tradicionalismem.²⁴ Historička Kateřina Čapková tvrdí, že pravděpodobně i díky této umírněnosti a díky malému počtu ortodoxních Židů nedošlo k rozdělení komunity na ortodoxní a reformní, jak se stalo například v Uhrách.²⁵ Navíc Praha byla ve srovnání s Berlínem nebo Vídní spíše provinčním městem, což pražské *maskilim* izolovalo a limitovalo v možnostech zapojit se do větší debaty. V důsledku toho nedosahovali takového významu a nezávislosti, aby mohli nechat vzniknout vlastnímu specifickému hnutí, jež by samo formulovalo své postoje,²⁶ a vycházeli především ze spisů zahraničních.²⁷

Jak již bylo zmíněno, nově zavedená povinná školní docházka se týkala i Židů. Židovským obcím bylo nařízeno zřídit moderní německojazyčné školy (*Normalschulen*), ve kterých byly vyučovány sekulární předměty v německém jazyce, zatímco náboženství bylo vyučováno na tradičních židovských školách. Protože *maskilim* mimo jiné brojili právě proti tradiční výuce náboženství, představoval pro ně tento kompromis určité zklamání. *Maskilim*

²¹ Sládek. „Ezekiel Landau (1713–1793) – a Political Rabbi“, s. 233–235.

²² Flatto. „Landau, Yehezkel Ben Yehudah“.

²³ Miller. *Moravští Židé v době emancipace*, s. 75.

²⁴ Kieval. *Languages of community*, s. 46–47.

²⁵ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 72.

²⁶ Jedinou výjimkou je časopis *Jüdisch-deutsche Monatschrift*, jehož vydávání trvalo pouze šest měsíců během roku 1802. Kestenberga-Gladsteina. *Neuere Geschichte der Juden in den böhmischen Ländern*, s. 115–331.

²⁷ Kieval. *Languages of community*, s. 50.

totiž usilovali o sjednocení náboženských a sekulárních dovedností a byli by preferovali integraci moderní výuky náboženství do státem aprobovaných škol. Roku 1782 byla jako první otevřena německo-židovská škola pro chlapce, podobná škola pro dívky pak v roce 1784. Do roku 1787 vzniklo v Čechách dalších dvacet pět škol. Na Moravě fungovalo v roce 1784 dvaadvacet německo-židovských škol. Tyto *Normalschulen* existovaly v Čechách a na Moravě až do konce 19. století, kdy je postupně rušilo českožidovské hnutí v souladu s idejemi českého národního hnutí.²⁸ Na těchto židovských školách vyučovali propagátoři haskaly; ti nejvýznamnější z nich přednášeli na tzv. *Hauptschule* v Praze. Mezi nejdůležitější osobnosti české haskaly, zejména v oblasti vzdělávání, patřili Naftali Herz Homberg a Peter Beer.²⁹

1.1.2 Německo–židovské vztahy

V období let 1830 až 1870 došlo k postupnému utužení německo-židovských vztahů, což se projevovalo mimo jiné i tím, že Židé používali jako jazyk denní potřeby němčinu a zůstávali loajální habsburskému císaři.³⁰ Situaci tohoto období popisuje Kieval takto: „Kulturní integrace českých Židů, která probíhala v období emancipace, byla založena na předpokladu, že německý jazyk i kultura se stanou hlavními nástroji společenského pokroku a národního sjednocení.“³¹ Němčina byla spojována s osvícenstvím, s reformami Josefa II. a se samotným procesem židovské emancipace v Habsburské monarchii.³² Ačkoli nejpozději od poslední třetiny 19. století byly snahy zastánců příklonu k české kultuře patrné, ještě na počátku 20. století Židé stále upřednostňovali němčinu před češtinou. Jednalo se především o Židy z vyšších společenských vrstev, jelikož němčina poskytovala možnost většího společenského prosazení a současně snadnější integraci do německy hovořících středních vrstev.³³ Novinář Bedřich Hlaváč, stoupenec českožidovského hnutí, napsal o pražských Židech pro Kalendář česko-židovský:

Až do počátku let osmdesátých je to historie německá, německé části pražského obyvatelstva. Skoro všichni židé stáli v táboře německém. [...] Až do r. 1867, kdy se Maďaři domohli vlastního státu, byli židé v Uhrách také Němci a mluvili stejně německy jako u nás. Rakousko bylo prohlášeno dvorem a vládou za stát německý,

²⁸ Hecht. „Normalschulen“.

²⁹ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 71; k Peteru Beerovi viz Hecht. *Ein jüdischer Aufklärer in Böhmen*; k Naftali H. Hombergovi viz Van Luit. „Homberg, Herz“.

³⁰ Kieval. *Formování českého židovstva*, s.19.

³¹ Tamtéž, s.16.

³² Tamtéž, s. 58.

³³ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 82–84.

všechna moc státní byla v rukách německých, Němci byli nejsilnější – slabí židé museli se tedy držet Němců, německého státu, německé moci. Z toho se ovšem vyvinula tradice také po stránce nepolitické, hlavně kulturní, podporovaná pochopitelně v první řadě německou školou, německou universitou, nehledíc ani k tomu, že v povaze židů byla stěhovavost a oni tudíž se drželi jazyka s velkou světovou platností a rozšířeností. Byli tedy u nás přes to, že žili daleko víc mezi Čechy, v krajinách českých než mezi Němci, přec jen Němci.³⁴

Je nutné zmínit, že se jedná pouze o jednostranný ideologicky zabarvený pohled, přičemž Kieval ve své publikaci upozorňuje, že na přelomu 19. a 20. století vrcholilo národní emancipační hnutí a většina české i židovské společnosti ve skutečnosti stále více zpochybňovala postavení němčiny.³⁵

S postupnou imigrací Čechů z českojazyčných regionů venkova do měst a s uvolňováním regulací, dotýkajících se národních jazyků, docházelo k poklesu německého vlivu. Například roku 1861 byly názvy pražských ulic napsány nejdříve česky a německy a do roku 1893 byly německé nápisy odstraněny úplně. Oslabení německého kulturního prvku se projevilo i v jazykové identifikaci. V rámci sčítání lidu v roce 1880 prohlásilo téměř 42 000 obyvatel Prahy za svůj jazyk denní potřeby němčinu, zatímco na konci 19. století došlo k velkému propadu počtu německy mluvících občanů, přičemž poměr českých a německých obyvatel zůstával neměnný. Zajímavostí je, že německy mluvící Židé z německých oblastí českých zemí projevovali mnohem větší ochotu usadit se v Praze než občané nežidovského původu, a po přistěhování do Prahy se mnoho z nich němčiny vzdalo a deklarovalo za svůj jazyk denní potřeby češtinu.³⁶ Popsané procesy na jedné straně otevíraly českým Židům cestu k českému jazyku, na straně druhé však urbanizace přispěla také k sekularizaci židovské společnosti.³⁷

1.2 Počátky českožidovského hnutí v období 1867–1914

Dobu po roce 1867 popisuje Kieval jako období, ve kterém proběhlo mnoho změn demografických, politických a jazykových, které hrály důležitou roli v proměně židovské

³⁴ Hlaváč. „Pražští židé dříve a nyní“. *Kalendář česko-židovský*, s. 13.

³⁵ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 16.

³⁶ Tamtéž, s. 27–30.

³⁷ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 26. Termín „sekularizace“ je zde používán pro jednoduchost. Navzdory jeho problematičnosti se termín i v recentní židovské moderní historiografii znovu používá. Více viz např. Feiner. *The Origins of Jewish Secularization*, zejména s. 6–10.

společnosti. Vyznačuje se na jedné straně asimilací Židů k české kultuře, na straně druhé vytvořením specificky židovského národního programu jako alternativy k německé nebo české asimilaci.³⁸

Po vydání Říjnového diplomu roku 1860 a Únorové ústavy roku 1861 došlo ve společnosti k uvolnění. V hojném počtu se zakládaly noviny a politické a vlastenecké spolky. Čeští vlastenci začali vydávat pamflety proti Židům, jakožto německy hovořící vrstvě, a současně byli čeští Židé považováni za podporovatele rakouské monarchie.³⁹ Na to reagovala židovská společnost zakládáním mnoha spolků, které propagovaly český jazyk a odmítaly jazyk německý. Například již ve 40. letech 19. století židovský poštovní Hynek Kraus z Luštěnic vydal první česko-hebrejskou modlitební knihu a později roku 1881 modlitební knížku pro ženy s názvem *Modlitby pro dcery israelské*.⁴⁰

1.2.1 Spolek českých akademiků židů

V roce 1876 bylo založeno univerzitní uskupení Spolek českých akademiků-židů (dále jen SČAŽ). Prvotním cílem spolku byla integrace studentů se stejnými zájmy a postoji, posléze však členové cítili potřebu pozvednout jeho účel a rozhodli se zapojit do českého národního hnutí. V prvním roce činnosti měl SČAŽ 82 členů a postupně se rozrůstal. Spolek nesdružoval pouze studenty. V čele spolku působili například Bohumil Bondy, hlavní mecenáš českožidovských snah, nebo Jakub Scharf, zakladatel Národní jednoty českožidovské, kterou Kieval označuje za „politickou složku“ českožidovského hnutí.⁴¹ V roce 1881 začal spolek vydávat *Kalendář česko-židovský*, periodikum, jež mělo několik funkcí: představit českým Židům národní kulturu, do níž se chtěli integrovat, dále kulturu a zvyklosti Židů z venkovských oblastí, a také informovat čtenáře o obřadních cyklech židovského roku a o trzích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (v tom publikace navazovala na raně novověké židovské kalendáře).⁴² Kieval shrnuje:

Mladé hnutí doufalo, že pokud budou veškeré informace [...] podávány česky, pochopí Židé z Čech, že jazyk, který všeobecně přijali jako dorozumívací prostředek v oblasti

³⁸ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 11–12.

³⁹ Tamtéž, s. 31–32.

⁴⁰ Tamtéž, s. 59–64.

⁴¹ Tamtéž, s. 38–40.

⁴² Tamtéž, s. 47–48.

obchodu i jiné každodenní komunikace, se stejně dobře hodí i pro úzce vyhraněný svět židovské kultury.⁴³

1.2.2 Spolek Or-Tomid

V rámci pražské židovské obce sice SČAŽ oslovil pouze menší skupinu Židů, předznamenával však budoucí změny, po kterých židovská společnost volala.⁴⁴ Aktivity spolku se netýkaly pouze kulturní oblasti, ale i náboženské. V roce 1883 založil SČAŽ novou pražskou reformní kongregaci Or-Tomid (dosl. Věčné světlo). Jejím cílem nebylo reformovat bohoslužbu jako takovou z hlediska náboženského obsahu, nýbrž vést bohoslužbu v češtině, a tak ji zpřístupnit širší veřejnosti. Rabínem spolku byl ustanoven Filip Bondy, který vedl svá kázání pouze v češtině a vydal již v roce 1886 učebnici s překlady některých pasáží knihy Genesis do češtiny pod názvem *Učení Mojžíšovo*.⁴⁵ Zpočátku neměl spolek vlastní synagogu, a tak bohoslužby probíhaly v hotelu Stein v Jindřišské ulici.⁴⁶ Kantor spolku Or-Tomid Mořic Kraus se podílel na proměně židovské bohoslužby, vydal několik překladů modliteb a první česko-hebrejskou Pesachovou hagadu. Nejdůležitějším počinem spolku Or-Tomid bylo česko-hebrejské vydání modlitební knihy od Augusta Steina. Avšak podle Kievala aktivity SČAŽ i spolku Or-Tomid neměly tak zásadní vliv na změny, které by byly v souladu s cíli českožidovského hnutí. Českožidovské hnutí se totiž nechtělo pouštět do radikálních změn – například původní program spolku Or-Tomid se podílu na českém kulturním životě úmyslně stranil. Tento váhavý přístup vystavoval českožidovské hnutí obvinění, že český nacionalismus propaguje jen částečně.⁴⁷ Navíc podle Čapkové spolek Or-Tomid neměl právě v Praze větší odezvu, na rozdíl od jižních, východních a středních Čech. Když se v roce 1918 po založení Československa většina pražských synagog přiklonila k bohoslužbám vedeným v češtině, spolek ztratil svůj původní význam a zanikl.⁴⁸

1.2.3 Školská reforma a rušení škol

Od 90. let 19. století se českožidovské hnutí rozhodlo dokázat svou oddanost české národní věci a vyvrátit zpochybnující názory, které se kolem něj šířily. Proto další významnou činností českožidovského hnutí bylo rušení německožidovských škol. Jak bylo uvedeno výše, židovské

⁴³ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 48.

⁴⁴ Tamtéž, s. 55–56.

⁴⁵ Tamtéž, s. 60–65.

⁴⁶ Fischer. „Dr. Filip Bondy“. *Kalendář česko-židovský*, s. 61–62.

⁴⁷ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 64–66.

⁴⁸ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 119.

komunity provozovaly již od josefinských reforem židovské školy, ve kterých byla vyučovacím jazykem němčina. Například ve školním roce 1884/1885 se v 96 z celkového počtu 114 škol na území Čech s výjimkou jediné vyučovalo německy. Většina pražských Židů dávala přednost obecným školám před soukromými a také němčině před češtinou. I proto byli Židé osočováni, že se spolčují s Němci a že podporují konkurenční německé národní hnutí.⁴⁹

V roce 1893 byla založena členy SČAŽ politická platforma Národní jednota českožidovská. Tímto krokem dalo hnutí najevo, že už se nechce věnovat čistě kulturním záležitostem, ale vytvořit otevřeně politickou českožidovskou organizaci. Národní jednota českožidovská se snažila šířit zprávy o českém národním hnutí po celé zemi, zejména prostřednictvím svého čtrnáctideníku *Českožidovské listy*, který začala vydávat od roku 1894. Jejím hlavním cílem bylo zrušení německojazyčných židovských škol v Praze i na venkově.⁵⁰ Kieval shrnuje, že „mezi lety 1894 a 1907 informovaly *Českožidovské listy* se zaujetím o intenzivním úsilí židovské Národní jednoty zbavit venkovské oblasti německožidovských elementárních škol.“⁵¹ Celkem bylo do roku 1906 skutečně uzavřeno 52 těchto škol. V roce 1899 předložila Národní jednota českožidovská ke schválení návrh na jazykovou rovnost v rámci pražské židovské obce. Podařilo se jí prosadit výuku v češtině na pražské náboženské škole Talmud-Tóra v jedné vyšší a v jedné nižší třídě, a také sobotní kázání ve smíchovské synagoze v češtině. Přesto bylo patrné, že ačkoli na venkově se jejich úsilí dařilo, v Praze to bylo spíše naopak.⁵²

1.2.4 Štěpení českožidovského hnutí

Roku 1901 došlo v rámci českožidovského hnutí k rozštěpení. Kieval uvádí, že nová generace politického hnutí, do níž patřili například Eduard Lederer, Viktor Vohryzek a Bohdan Klineberger, se odtrhla poté, co Národní jednota českožidovská odmítla odsoudit poznámky Františka Ladislava Riegera, který mluvil o Židech jako o „rozkladném elementu“. Lederer ve svém díle *Žid v dnešní společnosti* z roku 1902 představil svou novou vizi: jednou provždy vyvrátit veškerá falešná obvinění Židů a udat nový směr českožidovskému hnutí. Centrem opozice bylo město Pardubice, kde působila i českožidovská mládežnická organizace Veselost, která se následně rozhodla změnit své zaměření i název na *Rozvoj*. V čele Rozvoje byl právě Viktor Vohryzek, který v roce 1904 založil i časopis pod názvem *Rozvoj*. Také byl založen

⁴⁹ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 66–76.

⁵⁰ Tamtéž, s. 79–80.

⁵¹ Tamtéž, s. 83

⁵² Tamtéž, s. 86–94.

Svaz českých pokrokových Židů, jehož přívrženci byli především podporovatelé Masarykovy Realistické strany a který měl být alternativou k Národní jednotě českožidovské. Od roku 1907 začalo být periodikum *Rozvoj* oblíbenější mezi židovskými čtenáři než *Českožidovské listy*. Jedním z nejpálčivějších témat pro Svaz českých pokrokových Židů bylo, k jakému druhu asimilace se Židé mají přiklonit a v jakém rozsahu je taková asimilace možná. Na rozdíl od Národní jednoty českožidovské naléhal *Rozvoj* na náboženské oživení české i židovské společnosti.⁵³ Dále volal po reformách českého judaismu, například Viktor Vohryzek opovrhoval ortodoxním judaismem, který byl podle něj „tmářský a zpátečnický“. Avšak, jak Kieval zdůrazňuje a jak bude uvedeno i dále, Židovská náboženská obec pražská na přelomu 19. a 20. století nepředstavovala haličskou ortodoxii. Přestože, jak ukážeme, reformnímu hnutí také nebyla nakloněna, rabíni působící v Praze byli prozápadními a vysokoškolsky vzdělanými osobnostmi.⁵⁴

1.3 Pražský sionismus do roku 1914

Podobně, jako tomu bylo u českožidovského hnutí, i za zrodem sionismu v Praze stály studentské spolky. Období 90. let 19. století bylo spojeno s vlnou protizidovských nepokojů, které byly důsledkem nespokojenosti společnosti s politickými výsledky, konfliktem mezi Čechy a Němci a mezi Židy a Čechy, kteří stále chápali Židy jako přívržence německého tábora.⁵⁵ Spolu s tímto všudypřítomným národnostním bojem docházelo k rozdělování spolků na ty, které přijímaly židovské zájemce a na ty, které nikoliv. Proto v roce 1893 založili dva ruští Židé, kteří studovali v Praze, vlastní židovský spolek s názvem Maccabea. Členové tohoto spolku vnímali sami sebe jako samostatnou entitu, představující židovský národ a distancovali se od náboženství, stejně jako od požadavku na asimilaci. Kvůli nezájmu pražských studentů o takový druh spolku došlo v roce 1896 k přetvoření a přejmenování spolku na Spolek židovských univerzitních studentů a jeho nacionalistický charakter byl oslaben.⁵⁶

V roce 1897 došlo k oživení pražského sionismu. Impulsem bylo uskutečnění prvního sionistického kongresu v Basileji a založení celosvětově působící Sionistické organizace se sídlem ve Vídni. Tyto události byly podnětem k založení dvou sionistických organizací v Čechách: Sion a Bar Kochba (ten vznikl ze staršího Spolku židovských univerzitních studentů).

⁵³ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 129–134.

⁵⁴ Tamtéž, s. 138–139.

⁵⁵ Tamtéž, s. 102–103. Nepokoje často nabíraly podobu již odvěkého „obvinění z rituální vraždy“, což vyvrcholilo roku 1899, kdy byla zavražděna Anežka Hružová z Polné. Obviněn byl Žid Leopold Hilsner, který měl krev dívky předat dalším židovským komplicům pro výrobu pesachových macesů.

⁵⁶ Tamtéž, s. 143–145.

Představitelé obou spolků se snažili získat nové přívržence i v rámci českožidovského hnutí, a tak docházelo k mnoha přeběhnutím ze SČAŽ k sionistickým spolkům.⁵⁷

Kieval upozorňuje, že v čele spolku Bar Kochba stál mezi lety 1901 a 1905 Hugo Bergmann, jenž prosazoval tzv. kulturní sionismus. Bergmann chtěl bojovat proti asimilaci výukou hebrejštiny, jidiš i židovské historie, přednáškami a diskuzemi, zejména pak přijetím židovské kultury do každodenního života jednotlivce. Tento druh sionismu čerpal z myšlenek Achada Ha-Ama, Nathana Birbauma, Bertholda Feiwela a Martina Bubera a lišil se od sionismu, který prosazoval Theodor Herzl. Přívrženci kulturního sionismu věřili, že prostřednictvím kulturního obrození židovských hodnot budou Židé rovnocenným národem, a proto mu dali přednost před politickým sionismem Theodora Herzla.⁵⁸

Nicméně i v rámci spolku Bar Kochba docházelo k vnitřním sporům, jelikož někteří členové spolku měli jinou představu o tom, jak popsaných cílů dosáhnout. Hledali přece jen inspiraci v „herzlovském“ politickém sionismu a usilovali o vytvoření „bojovného“ hnutí v rámci spolku Bar Kochba, které by se vymezovalo vůči českoněmeckému liberalismu, pravicovému antisemitismu, a dokonce i vůči tradiční židovské obci. Tento návrh na změnu orientace spolku byl zamítnut, a tak si tato frakce založila konkurenční sionistický spolek Barissia. Spolek Barissia chtěl otevřeně bojovat proti asimilaci a získat na svou stranu židovskou společnost, zatímco spolek Bar Kochba usiloval o duchovní obrodu každého jedince. Členové Barissie také v roce 1907 založili první sionistický týdeník *Selbstwehr*.⁵⁹

Posléze si spolek Bar Kochba získal větší popularitu, a navíc se mohl pyšnit tím, že se v jeho středu pohybovaly význačné osobnosti. Jako příklad uvádí Kieval osobnost Lea Herrmanna, který se v roce 1908 stal předsedou spolku a pod jeho vedením se podařilo spolku získat kontrolu nad týdeníkem *Selbstwehr*. Později se stal Herrmann dokonce tajemníkem výkonného výboru Světové sionistické organizace v Berlíně a vypomáhal s řízením nadačního fondu Keren Hajesod v Jeruzalémě.⁶⁰ Jako úkol spolku Bar Kochba si Herrmann vytyčil, že bude dále bojovat proti nepřátelům Židů, popisovat sociální a ekonomické podmínky společenství v týdeníku *Selbstwehr* a věnovat se obrodě judaismu v Čechách.⁶¹

⁵⁷ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 146–151.

⁵⁸ Tamtéž, s. 152–162.

⁵⁹ Tamtéž, s. 175–177.

⁶⁰ Tamtéž, s. 188–191.

⁶¹ Tamtéž, s. 192–208.

1.4 Českožidovské hnutí a pražský sionismus v období 1914–1939

První světová válka a s ní spojená branná povinnost způsobily, že činnost českožidovského hnutí i sionismu ochabla. V roce 1915 došlo ke zrušení týdeníku *Rozvoj* a spolek Bar Kochba přerušil činnost.⁶² Přesto již po první světové válce pražští sionisté obnovili svou činnost a začali rozvíjet své sionistické představy. Například již zmíněný bývalý předseda spolku Bar Kochba Hugo Bergmann, který emigroval roku 1920 do Palestiny, stál u zrodu Židovské národní a univerzitní knihovny (dnes Národní knihovna Izraele). Max Brod v roce 1918 založil spolu s Ludvíkem Singerem Národní radu židovskou, skrze niž hájili židovské zájmy v nově vzniklé Československé republice.⁶³ Již 28. října 1918 byl jménem Národní rady židovské poslán požadavek Národnímu výboru, ve kterém bylo požadováno státní uznání židovské národnosti a plné občanské a právní rovnosti pro Židy. Jak Kieval podotýká, tohoto uznání se Židé dočkali až v roce 1920 s přijetím československé ústavy.⁶⁴ Čapková uvádí, že Max Brod se posléze stal poradcem T. G. Masaryka pro otázky týkající se Židů.⁶⁵ Ludvík Singer byl dále šéfredaktorem nově vzniklého českojazyčného sionistického týdeníku *Židovské zprávy* a Hugo Herrmann předsedal až do roku 1934 zmíněnému sionistickému fondu Keren Hajesod.

Přestože se sionismus dočkal úspěchů v Palestině, kde se dařilo Židům vytvořit židovskou emancipovanou společnost, byl Hugo Bergmann toho názoru, že je potřeba budovat sionismus nadále i v Evropě, vzdělávat děti jako Židy, učit se hebrejsky nebo jidiš a šířit literární kulturu.⁶⁶ Kieval objasňuje, že:

Válka přinutila sionisty z celé střední Evropy, zejména však z českých zemí, prověřit ideály a cíle tváří v tvář skutečným faktům, slevit z nároků na oblast kulturního obrození a v prvé řadě usilovat o zlepšení sociálních a politických podmínek, jež ovlivňovaly život většiny židovských obyvatel.⁶⁷

Podle Čapkové se meziválečné období vyznačovalo štěpením sionistických organizací a vznikem mnoha spolků.⁶⁸ Vznikly české pobočky židovských socialistických uskupení, jako byly Poale Sion a Ha-poel Ha-cair. Pražská pobočka spolku Ha-poel Ha-cair byla založena roku

⁶² Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 241–246.

⁶³ Tamtéž, s. 254–255.

⁶⁴ Tamtéž, s. 279–287.

⁶⁵ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 50.

⁶⁶ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 255–260.

⁶⁷ Tamtéž, s. 272.

⁶⁸ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 248.

1920 Hugem Bergmannem, Maxem Brodem, Oskarem Epsteinem a Alexem Feigem.⁶⁹ Vedle sionistických spolků založili sionisté v roce 1919 také politickou stranu s názvem Židovská strana.⁷⁰ Další důležitou součástí sionistického hnutí byly aktivity mládeže. Nejznámější mládežnickou organizací byla tělovýchovná organizace Makkabi.⁷¹ Sionistické spolky hrály důležitou roli v pomoci uprchlíkům jak německým, tak i podkarpatoruským Židům a v roce 1938 rakouským a sudetským Židům.⁷²

V předvečer první světové války se v rámci českožidovského hnutí začala tvořit nová názorová generace autorů, která už byla vychovávána ve zcela českém prostředí. Patřili sem Otakar Guth (žák Viktora Vohryzka), Viktor Teytz (šéfredaktor *Rozvoje* a *Kalendáře českožidovského*), Jindřich Kohn, Alfred Fuchs či Arne Laurin. S novou generací, která se vyznačovala vyšší mírou důvěry ve vztahu k českému národu i respektu k ostatním soupeřícím formám židovské kultury, se pozměnily i cíle hnutí.⁷³ Například Jindřich Kohn ve svém článku pro *Rozvoj* tvrdí, že „sám vidí jako hlavní úkol českožidovského hnutí stanovit hranice asimilačního procesu a zároveň reagovat na nikoliv nepodstatné otázky a výzvy, které neustále předkládá evropský sionismus“.⁷⁴ Kieval dále upozorňuje, že došlo k umírnění nepřátelských postojů mezi českožidovským hnutím a sionistickým hnutím, a to zejména díky třem okolnostem: nacionalistickému rázu kulturního dění v českých zemích, podpoře ze strany realistů a sociálních demokratů židovským národním cílům a nové generaci vzdělanců, pro kterou bylo ukončení německo-židovského spojení nezbytné.⁷⁵

Po vzniku Československa se českožidovské hnutí rozhodlo pro vytvoření vlastního českožidovského deníku *Tribuna*, jehož první číslo bylo vydáno roku 1919. V polovině dvacátých let se však jeho vydávání zastavilo.⁷⁶ Podle Čapkové byl důležitou změnou vznik spolku Svaz Čechů židů, který vznikl v říjnu roku 1919 spojením Svazu českých pokrokových Židů s Národní jednotou českožidovskou. Tento svaz oficiálně reprezentoval českožidovské hnutí. Oficiálním českožidovským časopisem byl ustanoven časopis *Rozvoj*.⁷⁷ Svoji obnovu zahájil i SČAŽ, který se rozhodl změnit stanovy tak, aby spolek mohl přijímat členy jakéhokoli

⁶⁹ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 258–260.

⁷⁰ Tamtéž, s. 279.

⁷¹ Tamtéž, s. 285–286.

⁷² Tamtéž, s. 297–299.

⁷³ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 233–235.

⁷⁴ Tamtéž, s. 236.

⁷⁵ Tamtéž, s. 239.

⁷⁶ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 153–154.

⁷⁷ Tamtéž, s. 162–165.

vyznání, Současně došlo k přejmenování na Akademický spolek „Kapper“. Hlavním cílem spolku byla nyní podpora nově vzniklého státu a zároveň integrace Židů do české společnosti.⁷⁸

Kieval shrnuje, že českožidovské hnutí se setkalo s menší popularitou než hnutí sionistické a že na rozdíl od sionistů nedosahovalo uspokojivých výsledků. Naopak sionisté podle Kievala svou politikou hájení národních židovských zájmů podkopávali integrační program českožidovského hnutí a byli odhodláni vyjednávat s politickými představiteli československého státu.⁷⁹ Čapková souhlasí s Kivalem a dodává, že sionisté se těšili úspěchu po celém Československu, zatímco českožidovské hnutí mělo vliv pouze v Čechách.⁸⁰ Souhrnně lze ale konstatovat, že českožidovské i sionistické hnutí byla důležitými hybateli v rámci českožidovské společnosti a v konečném důsledku se obě hnutí zasadila o integraci Židů jak do českého státu, tak do evropského prostoru.⁸¹

2. Židovská komunita v Čechách

Zatímco v předchozích kapitolách jsme se věnovali židovské společnosti v Čechách, v této kapitole zúžíme naši pozornost na pražské Židy a Židovskou náboženskou obec pražskou. První podkapitola popisuje demografické změny v rámci židovské společnosti v Praze, druhá podkapitola předkládá nástin náboženské situace v Praze v druhé polovině 19. století až do počátku 20. století. Dále se věnuje struktuře Židovské náboženské obce pražské a zabývá se její proněmeckou orientací. Některé aspekty pražských Židů a Židovské náboženské obce pražské jsou přiblíženy na základě článků z dobových periodik.

2.1 Vývoj židovského obyvatelstva v Praze

Poté, co byly roku 1849 zrušeny *familiantské zákony* a Židé získali svobodu pohybu, došlo k postupnému nárůstu počtu židovského obyvatelstva v Praze.⁸² V předcházejícím období význam Židovské náboženské obce pražské spíše slábl, zatímco venkovská židovská populace se rozrůstala.⁸³ V druhé polovině 19. století se tento trend otočil a do roku 1880 téměř polovina Židů v Čechách přesídlila do měst s více než 5 000 obyvateli a židovská populace ve městech se rozrostla. Stále větší množství Židů se stěhovalo do Prahy a Židovská náboženská obec pražská tak znovu začínala získávat vliv. Zatímco v roce 1869 čítala židovská populace v Praze

⁷⁸ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 274–275

⁷⁹ Tamtéž, s. 294.

⁸⁰ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 170.

⁸¹ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 294.

⁸² Tamtéž, s. 24.

⁸³ Tamtéž, s. 23.

15 214 lidí,⁸⁴ v roce 1890 žilo v Praze již 23 473 občanů židovského vyznání z celkových 94 529 českých Židů a v roce 1930 to už bylo dokonce 35 463 občanů z celkového počtu 76 301 židovských obyvatel.⁸⁵ Tento nárůst počtu židovských obyvatel v Praze byl způsoben přirozeným přírůstkem a přistěhovalectvím. Většina příchozích přicházela do Prahy z českojazyčných oblastí středních a východních Čech.⁸⁶ Za pozornost ovšem stojí i širší pohled na demografické posuny, mimo jiné i v souvislosti s poklesem celkového počtu židovských obyvatel v českých zemích. Uveďme proto počet židovských obyvatel v dalších významných židovských komunitách v Evropě. V Budapešti v roce 1890 žilo 103 317 Židů z celkem 707 961 židovských obyvatel žijících v Maďarsku a v roce 1930 se židovská populace zvýšila dokonce na 204 371 z celkových 444 567 maďarských občanů židovského vyznání. Takovýto nárůst byl důsledkem imigrace z okolních zemí, navíc během první světové války došlo k významnému přílivu haličských uprchlíků do Budapešti.⁸⁷ Podobné trendy můžeme sledovat také ve Vídni. V roce 1857 zde žilo 6 217 Židů, zatímco v roce 1890 to bylo již 118 495 židovských obyvatel, a dokonce v roce 1932 pobývalo ve Vídni celkem 201 513 židovských obyvatel. Tento nárůst byl stejně jako v případě Budapešti důsledkem přistěhovalectví, přičemž do roku 1870 se jednalo právě o přistěhovalce z Čech a Moravy. Po roce 1867 se nicméně geografický původ židovských přistěhovalců dramaticky změnil a většina židovských přistěhovalců přicházela z Haliče. Jejich důvody byly především ekonomické, ačkoli svou roli zde hrály i pogromy, jež ve východní Evropě probíhaly mezi lety 1881–1882.⁸⁸

2.2 Náboženská situace

V článku z roku 1905 rozdělil týdeník *Rozvoj české Židy* na čtyři hlavní náboženské směry: ortodoxie, liberalismus, sionismus a českožidovské hnutí.⁸⁹ Toto dělení nezachycuje tehdejší židovskou komunitu v její komplexnosti, představuje však pohled významného tehdejšího periodika na židovskou společnost. Autor článku dr. Otakar Kraus dále popisuje Židy podle různých myšlenkových proudů v judaismu. I tato charakteristika představuje pouze jeden z dobových pohledů, je však výmluvný. Prvním typem Žida je podle Krause západní Žid, který se pokládá za moderního, odvykl si od kladení řemínků při ranní modlitbě a chodí do synagogy,

⁸⁴ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 24–26.

⁸⁵ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 28.

⁸⁶ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 25–26.

⁸⁷ Silber. „Budapest“.

⁸⁸ „Population“.

⁸⁹ „Náboženská krise“. *Rozvoj*, s. 2.

aby se neřeklo. Dr. Kraus ho považuje za ubohého, jelikož při tom „svém“ náboženství nic necítí. Druhým typem je ortodoxní Žid:

Mysleli byste, že v Čechách a na Moravě jich nemáme. Ale máme jich právě tolik, že stačí, aby „řídili“ naši náboženskou výchovu. [...] Zachovati, co se zachovati dá – toť heslem jejich náboženství a smyslem jejich života. Než aby upustili od jediné ze zděděných forem, ztrácejí raději jednu duši po druhé. [...] Poněvadž snahy těchto orthodoxů se kryjí v mnohém směru, jako v zakládání konfesijních židovských škol, udržování hebrejštiny, pěstování židovského separatismu aj., se snahami politického hnutí sionistického, chodívají orthodoxové a sionisté v odboji i výboji ruku v ruce. A třetí typ je žid, jenž sice cítí nábožensky, ale ne ortodoxně a pokládá náboženství a speciálně náboženské formy za schopny rozvoje. To je typ pokrokového žida [...] ⁹⁰

Podle Čapkové žila v Praze pouze malá ortodoxní komunita. Například ortodoxní judaismus byl po většinu první republiky zastoupený v rámci reprezentace židovské náboženské obce pouze dvěma členy z celkových třiceti členů.⁹¹ Jak ale článek výše dokládá, přestože bylo ve vedení pražské komunity pouze několik ortodoxních Židů, je pravděpodobné, že stále měli hlavní slovo. Hlavní organizací, která sdružovala ortodoxní Židy, byla společnost Sinaj – Spolek k podpoře konservativního židovství v Praze. Jedním z předsedů spolku byl i rabín Heinrich Brody, jímž se budeme zabývat níže. Zajímavé také je, že tento spolek podporoval sionistické hnutí a uznal členy Židovské národní rady jako zástupce svých zájmů po vzniku Československé republiky. Podle Kateřiny Čapkové se tak stalo proto, že v Praze byl příliš malý počet ortodoxních Židů na to, aby mohli vést svou vlastní politiku a sionisté představovali oproti českožidovskému hnutí (které chtělo judaismus vyčlenit z každodenního života) menší zlo.⁹²

Podle Kateřiny Čapkové se ani reformní hnutí v Praze netěšilo příliš velké popularitě.⁹³ Kieval se s tímto pohledem shoduje a dodává, že si své vyznavače našlo spíše mezi Židy ve velkých městech než v těch malých.⁹⁴ Centrem reformního hnutí se stala Stará škola v Dušní ulici (později Španělská synagoga), Maiselova synagoga a později také Jubilejní synagoga (často nazývaná Jeruzalémská). Za bohoslužby ve Staré škole odpovídal Spolek pro upravenou

⁹⁰ „Náboženská výchova“. *Rozvoj*, s. 2.

⁹¹ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 33.

⁹² Tamtéž, s. 242–243.

⁹³ Tamtéž, s. 31–32.

⁹⁴ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 61–62.

bohoslužbu israelitův (Verein für den geregeltten israelitischen Gottesdienst).⁹⁵ Jak ale píše Michael Meyer, náboženská reforma v Praze postrádala ideologické zakotvení a podporu vzdělávacích institucí.⁹⁶ Čapková shrnuje a charakterizuje židovskou komunitu následovně:

Židovská komunita v Čechách vykazovala všechny rysy tzv. západního židovství, které se vyznačovalo vysokou urbanizací, většinovým zastoupením střední sociální třídy, odklonem od ortodoxie a rychlou kulturní integrací do okolního jazykového a kulturního společenství.⁹⁷

Tento názor navíc podporuje i skutečnost, že před první světovou válkou Čechy nezažily masový příliv židovských uprchlíků z Haliče či z carským Ruskem kontrolované východní Evropy.⁹⁸ Jednalo se spíše o menší skupiny, které se v Praze na nějakou chvíli zastavily a pokračovaly dále do Vídně či přístavů v Německu, Belgii a Holandsku. Jedním z možných důvodů, proč se Praze vyhýbali, byl ten, že ve srovnání s Budapeští, Vídní či Berlínem, v Praze chyběla významnější ortodoxní komunita, která by jim poskytla potřebnou podporu, do níž by se mohli integrovat.⁹⁹ Absence této přistěhovalecké vlny do Prahy tak vlastně potvrzuje spíše nízký význam tradičního proudu judaismu v české židovské komunitě.¹⁰⁰

Zatímco do konce 18. století se Židovská náboženská obec pražská těšila ve střední Evropě velkému významu a byla jedním z center tradiční židovské vzdělanosti, od čtyřicátých let 19. století docházelo k postupnému úpadku tradičního náboženství i pražské ješivy. Navíc, jak Čapková upozorňuje, na počátku 20. století patřila k nejméně sekularizovaným obcím v Evropě.¹⁰¹ Po 28. říjnu 1918 docházelo stále častěji k vystupování českých Židů z židovských náboženských obcí. Týdeník *Rozvoj* o tom informoval takto:

Pokrokový názor na náboženství je nesporně ten, že náboženství jest věcí soukromou, o níž si má každý jednotlivec rozhodnout sám. [...] Podnět k tomuto kroku [...] je přivoděn okolnostmi vnějšími, vztahem jednotlivce ku společnosti, je zjevem politickým.¹⁰²

⁹⁵ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 31.

⁹⁶ Meyer. „Reform, Religious“.

⁹⁷ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 313.

⁹⁸ Tamtéž, s. 313.

⁹⁹ Tamtéž, s. 23.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 313.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 29–32.

¹⁰² „Vystupování z církve“. *Rozvoj*, s. 3.

Jistě by bylo třeba prozkoumat záznamy židovských obcí o zrušení členství a ověřit, v jaké míře k tomuto vystupování docházelo. Zcela jiná situace, jak Čapková poznamenává, byla na Moravě. Zde totiž Židé žili v menších městech, udržovali mezi sebou užší kontakty, a to bylo pravděpodobně důvodem, proč na Moravě nedocházelo k tak rychlé sekularizaci.¹⁰³ Dílčí sebe porozumění stavu náboženské situace v Praze v druhé polovině 19. století až do roku 1937 předkládá článek z *Věstníku Židovské obce náboženské*:

Studium a znalost židovské vědy mezi mládeží stále více klesaly. Jen nepatrný kroužek vědychtivé mládeže pražské se tvoří okolo pražských vrchních rabinů Rapaporta, Hirsche, Ehrenfelda a Brodyho [...] Převážná většina zdejší židovské mládeže stala se během doby vlažnější a lhostejnější k židovským záležitostem. Tím došlo k tomu, že z 28 synagog se udrželo dodnes jen deset, a i těch deset bývá jen zřídka kdy naplněno zbožnými věřícími.¹⁰⁴

Tento vlažný a spíše formální vztah k židovskému náboženství popisuje i spisovatel Franz Kafka ve svém díle *Dopis otci* z roku 1919:

Později, jako dospívající člověk, jsem nechápal, jak mi můžeš vyčítat, Ty, který disponuješ tak nicotným zbytkem židovství, že se nesnažím (už z piety, jak jsi říkával) provádět stejnou nicotnost. A skutečně to bylo úplné nic, alespoň to, co jsem viděl, pouhý žert, ba ani žert ne. Čtyřikrát za rok jsi chodil do synagógy, měl jsi tam blíž k lhostejným lidem než k těm, kteří to brali vážně, trpělivě jako formalitu sis vyřídil modlitby, uváděls mě občas v úžas tím, že jsi mi uměl v modlitební knížce ukázat místo, které se právě recitovalo, jinak jsem se mohl, když už jsem byl jednou v synagóze (to byla hlavní věc), ztratit, kam jsem chtěl. Prožíval jsem tam tedy a proklímal celé dlouhé hodiny (tolik jsem se později nudil už jen v tanečních hodinách) a snažil se mít radost z těch několika malých rozptýlení, ke kterým tam docházelo: když se například otevírala archa úmluvy.¹⁰⁵

¹⁰³ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 30.

¹⁰⁴ „Náboženská škola synagogální obce v Praze“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 106.

¹⁰⁵ Kafka. *Dopis otci*, s. 55–56

2.3 Židovská náboženská obec pražská

Abychom lépe přiblížili strukturu pražské židovské náboženské obce, vyjdeme ze Stanov židovské náboženské obce pražské z roku 1930.¹⁰⁶ Hlavními správními orgány náboženské obce byly reprezentace náboženské obce a presidium. Reprezentace se skládala z 24 členů, kteří byli voleni podle volebního řádu a kteří tuto funkci vykonávali bezplatně. Působnost reprezentace se vztahovala na veškeré náboženské a správní záležitosti obce, včetně ustanovování a propouštění rabínů. V čele presidia stál předseda, který představoval výkonný orgán. Jeho úkolem bylo nařizovat a dohlížet na usnesení reprezentace. Reprezentace ustanovovala jednoho vrchního rabína, a pokud bylo potřeba, mohla jmenovat další obecní rabíny. Rabínský kandidát musel být občanem Československé republiky a znát státní jazyk, tedy českoslovenštinu (později uvidíme, že splnění právě tohoto bodu bylo předmětem kontroverzi).¹⁰⁷ Dále musel prokázat, že vykonal univerzitní studia a že nabyt teologické způsobilosti buď prostřednictvím rabínského semináře, anebo získal rabínské osvědčení (*hatarat horaa*), který vydala uznaná rabínská autorita. Stanovy definovaly kompetence vrchního rabína takto:

Konání kázání a jiných náboženských přednášek, řešení dotazů a sporů týkajících se liturgie a rituálů, spolupráce na vytvoření učební osnovy pro vyučování náboženství, dohlížet na rituální funkcionáře a na náboženské a rituální ústavy, vykonávat všechny rabínské funkce, jež mu byly přikázány reprezentací.¹⁰⁸

Ze Stanov vyplývá, že rabín byl zcela závislý na Reprezentaci náboženské obce, jelikož ta rozhodovala o jeho zvolení a případném propouštění. Z textu by se mohlo zdát, že si mohl sám rozhodovat o náboženských, rituálních a částečně i vzdělávacích otázkách, nicméně ve Stanovách je současně zmíněno, že v těchto otázkách by měl najít s Reprezentací náboženské obce shodu. Na druhou stranu, pokud tuto shodu nenašly, měl být přizván ke schůzím Reprezentace náboženské obce s poradním hlasem.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Stanovy židovské náboženské obce v Praze, s. 1–38.

¹⁰⁷ Od roku 1920 až do roku 1948 byla českoslovenština ustavena jako státní, oficiální jazyk Československé republiky. „Zákon ze dne 29.2.1920 podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice československé“.

¹⁰⁸ Stanovy židovské náboženské obce v Praze, s. 1–38.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 10.

2.3.1 Proněmecká orientace Židovské náboženské obce pražské

Židovská náboženská obec pražská i další náboženské instituce používaly až do konce 19. století jako úřední jazyk němčinu. Šlo o důsledek historického formování společnosti, loajality k vládě a snahy docílit integrace do rakouského státu.¹¹⁰ Při veřejných obřadech v synagogách se využívala vedle hebrejštiny i němčina, stejně tak byly i modlitební knihy psány hebrejsky a německy.¹¹¹

Od 60. let 19. století začala postupně vycházet najevo nespokojenost některých členů židovské obce s její proněmeckou orientací.¹¹² Například novinář Bedřich Hlaváč uvádí:

Židovská obec pražská byla pevnou baštou němectví a ani ve věcech náboženských nepřipustili k slovu příslušníka českožidovského tábora [...]. Je nepochopitelné, jak dlouho se pražští židé toho svého němectví drželi, přesto, že německý antisemitismus se všech stran na ně dorážel. Co v letech osmdesátých a později židů českých přibývalo, pocházelo z venkova, kde hnutí českožidovské dost rychle zesílilo—pražští zůstávali stále Němci.¹¹³

Jak je z článku patrné, jedná se o pohled zastávce českožidovského hnutí. Přesto je nesouhlas s nevyrovnaností používání němčiny na pražské židovské obci vůči používání češtiny patrný i z memoranda, které zaslali představitelé českožidovského hnutí pražskému náboženskému odboru roku 1899:

Slavné představenstvo! Podepsaní členové isr. náboženské obce předstupují opatrně před toto slavné představenstvo se žádostí o rovné právo své mateřštiny jazyka českého s jazykem německým ve veškerém vnějším vystupování i vnitřním úřadováním isr. náboženské obce v Praze. [...] Veškerá vyřízení od představenstva isr. náboženské obce vycházejí v jazyku německém a chce-li někdo vyřízení české, musí o ně teprve žádati. [...] Při úředním sčítání lidu roku 1890 přihlásila se ze 16000 židovských obyvatelů král. hlavního města Prahy téměř třetina k národnosti české.¹¹⁴

¹¹⁰ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 29.

¹¹¹ Tamtéž, s. 58.

¹¹² Tamtéž, s. 31–32.

¹¹³ Hlaváč. „Pražští židé dříve a nyní“. *Kalendář česko-židovský*, s. 14–15.

¹¹⁴ „Boj o rovnoprávnost na židovské radnici pražské“. *Českožidovské listy*, s. 3–4.

Výrazná německá jazyková a kulturní orientace pražské židovské obce byla předmětem debat ještě v roce 1921, kdy si na ni stěžoval spisovatel Vojtěch Rakous:

Od nejvyššího úředníka na židovské radnici až po posledního sluhu, od vrchního rabína (který je jinak výtečným a znamenitým člověkem), až po posledního šamese – šmahem samý Němec. [...] Český jazyk musí mít na pražské radnici právo domovské.¹¹⁵

Sám Rakous začal být aktivní v českožidovském hnutí od poloviny 80. let 19. století a od roku 1885 začal psát pro periodikum *Kalendář česko-židovský*. V průběhu života si počestil své jméno z německého Adalbert Östreicher na Vojtěch Rakous.¹¹⁶ Ačkoli tedy Rakous očividně v článku hovoří z pozic českožidovského hnutí, jeho hodnocení situace na pražské židovské radnici mělo své opodstatnění v tehdejší realitě.

3. Instituce rabína a pražský rabinát

Tato kapitola se věnuje definování funkce rabína a proměně rabinátu od konce 18. století až do začátku 20. století. Dále kapitola popisuje neúspěšné pokusy o zřízení rabínského semináře v Praze a v neposlední řadě to, jaké bylo postavení rabína v Čechách a konkrétně v Praze.

3.1 Rabín před modernizačními procesy

Rabínem se rozumí náboženská autorita a duchovní vůdce komunity. Je znalcem a vykladačem židovské teologie a práva. Před modernizačními procesy byl také předsedou obecního soudu (av bejt din) a vedoucím ješivy (roš ješiva). To znamenalo, že hodnotil, zda byl zákon splněn a rozhodoval, jakým způsobem by zákon měl být dodržován. V moderní době však stát postupně omezoval pravomoc rabínských soudů a podřizoval je státní jurisdikci. V 16. století došlo k další významné změně. Rabín svoji funkci již nevykonával celoživotně, nýbrž byl jmenován pouze na dobu určitou. Uchazeč o rabínskou funkci byl volen výborem, který zahrnoval světské vedení obce, ale i nežidovské autority. Jakmile byl náboženskou obcí přijat, následovalo podepsání smlouvy, která byla většinou uzavírána na dobu tří let a rabín tak měl nárok na příjem po dobu trvání vykonávání úřadu. Poprvé se tak objevily zárodky vzájemné závislosti rabína a světského vedení obce. V některých případech vznikalo mezi světským vedením obce a rabínem napětí, jelikož mezi sebou soupeřili o kontrolu nad vedením komunity.

¹¹⁵ Rakous. „Volby do židovské obce pražské“. *Rozvoj*, s. 1.

¹¹⁶ Krejčová. „Rakous, Vojtěch“.

Mezi hlavní kompetence rabína patřil dohled nad náboženskou obcí, nad košer stravováním, rituální čistotou či pohřebním ritem.¹¹⁷ Nedílnou součástí rabínského úřadu byl dohled nad sňatky a manželským a rozvodovým právem.¹¹⁸ Rabínský kandidát musel absolvovat ješivu, a dále studium pod vedením rabínské autority, po kterém na závěr získal rabínský diplom (smicha).¹¹⁹ Další příjmy mohl pobírat například z dohledu nad sňatky, přičemž výše platby byla stanovena podle velikosti věna. Dále ze soudních rozhodnutí či darů a měl také dovoleno podnikat.¹²⁰

3.2 Transformace rabinátu v 19. století

S nástupem Josefa II. na český trůn byla přijata řada nových zákonů, které mimo jiné způsobily omezení pravomoci rabínů a vytvořily nové povinnosti jak pro rabíny, tak i pro židovskou komunitu jako takovou. Bylo zrušeno židovské soudnictví a rabíni měli zakázáno uvalovat na věřící klatbu. Nově bylo povinností rabínů zákonně ověřovat uzavíraná manželství, s čímž souviselo i vedení matrik.¹²¹ Janusz Spyra ve své publikaci uvádí, že: „Aniž by to bylo řečeno přímo, objevila se snaha přeměnit rabíny na skupinu duchovních podle vzoru křesťanských vyznání, kteří by svým způsobem zastávali funkci státních úředníků.“¹²² Nově bylo vyžadováno po rabínech sekulární vzdělání, jež bylo podmínkou k vykonávání rabínského úřadu. Systemální patent z roku 1797 vydaný císařem Františkem II. nařizoval, aby všichni rabínští kandidáti absolvovali univerzitní vzdělání.¹²³ Znamenalo to tedy, že autorita rabína se nově odvíjela nejen od znalosti náboženského zákona, ale také od jeho univerzitního vzdělání.¹²⁴ Tyto změny probíhaly současně s vlivem *haskaly*, jejíž zastánci vinili rabíny ze „zaostalosti“ Židů a znevažovali jejich nezbytnost pro komunitu. Podle *maskilim* měl rabín odpovídat za etickou výchovu a utvářet morálku členů komunity, dále měl také kázat v jazyce, kterému budou všichni věřící rozumět.¹²⁵

Začala vznikat specializovaná pracoviště, teologické semináře, ve kterých se vzdělávali budoucí rabíni. Ve střední Evropě byly nejvýznamnější tři – nejstarší ve Vratislavi a dva

¹¹⁷ Teller. „Rabbinat: The Rabbinat Before 1800“.

¹¹⁸ „Rabbi, Rabbinat“, s. 12.

¹¹⁹ Spyra. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*, s. 12.

¹²⁰ Teller. „Rabbinat: The Rabbinat Before 1800“.

¹²¹ Spyra. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*, s. 14–16.

¹²² Tamtéž, s. 16.

¹²³ Gertner. „The Rabbinat After 1800“.

¹²⁴ Miller. *Moravští Židé v době emancipace*, s. 140.

¹²⁵ Spyra. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*, s. 14–15.

v Berlíně. V rámci Rakouska-Uherska fungovaly semináře ještě v Budapešti a Vídni. Výuka v těchto seminářích zahrnovala teologické i světské předměty.¹²⁶

Velkou změnu pro náboženské obce představoval zákon ze dne 21. března roku 1890, který upravoval právní poměry náboženských obcí, včetně postavení rabínů.¹²⁷ Ve vnitřních záležitostech ponechával zákon obcím vnitřní autonomii.¹²⁸ Celá monarchie byla rozdělena do jednotlivých náboženských obcí, které v sobě zahrnovaly místně ohraničený obvod. V každém obvodu mohla být maximálně jedna náboženská obec. Každá náboženská obec musela mít prostředky na vlastní provoz a pečovat o objekty a personál včetně rabína. Pakliže těmito hmotnými prostředky nedisponovala, mohlo jí být odňato státní uznání a mohla být zrušena a spojena s jinou náboženskou obcí. Představenstvo náboženské obce bylo povinno předem ohlásit rabínské kandidáty státnímu úřadu, jenž měl právo do 30 dnů vznést proti kandidátovi námítky. Podle zákona měli být rabíni zaměstnáváni na delší časové období a měli mít záruku, že nebudou bezdůvodně propouštěni.¹²⁹

Všechny tyto výše uvedené změny, které přinesla nová legislativa, způsobily, že se z rabína stal ještě více než v předcházejícím období služebník, kterého zaměstnávalo představenstvo obce a v důsledku toho rabín ztrácel svou náboženskou autoritu. Nicméně začaly vznikat svazy, které hájily zájmy rabínů. V roce 1890 vznikl Svaz rabínů v Čechách, dále fungoval Svaz rabínů na Moravě a ve Slezsku. Po první světové válce vznikla Nejvyšší rada svazů náboženských obcí židovských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, která měla mimo jiné na starost obsazení volných rabínských míst, naturalizaci kandidátů (pokud přicházeli zvenčí a neměli státní občanství) a také teologickou a odbornou přípravu budoucích rabínů.¹³⁰

3.3 Snahy o zřízení rabínského semináře v Praze

Jak již bylo zmíněno výše, vzdělávání rabínů probíhalo v západní a střední Evropě od 19. století v rabínských seminářích. Prvním moderním seminářem byl seminář ve Vratislavi, který byl otevřen v roce 1854. Ředitelem tohoto ústavu byl dr. Zacharias Frankel, sám pražský rodák a absolvent budapešťské univerzity. Seminář měl původně dvě oddělení: nižší, ve kterém se vyučovaly světské i teologické předměty, a vyšší, které bylo přípravou na teologickou fakultu

¹²⁶ Tamtéž, s. 17.

¹²⁷ „Zákon, daný dne 21. března 1890, č. 57 ř.z., jímž upravují se zevnitřní právní poměry israelitské společnosti náboženské“.

¹²⁸ „Israelské obce náboženské dle platného práva rakouského“. *Rozvoj*, s. 3.

¹²⁹ „Zákon, daný dne 21. března 1890, č. 57 ř.z., jímž upravují se zevnitřní právní poměry israelitské společnosti náboženské“.

¹³⁰ Spyra. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*, s. 20–23.

Vratislavské univerzity. V roce 1877 byl založen seminář v Budapešti. Mimo teologické a sekulární předměty se zde vyučoval i „mateřský jazyk“, tedy maďarština.¹³¹ V roce 1894 byl nakonec založen rabínský seminář také ve Vídni.¹³² V Berlíně fungovaly dokonce dva semináře: jeden ortodoxní seminář, který řídil Esriel Hildesheimer a seminář liberální, vedený stoupenci hnutí Wissenschaft des Judentums.¹³³

V tomto kontextu je pozoruhodné, že pražská židovská obec neměla nikdy vlastní rabínský seminář, přihlédneme-li k tomu, že až do konce 18. století byla Praha významným střediskem vzdělanosti.¹³⁴ Hlasy pro zřízení rabínského semináře v Praze se samozřejmě objevovaly. V roce 1811 požádal o zřízení semináře Naftali Herz Homberg, po něm pak vyslovil tentýž požadavek Peter Beer, ale nebylo jim vyhověno kvůli nedostatku financí.¹³⁵ V průběhu 19. století se dalšími důvody stal patrně také nedostatek učitelů, kteří by v semináři vyučovali, a čím dál více nejspíše také absence širšího zájmu o tento typ školy. Novinář Jaroslav Rokycana, vlastním jménem Jaroslav Polák, který byl v druhé polovině třicátých let 20. století jmenován inspektorem pro náboženské vyučování, uvádí ovšem důvody pragmatické:¹³⁶ „Rabínské kruhy neměly zájmu na realizaci myšlenky, protože v ní viděly nebezpečí státního dozoru na výchovu rabínského dorostu a tím i omezení svého dosavadního vlivu.“¹³⁷ Rokycana předkládá nejspíše osobně zbarvený názor, připomíná však, že některé důvody, proč seminář nebyl v Praze ustaven, mohly ležet i uvnitř pražského rabinátu.

K oživení pokusů o založení semináře v Praze došlo znovu v roce 1929.¹³⁸ Dne 24. března 1929 proběhlo zasedání Nejvyšší rady svazů židovských náboženských obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, kde bylo mimo jiné rozhodnuto o zřízení rabínského učiliště v Praze. Byla uznána nezbytnost tohoto ústavu, jelikož bylo pro náboženské obce čím dál obtížnější najít kvalifikovaného rabína, který by byl narozen v Čechách. Ředitelem tohoto učiliště, které mělo být otevřeno ve školním roce 1929/1930, byl ustanoven rabín Heinrich Brody.¹³⁹ Ke zřízení rabínského učiliště však nakonec nedošlo a vzniklo pouze tzv. pedagogium pro výchovu učitelů náboženství a rabínský proseminář, oboje teprve v roce 1936.¹⁴⁰

¹³¹ Kraus. „Seminář a otázka česko-židovská“. *Kalendář česko-židovský*, s. 117-121.

¹³² Rokycana. „Jak byly zmařeny pokusy o zřízení židovského semináře v Praze“. *Rozvoj*, s. 3.

¹³³ Spyra. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*, s. 17.

¹³⁴ Čapková. *Češi, Němci, Židé?*, s. 29.

¹³⁵ Rokycana. „Jak byly zmařeny pokusy o zřízení židovského semináře v Praze“. *Rozvoj*, s. 2–3.

¹³⁶ Waageová. „Škola pro vyučování náboženství–Religionschule“.

¹³⁷ Rokycana. „Jak byly zmařeny pokusy o zřízení židovského semináře v Praze“. *Rozvoj*, s. 3.

¹³⁸ „Rabínské učiliště“. *Židovské zprávy*, s. 4.

¹³⁹ „Židé v ČSR“. *Židovské zprávy*, s. 4.

¹⁴⁰ „Rabínské učiliště“. *Židovské zprávy*, s. 4.

3.4 Nedostatek českých rabínů a krize židovství

Od druhé poloviny 19. století se české židovské společenství potýkalo s nedostatkem rabínských kandidátů. Tato skutečnost byla důsledkem několika událostí. Jak již bylo zmíněno, roku 1881 byla zrušena ješiva v Golčově Jeníkově, jež byla posledním významným střediskem tradiční vzdělanosti. Posledním vedoucím (*roš ješiva*) byl rabín Aron Kornfeld.¹⁴¹ Budoucí studenti tak byli odkázáni navštěvovat ješivy mimo české země a do Prahy a dalších židovských obcí byli zváni rabíni z východní Evropy.¹⁴² Po vzniku Československa se situace nezlepšila. Novinář Kamil Kleiner, tajemník Svazu Čechů židů, napsal v článku pro *Rozvoj*, že se židovství nachází v krizi:

Myslím, že rabín, který by byl své obci skutečným učitelem a vůdcem, měl by od obce tolik, aby nemusel naříkati, myslím, že pro náboženství, které by dávalo obsah životu, dovedli by lidé ještě dnes dávat obsah svých kapes. Je to, zdá se, bludný kruh: nemáme rabínů, protože jim neplatíme a neplatíme jim proto, že vlastně žádných rabínů nemáme. Náš rabín si odmodlí, odučí a odřeční své pensum a je hotov. [...] Máme tu dnes co činit s poslední a velmi smutnou fází židovského náboženského vývoje v naší zemi nebo jsou ještě další a lepší možnosti?¹⁴³

Týdeník *Rozvoj* se nedostatku českých rabínů věnoval i ve vydání z roku 1925:

Velká většina starších funkcionářů pochází z Polska nebo Maďarska a byla vychována tamními školami, takže jest takto získaný funkcionář cizí svému okolí a ono jemu, obvykle neovládá češtinu a přiučí-li se zde, tedy v nedokonalé míře, takže při veřejném vystoupení působí to spíše pohoršlivě. [...] jest na nejvýše naléhavo postarati se o vlastní důstojný dorost. [...] I kdybychom již měli zdatné osoby, o jichž výchovu se svrchu jedná, velmi těžko bychom je za nynějších poměrů ve svých náboženských obcích umístili, protože četné tyto obce nemají prostředků k vydržování jich.¹⁴⁴

¹⁴¹ „Kornfeld Aron“.

¹⁴² Spyra. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*, s. 23.

¹⁴³ Kleiner. „Českožidovské hnutí a náboženské obce“. *Rozvoj*, s. 3.

¹⁴⁴ „Potřeby židovského kultu“. *Rozvoj*, s. 1.

Oba tyto články z týdeníku *Rozvoj* bezpochyby odrážejí tehdejší realitu: jak uvidíme, většina rabínů, kteří v Praze ve 20. letech působili, skutečně pocházela z východní Evropy. Jak je patrné z článku *Českožidovských listů* z roku 1895, tento problém započal již mnohem dříve:

Letošního roku studovali na semináři ve Vídni 3 posluchači z Čech a 3 z Moravy, kdežto Maďarů bylo 6 a Poláků 28. Poněvadž při nedostatečné frekvenci semináře z Čech a z Moravy většina budoucích rabínů k nám přijde příslušníků maďarských a polských, jest tím naléhavější potřeba, postarati se o radikální nápravu v této příčině co nejrychleji.¹⁴⁵

Rabín Richard Feder ve svém příspěvku z roku 1924 pro *Rozvoj* nastiňuje možné důvody, které zapříčinily nezájem o rabínský post:

Hmotné postavení rabínů jest neuspokojivé a neláká žádného studujícího a morální postavení jeho jest přímo směšné. On není v obci ničím, ve výboru obce nezasedá, od starosty není o radu tázán a nemůže na rozvoj obce vykonávati nejmenšího vlivu. V dřívějších dobách býval rabín chloubou obce, býval soudcem, rádcem, školním inspektorem a kazatelem. Dnes je pouze učitelem školní mládeže a kazatelem. [...] V tuzemsku není ústavu k výchově učitelů a rabínů a studium v cizině jest drahé, obtížné a neláká také. [...] Potřebujeme nutně inteligentní, všeobecně a odborně vzdělané rabíny, kteří by důkladně znaly jazyk hebrejský [...] a lidi, naše lidi. Ti páni, kteří k nám přišli z východu, neznají náš jazyk a nechápají nás a nemilují nás. Potřebujeme své rabíny.¹⁴⁶

Špatné platové ohodnocení kritizuje i rabín Heinrich Brody: „Žebrácké mzdy, jež obce úředníkům svým dávají, nejsou nikterakž lákavé, naopak spíše odstrašují.“¹⁴⁷ Rabín Richard Feder pro *Rozvoj* dále uvádí, že v roce 1924 nejméně 40 % českých obcí rabína vůbec nemělo a v dalších 40 % působili staří rabíni, kterým bylo mezi 65 a 80 lety, přičemž mladí rabíni nebyli žádní.¹⁴⁸ Feder sám vystudoval rabínský seminář a filosofickou fakultu ve Vídni. Od roku 1903

¹⁴⁵ „Kde vezmeme české rabíny?“. *Českožidovské listy*, s. 2.

¹⁴⁶ Feder. „Potřebujeme učitele neb rabíny?“. *Rozvoj*, s. 2-3.

¹⁴⁷ Brody. *Memorandum slavnému výboru Svazu isr. náboženských obcí v Čechách*, s. 4.

¹⁴⁸ Feder. „Svaz českých israelských obcí“. *Rozvoj*, s. 4.

působil jako rabín v několika českých městech, než se v roce 1917 usadil na dvacet let v Kolíně. Vyrůstal na českém venkově v česky mluvící rodině a asimilaci vnímal jako přirozený jev.¹⁴⁹

Z výše citovaných vyjádření vyplývá, že rabíni přicházející z východní Evropy byli pro českou společnost často cizí a jazykově a kulturně odcizení. Mnohdy neuměli dobře česky a pocházeli z odlišného kulturního prostředí. To, jak důležitou roli hrálo jiné kulturní zázemí, je možné sledovat již u výše zmíněného vrchního rabína původem z Polska Jechezkela Landaua, jenž byl původem z Polska a byl představitelem silně tradičního proudu judaismu. Po příchodu do nábožensky umírněné Prahy byl přinucen změnit svůj způsob kázání, a zatímco jeho starší kázání byla založena na specifické metodě studia Talmudu (*pilpul*), pražská kázání měla jednoduchý styl a zdůrazňovala etické a morální hodnoty a povinnosti. Sám Landau se v Praze cítil cize a dokonce uvažoval, že Prahu opustí a vrátí se do své rodné země.¹⁵⁰ Podobnou kulturní odcizenost můžeme pozorovat i u manželky Israela Landaua, syna Jechezkela Landaua. Israel Landau pracoval v Praze jako tiskař a vydavatel a byl aktivním přívržencem *haskaly*.¹⁵¹ Jeho manželka byla původem z Polska a nesouhlasila s reformami a modernizačními trendy, jež přinášela *haskala*, a tak požádala svého manžela, aby se spolu i se svými dvěma syny vrátili zpět do Polska. Bála se, aby se nenakazili „smýšlením“, jež tehdy v Praze panovalo. Landau však Prahu nechtěl opustit, proto dal své ženě raději rozvodový list a ona odjela se svými syny zpět do Polska. Landau se pak oženil podruhé se ženou původem z „pokrokového“ Holandska.¹⁵²

Příčin nedostatku českých rabínů bylo tedy několik: rabín nebyl dostatečně platově ohodnocen, měl nedůstojné postavení, jelikož byl plně podřízen představenstvu náboženské obce a nemohl uplatňovat vliv na rozvoj obce. V neposlední řadě v Čechách chyběl rabínský seminář, jenž by budoucím rabínům poskytl vzdělání.

3.5 Pražský rabínát od druhé poloviny 19. století

Zajímavé svědectví o působení pražského rabína v námi sledovaném období předkládá historik Guido Kisch, který se o poměrech na Židovské náboženské obci pražské dozvěděl od svého otce rabína Alexandra Kische:¹⁵³

¹⁴⁹ Peterová. *Rabín Feder*, s. 9–10.

¹⁵⁰ Sládek. „Ezekiel Landau (1713-1793) – A Political Rabbi“, s. 249–250.

¹⁵¹ Flatto. „Landau, Yisra'el“.

¹⁵² Kestenbergl-Gladstein. *Neuere Geschichte der Juden in den böhmischen Ländern*, s. 126.

¹⁵³ O rabínovi A. Kischovi viz kapitola 4.4 Alexander Kisch.

V oněch posledních desetiletích před proniknutím židovsko-národních myšlenek a před vzplanutím sionismu vidělo rakouské Židovstvo své úkoly téměř výhradně ve směru náboženském a v otázkách humanitních, občas ovšem se musilo Židovstvo také bránit proti rozličným nájezdům. Proto mělo tehdy místo rabína při náboženské obci pražské daleko větší význam než dnes. Tehdy se chodilo do kostela i ve všední den a kostely byly přeplněny, rabín mohl na příslušníky obce působiti ještě s kazatelny, rabín měl vliv na výchovu mládeže na školách [...] a tak byl tehdy rabín na venek skutečným zástupcem náboženské obce. Samozřejmě musil býti rabín patřičnou osobností, musil to být člověk učený, dobrý řečník a člověk taktní, aby si zjednal a udržel úctu a patřičný vliv. Proto bylo pro obec těžkým a zodpovědným úkolem, aby takového rabína našla. Úřad vrchního rabína byl v Praze v důsledku staré tradice úřadem význačným. Ale čím více se Židovstvo počalo uchylovat od zákonů svých otců a čím více ztrácelo svůj konservativní ráz, tím spíše se stával tento úřad více méně úřadem pouze reprezentativním.¹⁵⁴

Guido Kisch pokračuje líčením o zvyklostech výběru a platech rabínů:

Obec tehdy ustanovovala jen vrchního rabína. Mimo vrchního rabína tu byli ještě tři rabíni „obecní“. [...] Úřad těchto rabínů obsazovaly tři synagogální obce a platily si rabína samy. Byly to tyto obce: Nový isr. kostel v Dušní ulici, Maiselova synagoga a Nová synagoga, kterou vystřídala Jubilejní synagoga císaře Františka Josefa v Jeruzalémské ulici. Finanční poměry byly tehdy vlastně nejlepší u těchto obcí, jejichž příslušníky byli nejbohatší obchodníci a průmyslníci. [...] V Maiselově synagoze to ale tak nebylo. Finanční stav zde byl vždy neutěšený a konečně se stal takovým, že obec musila převzít největší část zatížení a povinnosti, aby synagoga zůstala zachována. Roční příjem mého otce v prvních 22 letech činil 1500 zlatých (3000 K). Když pak v roce 1907 přešla Maiselova synagoga do správy náboženské obce židovské v Praze, byl plat ten zvýšen na K 4000 ročně. Tehdy také bylo mu místo rabína přiřčeno doživotně.¹⁵⁵

¹⁵⁴ „Alexander Kisch“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 37.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 37.

Na závěr Kisch dodává, že s tímto platem se nedalo vystačit a jeho otec si tak musel přivydělávat výukou náboženství.¹⁵⁶ Kischův popis, jakkoli je osobní vzpomínkou, potvrzuje situaci, jak jsme ji popsali výše. Rabín byl skutečně závislý na představenstvu synagogy a také bylo vyžadováno, aby zastával svou funkci co nejlépe. Pod vlivem českožidovského hnutí a sionismu se z rabínského úřadu stal spíše formální a reprezentativní úřad. Dalším důvodem byla i skutečnost, že se české židovstvo začalo odklánět od náboženského zákona a tradice. V důsledku toho pak Židé přestávali chodit pravidelně do synagogy a rabín na ně přestával mít vliv a přestával být autoritou.

4. Pražští rabíni

Zatímco v předešlé kapitole jsme se věnovali pražskému rabinátu za využití dobových svědectví z českožidovských periodik, v následujících podkapitolách se budeme věnovat jednotlivým pražským rabínům. Předložíme jejich stručné biografie včetně jejich díla. U každého rabína se pokusíme o stručnou analýzu jeho literární tvorby za využití fondů z knihovny Židovského muzea v Praze, které nám poskytnou podrobnější pohled na to, jakým tématům se věnovali, jak se zapojovali do života náboženské obce v Praze, popřípadě jak oni sami vnímali své působení v Praze. Pro větší autenticitu práce uvedeme u některých děl konkrétního rabína úryvky, zejména z předmluv a závěrů. Na základě uvedených biografii se pokusíme formulovat předběžné závěry týkající se výše zmíněných otázek.

4.1 Saul Jicchak Kämpf

Saul Jicchak Kämpf se narodil roku 1818 v pruském Lešnu a zemřel v Praze roku 1892. Své první vzdělání získal od svého otce, talmudického učence Árona Jákoba Kämpfa. Poté studoval na gymnáziu v Berlíně a pokračoval ve studiu talmudu u E. Rosensteina. V roce 1836 odjel do Poznaně, kde studoval náboženství u rabína a významného halachisty Akivy Egera¹⁵⁷, jenž byl znám pro svůj opoziční postoj vůči liberálním prvkům.¹⁵⁸ Kämpf se ke svému učiteli hlásil a rok po jeho smrti, v roce 1838, vydal vlastním nákladem jeho biografii, v níž současně neváhal citovat německého spisovatele Friedricha Schillera.¹⁵⁹ Sám Kämpf v předmluvě této biografie píše, že Eger „odmítal změny, které byly podle jeho názoru neslučitelné s pravým judaismem“.¹⁶⁰ Dále vysvětluje, že původně chtěl napsat toto dílo v hebrejštině, aby do něj

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 37.

¹⁵⁷ Singer, Kayserling. „Kaempf, Saul Isaac“.

¹⁵⁸ Ferziger. „Eger, Akiva Ben Mosheh“.

¹⁵⁹ Kaempf. *Biographie des hochberühmten hochseligen Herrn Akiba Eger*.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. x.

mohl vložit i hebrejské prameny v jejich původní podobě, poté však zjistil, že hebrejský jazyk nebude pro potřeby díla dostatečný. Rozhodl se tedy pro německý jazyk, ačkoli o něm mluví, jako o jím „nenáviděném smíšeném jazyku“ („verhassten gemischten Sprache“).¹⁶¹ V roce 1840 započal Kämpf studium filosofie a filologie na univerzitě v Halle. Zde se také stal jedním z oblíbených žáků hebraisty Wilhelma Gesenia. V roce 1844 promoval s titulem doktora filosofie a také získal rabínský diplom. Kämpf byl tak jedním z prvních absolventů moderního vzdělání. Jeho prvním působištěm byla pozice rabína a učitele v tehdejší německém Meklenbursko-střelickém velkovévodství.¹⁶²

V roce 1846 byl Kämpf povolán do Prahy, kde pronesl svou nástupní řeč ve Staré škole, jejíž budovu později nahradila Španělská synagoga.¹⁶³ Vzhledem k nedostatku českých rabínů, jenž byl popsán výše, je možné, že byl pozván přímo Židovskou náboženskou obcí pražskou. V roce 1848 pronesl Kämpf řeč na památku padlých během revoluce ve Vídni. Tato řeč byla vydána česky i německy a Kämpf v ní zdůrazňoval význam češství, jež nebylo podmíněno etnickým původem: „Pocházíme-li od Germánů nebo Slovanů, od Semitů nebo Jafetitů – to jedno jest, nyní jsme Češi všichni.“¹⁶⁴ Vrchní rabín, jakožto funkcionář a oficiální reprezentant židovské komunity, který vedl veřejná kázání v synagoze, měl za povinnost být loajální k císaři a ke státu.¹⁶⁵ To je patrné například z této Kämpfovy řeči:

A takový kormidelník sedí na slavném rakouském trůně! Náš vznešený vládce jest to, jehož lásku dýchající srdce a osvícený duch v nebezpečnosti vězící koráb od záhuby osvobodil, osvobodil čarou průpovědí, jediným slovem, jediným hlasem – on zní: Lásku!¹⁶⁶

Loajalitu k císaři můžeme sledovat i v dalších jeho kázáních. Například roku 1849 byla vydána v Praze v tiskárně Mošeho Israele Landaua řeč v češtině a němčině na počest nástupu

¹⁶¹ Tamtéž, s. x-xii.

¹⁶² Singer, Kayserling. „Kaempf, Saul Isaac“.

¹⁶³ Tamtéž, s. 408.

¹⁶⁴ Kaempf. *Řeč držená při slavnosti, jež se odbývala dne 23. března 1848 v židovské nové modlitebnici v Praze na památku padlých za svobodu studujících dne 13. t.m. ve Vídni*, s. 11.

¹⁶⁵ Saperstein. „In Praise Of An Anti-Jewish Empress“. *Shofar*, s. 20–25.

¹⁶⁶ Kaempf. *Řeč držená při slavnosti, jež se odbývala dne 23. března 1848 v židovské nové modlitebnici v Praze na památku padlých za svobodu studujících dne 13. t.m. ve Vídni*, s. 10.

Františka Josefa I. na rakouský trůn.¹⁶⁷ Dále roku 1853 pronesl ve Staré škole řeč, v níž oslavoval uzdravení Františka Josefa I.¹⁶⁸

Roku 1849 podal státním školským úřadům Návrh na zřízení synagogální náboženské školy, jelikož cítil, že tehdejší dospívající mládeži se nedostávalo dostatečného židovského vzdělání. V této škole měla být probírána Bible v původním znění ve vyšších třídách a v překladu v nižších třídách. Avšak nakonec k založení školy nedošlo.¹⁶⁹

V roce 1850 se Kämpf stal docentem semitských jazyků a v roce 1858 byl jmenován profesorem na katedře orientálních jazyků na Univerzitě Karlově.¹⁷⁰ Pro srovnání uvedme, že v roce 1848 působilo v německých zemích a v Rakouském císařství pouze třicet sedm rabínů s doktorátem.¹⁷¹ V roce 1850 byla také vydána jeho nástupní přednáška s názvem *Ueber die Bedeutung des Studiums der semitischen Sprachen*. V úvodu přednášky Kämpf chválí rakouskou pokrokovou osvícenou vládu, díky které je umožněn svobodný vědecký výzkum. V souvislosti s Čechami zmiňuje Bibli kralickou, která vznikla na konci 16. století pod patronátem Jana ze Žerotína a kterou popisuje jako „nehynoucí památku, jež vznikla díky vědeckému rozhledu a intelektu mužů z českého kmene“. Dále uvádí jména v Čechách působících vědců, kteří podle Kämpfa díky své gramatické a lexikální práci významně přispěli ke studiu syrského jazyka. Současně však uvádí, že to byli „všeobecně známí odborníci, na které může být každý rakouský syn pyšný“.¹⁷²

V roce 1861 napsal dílo *Mantik sod* na obranu Zachariáše Frankela, který vedl spor se Samsonem Raphaelem Hirschem ohledně pojetí *Mišny*.¹⁷³ Tento spor měl počátek v roce 1859, kdy bylo vydáno Frankelovo dílo zabývající se metodologií *Mišny* pod názvem *Darcej ha-Mišna*. Jeho výzkum spočíval v tom, zdali je možné podrobit židovskou tradici historickému a kritickému zkoumání. Frankel byl totiž toho názoru, že hlavní spisy rabínského judaismu – *Mišna*, *Talmud* a *midraše* – byly sepsány lidmi, na rozdíl od Pentateuchu, jenž byl vyjeven Mojžíšovi na hoře Sinaj, a proto mohou být zkoumány kritickými metodami. S tím však nesouhlasil Samson R. Hirsch, pro kterého takový výzkum znamenal degradaci těchto děl a zbavoval je jejich božské autority. Podle něj byla celá židovská tradice, včetně ústního

¹⁶⁷ Kaempf. *Řeč držána dne 24. prosince 1848 w chrámě israelitském w Praze při odbýwané holdowni slawnosti z příčiny dosednutí na trůn Jeho Milosti císaře Františka Josefa I.*

¹⁶⁸ Kaempf. *Die drei Worte des Kaisers: Festrede, gehalten am 19. März 1853 im isr. Tempel zu Prag bei der Nachfeier der Genesung Seiner Majestät des Kaisers Franz Joseph I.*

¹⁶⁹ „Náboženská škola synagogální obce v Praze“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 105-106.

¹⁷⁰ Singer, Kayserling. „Kaempf, Saul Isaac“.

¹⁷¹ Miller. *Moravští Židé v době emancipace*, s. 141, pozn. 4.

¹⁷² Kaempf. *Ueber die Bedeutung des Studiums der semitischen Sprachen*, s. 5–22.

¹⁷³ „Kaempf, Saul Isaac“, s. 702.

a psaného zákona a také jeho rabínských interpretací, člověku Bohem zjevena.¹⁷⁴ Z předmluvy díla je patrné, že spis *Mamtik sod* věnoval Kämpf svému otci k jeho sedmdesátým narozeninám. V překladu z hebrejštiny „mamtik“ znamená „osladit“ a písmena ve slově „sod“ dávají dohromady numerickou hodnotu sedmdesát. Slavení narozenin má, na rozdíl od židovských svátků, které hrají v židovské tradici hlavní roli, menší význam, zatímco v křesťanské společnosti byly oslavy narozenin běžnou součástí života. Nalézáme zde tedy propojení židovské tradice s křesťanskou, projev přizpůsobení se většinové společnosti.

Saul Jicchak Kämpf byl velmi plodným autorem s širokým záběrem témat. V roce 1849, tedy krátce po svém příchodu do Prahy, napsal německo-hebrejský zpěvník *Zimrat Jah*, jenž obsahuje i popis obřadů a oslavy svátků, tak jak byly vedeny a slaveny ve Staré škole.¹⁷⁵ Je autorem modlitební knihy *Sichat Jicchak*, který vyšel v německém jazyce a který opět sledoval ritus Staré školy (později Španělské synagogy) z roku 1874.¹⁷⁶ Modlitební kniha *Sichat Jicchak* byla později přeložena Mořicem Krausem, kantorem spolku Or-Tomid, do češtiny a vydána roku 1903 v česko-hebrejské verzi pod názvem *Modlitby pro všechny dny všední, sabaty a svátky jakož i Jom Kipur Kátan*.¹⁷⁷ Mimo rabínsko-kazatelskou činnost se věnoval i literárně-umělecké tvorbě. Roku 1879 vydal německý překlad Písně písni spolu s výkladem a obsáhlým úvodem. Kämpfovým záměrem bylo interpretovat Píseň písni jako dramatickou báseň. Dílo věnoval svému profesorovi a příteli Emilu Rödigerovi, jenž působil na univerzitě v Halle.¹⁷⁸ Kämpf dále vydal dramatickou báseň pod názvem *Sulejman. Dramatická báseň o pěti dílech*. Příběh básně se odehrává ve Španělsku za vlády Maurů, vystupuje zde Sulejman, filosof, básník a Omar, Sulejmanův protivník.¹⁷⁹ Dále se Kämpf zabýval sefardskou poezií a prózou, přičemž tomuto tématu se věnoval již ve své dizertační práci s názvem *Die ersten Makamen aus dem Tachkemoni des Charisi*.¹⁸⁰ Dále vydal dvoudílnou studii o hebrejské poezii muslimského Španělska *Nichtandalusische Poesie andalusischer Dichter aus dem elften, zwölften und dreizehnten Jahrhundert* v Praze roku 1858.¹⁸¹ V této studii se Kämpf nezaměřoval pouze na maqámy Jehudy al-Hariziho, ale také na tvorbu jeho předchůdců jako byli Šlomo ibn Gabirol, Moše ibn Ezra či Jehuda ha-Levi a podal tak soubor deseti nejrozmanitějších

¹⁷⁴ Beiser. *Hermann Cohen: An Intellectual Biography*, s. 13.

¹⁷⁵ Kaempf. *Zimrath Jah*.

¹⁷⁶ „Kaempf, Saul Isaac“, s. 702.

¹⁷⁷ Kaempf. *Prof. S. J. Kaempfa Modlitby pro všechny dny všední, sabaty a svátky, jakož i Jom Kipur Kátan*.

¹⁷⁸ Kaempf. *Das Hohelied: aus dem hebräischen Originaltext in's Deutsche übertragen*.

¹⁷⁹ Kaempf. *Suleiman: dramatisches Gedicht in fünf Abtheilungen*.

¹⁸⁰ Kaempf. *Nichtandalusische Poesie andalusischer Dichter aus dem elften, zwölften und dreizehnten Jahrhundert*.

¹⁸¹ „Kaempf, Saul Isaac“, s. 702.

a nejvýznamnějších maqám přeložených do němčiny.¹⁸² Kromě sefardské literatury se zabýval i epigrafikou, například v díle *Das Rühmen Moab's oder die Inschrift auf dem Denkmal Mesa's Königs von Moab* z roku 1870 se zabýval nápisem na tzv. Měšově stéle¹⁸³ (obr. 1 a 2, s. 69), dále v díle *Phönizische Epigraphik: die Grabschrift Eschmunazars, Königs der Sidonier* z roku 1874 se zaměřil na nápis na sarkofágu fénického krále Ešmunazara.¹⁸⁴

Spolu s Ludwigem Philippsonem a Wolfem Landauem spolupracoval na vydání německého překladu Pentateuchu, který vycházel již z dřívějších překladů L. Philippsona (obr. 3 a 4, s. 70–71).¹⁸⁵ Kniha byla vydána v roce 1862 na náklady institutu Israelitische Bibelanstalt (Israelite Bible Institution). Tento institut Philippson založil v roce 1859 v reakci na misionářské protestantské biblické společnosti, jejichž Bible byly masově rozšiřovány a byly, podle Philippsona, závadné, jelikož obsahovaly chyby. V předmluvě vydání z roku 1862 autoři prohlašují, že účelem tohoto vydání je vytvoření správného překladu Pentateuchu za nejnižší možnou cenu, aby společnost nebyla odkázána, jako doposud, na „cizí zdroje“.¹⁸⁶

4.2 Filip Bondy

Filip Bondy se narodil roku 1830 v Jinošicích u Benešova a zemřel roku 1907.¹⁸⁷ Jak je patrné z článku, který o něm napsal Karel Fischer v *Kalendáři česko-židovském*, jeho studijní začátky nebyly jednoduché: „Rodiče jeho byli nezámožní, a proto byl hoch, který záhy jevil veliké schopnosti ve svých studiích úplně na sebe poukázán, takže s velikými obtížemi zápasit musil.“¹⁸⁸ Byl žákem Šloma Jehudy Rapoporty, Saula Jicchaka Kämpfa, Arona Kornfelda a Daniela Franka, berounského rabína, od něhož získal rabínský titul. V roce 1857 absolvoval pražskou univerzitu a následně do roku 1859 vyučoval v Českých Budějovicích. V rozmezí let 1859–1868 působil v židovské obci v Kasejovicích a poté v Brandýse nad Labem do roku 1876. Ovládal mnoho jazyků, mimo češtinu dále ještě němčinu, latinu, řečtinu, hebrejštinu,

¹⁸² Kaempf. *Nichtandalusische Poesie andalusischer Dichter aus dem elften, zwölften und dreizehnten Jahrhundert*.

¹⁸³ Kaempf. *Das Rühmen Moab's, oder, Die Inschrift auf dem Denkmal Mesa's Königs von Moab*.

¹⁸⁴ Kaempf. *Phönizische Epigraphik: die Grabschrift Eschmunazars, Königs der Sidonier*.

¹⁸⁵ Philippson vydal již dříve překlad Pentateuchu do němčiny pod názvem *Israelitische Bibel* mezi lety 1839–1854. Toto vydání bylo velmi oblíbené a hojně čtené zejména liberálně založenými Židy. Philippsonovým záměrem bylo podat komplexní vědecký komentář k celé Bibli, která byla doplněna o vysvětlivky, úvody a ilustrace. Herrmann. „Translating Cultures and Texts in Reform Judaism: The Philippson Bible“. *Jewish Studies Quarterly*, s. 171–173.

¹⁸⁶ Goldschmidt. *The Legacy of German Jewry*, s. 186; Herrmann. „Translating Cultures and Texts in Reform Judaism: The Philippson Bible“. *Jewish Studies Quarterly*, s. 171–176.

¹⁸⁷ „Bondy, Filip“, s. 60.

¹⁸⁸ Fischer. „Dr. Filip Bondy“. *Kalendář česko-židovský*, s. 59.

francouzštinu a angličtinu.¹⁸⁹ Byl jedním z prvních rabínů, který vedl bohoslužbu v češtině.¹⁹⁰ Usiloval totiž o využití českého jazyka ve svých bohoslužbách, jelikož tím chtěl přiblížit náboženský obřad a jeho rituály široké veřejnosti. Roku 1886 byl jmenován rabínem uskupení Or-Tomid. Jak jsme již zmínili výše, cílem tohoto uskupení, založeného několika vůdčími představiteli Spolku českých akademiků-židů, bylo prosazovat modlitby v češtině a hebrejštině.¹⁹¹ V *Kalendáři česko-židovském* se o Filipu Bondym vyjadřuje Viktor Teytz jakožto o „po celá desetiletí skoro jediném českém učiteli náboženství v Praze“.¹⁹² Napsal také kázání v češtině *Hlas Jakubův*, které bylo publikováno v roce 1886.

V roce 1886 vydal i učebnici *Učení Mojžišovo* (obr. 5, s. 72), jež obsahuje část překladů pasáží knihy Genesis, ale i hebrejskou gramatiku, kterou sestavil učitel náboženství Vilém Milrád.¹⁹³ V česky psané předmluvě Bondy popisuje, že kvůli nedostatku tehdejších čtenářů muselo být ukončeno vydávání knihy. Roku 1902 byla kniha vydána znovu díky příznivějším podmínkám. Bondy tuto dobu popisuje takto: „České smýšlení mezi židy stále se šíří a stále, na více místech vlasti naší vyučuje se nyní i náboženství mojžišskému jazykem českým. Tím stal se nevyhnutelný český překlad bible, vyhovující účelu našeho náboženského vyučování.“¹⁹⁴ Kniha byla sepsána na požadavek Národní jednoty českožidovské a obsahuje pouze český doslovný překlad. Hebrejský text si totiž podle Bondyho mohli žáci snadno opatřit, navíc podle tehdejších pedagogických směrnic nebylo povoleno vytisknout český překlad vedle hebrejského textu. V závěru předmluvy Bondy dává na vědomí svou naději, že žáci již nebudou využívat německé učebnice: „Tak vyhověno bude dávno cítěnému nedostatku u vyučování náboženství mojžišskému na českých školách, a nebude více třeba ohlížeti se po podobných spisech německých. Doufám tudíž, že této knihy všude u nás hojně bude užíváno.“¹⁹⁵

4.3 Mordechaj Markus Hirsch

Mordechaj Markus Hirsch se narodil roku 1833 v uherském městě Tiszabö, jeho otec byl rabínem. Studoval na ješivách v Bratislavě a v Csábě. Od roku 1853 začal studovat na ješivě u vrchního zemského rabína Šloma Jehudy Rapoporty v Praze a mezi lety 1853–1856 také studoval na pražské univerzitě. Působil jako rabín v uherském Karcagu, v Tiszabö a v období

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 60.

¹⁹⁰ „Bondy, Filip“, s. 60.

¹⁹¹ Kieval. *Formování českého židovstva*, s. 60–61.

¹⁹² Teytz. „Trochu retrospektivy a vzpomínek“. *Kalendář česko-židovský*, s. 158.

¹⁹³ „Před 110 lety zemřel rabín Dr. Filip Bondy“.

¹⁹⁴ Bondy. *Učení Mojžišovo*, s. 6.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 6.

mezi lety 1861–1880 v Óbudě (dnes součást Budapešti).¹⁹⁶ Zde založil ješivu a byl jmenován do státního výboru, který se zabýval rozhodčím řízením konfliktů v rámci židovských komunit v Uhrách. V roce 1864 byl pověřen, spolu s rabíny Samuelem Brillem a Jakobem Steinhardtem, aby reorganizovali židovský školní systém a vytvořili studijní plán pro nový rabínský seminář.¹⁹⁷ Posléze byl v roce 1867 zplnomocněn, aby urovnal rozepře mezi maďarskými progresivními a ortodoxními uskupeními v rámci judaismu.¹⁹⁸ Zúčastnil se Židovského kongresu v Uhrách, který se konal mezi lety 1868–1869.¹⁹⁹ Poté, co byla v roce 1867 obnovena suverenita Uherského království a Židé získali politická práva, se nová uherská vláda pokoušela o větší integraci Židů do společnosti. Jedním z cílů kongresu bylo tedy vytvořit autonomní celonárodní židovskou organizaci, která by se starala o vnitřní záležitosti. Kongresu se zúčastnilo celkem 220 delegátů z ortodoxního i liberálního proudu judaismu. Zástupci liberálního směru požadovali zavedení moderních prvků do rituálu a bohoslužby, s čímž zástupci ortodoxního tradičního směru nesouhlasili. Tyto neshody mezi oběma skupinami panovaly už dříve, kongres byl pouze vyvrcholením rozdělení uherského židovstva na tři skupiny. Třetí skupina se nazývala Status quo, která byla také tvořena tradicionalisty, ale chtěla zůstat nezávislá na obou skupinách.²⁰⁰

Od roku 1880 přijal Hirsch místo vrchního rabína, aby nahradil svého bývalého učitele Šloma Jehudu Rapoportu.²⁰¹ Z výše uvedeného vyplývá, že Hirsch byl uznávanou osobou v Uhrách, ale přesto se raději vrátil do Čech a ujal se uvolněného místa vrchního rabína v Praze. Rapoportu zmiňuje i ve své nástupní přednášce, jež se konala v Klausově synagoze roku 1880 (obr. 6. s. 73).²⁰²

Dále byla v roce 1882 ve Vídni vydána jeho řeč za již výše zmíněného zesnulého rabína Arona Kornfelda, již pronesl v synagoze v Golčově Jeníkově v roce 1881 (obr. 7, s. 74).²⁰³ Další Hirschovo dílo představují převážně kázání a liturgické spisy. Například v roce 1880 byla publikována jeho přednáška, již pronesl v Pinkasově synagoze u příležitosti druhého dne svátku Pesach, pod názvem *Die vier Fest-Kelche oder die vier Lebensstufen* (obr. 8, s. 75). Zabývá se v ní symbolikou čtyř pohárů vína, které se pijí při sederové večeři.²⁰⁴ Mimo liturgii se však ve svém díle věnoval i kulturně-společenskému dění. Roku 1893 ve Frankfurtu nad Mohanem

¹⁹⁶ „Hirsch, Mordechai-Amram“, s. 278.

¹⁹⁷ „Hirsch, Markus“, s. 127.

¹⁹⁸ „Hirsch, Mordechai-Amram“, s. 278.

¹⁹⁹ „Hirsch, Markus“, s. 127.

²⁰⁰ Ferziger. „Jewish Congress“.

²⁰¹ Singer, Kisch. „Hirsch, Markus“.

²⁰² Hirsch. *Antritts-Rede gehalten in der Klaus-Synagoge am 6. März 5640 (1880)*, s. 8.

²⁰³ Hirsch. *Reden gehalten am Sarge des verewigten Rabbi Aaron Kornfeld zu Goltsch-Jenikau*.

²⁰⁴ Hirsch. *Die vier Fest-Kelche oder die vier Lebensstufen*.

publikoval spis *Kulturdefizit am Ende des 19. Jahrhunderts*, v jehož závěru citoval i z hry *Král Jan* od anglického dramatika Williama Shakespeara. V tomto díle se Hirsch zabývá i antisemitismem: „Jakýkoli druh platonické propagace antisemitismu přímo nebo nepřímo propaguje jeho nejextrémnější cíle.“²⁰⁵ Zabývá se kulturním nedostatkem ve společnosti na konci 19. století, jehož příčinou byl podle Hirsche antisemitismus a navrhuje, jak ho odstranit: „Jak jsme vysvětlili, závisí to na vzdělaných, na jádru národa. Pokud je uzdraven, pokud ústřední orgán pouze odstraní antisemitský jed, celé tělo lidstva se postupně stane zdravým a kulturní nedostatek našeho národa, který je do značné míry způsoben antisemitismem, bude postupně vyrovnán.“²⁰⁶

V Praze byl považován za reprezentanta ortodoxního směru judaismu. Židovská náboženská obec pražská byla pravděpodobně v té době spíše ne-ortodoxním prostředím a Hirschovi se nevedlo realizovat své myšlenky v duchu tradičního judaismu.²⁰⁷ Například neuznával konvertity jako Židy, ani neuznával manželství jako platná, jakmile jeden z partnerů před sňatkem podstoupil konverzi. Proto roku 1889 odešel do Hamburku, kde nadále následoval přísně konzervativní linii svých předchůdců. V Hamburku založil dvě náboženské školy: pro chlapce (v roce 1890) a pro dívky (1896). Dále v roce 1893 vyšší ortodoxní soukromou školu pro dívky (Jüdische Höhere Tochterschule). Hirsch sám působil jako hlavní představitel Talmud-Thora-Realschule. Byl členem správní rady v rabínském semináři v Berlíně, členem spolku pro vydávání památek hebrejského písemnictví Mekize Nirdamim, členem komise Svobodného sdružení ve prospěch ortodoxního židovstva (Der Freien Vereinigung für die Interessen des orthodoxen Judenthums) a také čestným členem hamburského pohřebního bratrstva. Zemřel roku 1909 v Hamburku.²⁰⁸

4.4 Alexander Kisch

Alexander Kisch se narodil roku 1848 v Praze. Jeho otec, Josef Kisch, byl ředitelem první moderní soukromé školy v pražské židovské čtvrti.²⁰⁹ Přestože byl Kisch původem z Čech, kvůli absenci rabínského semináře na českém území musel odejít studovat do ciziny. Od roku 1863 do roku 1872 studoval v židovském teologickém semináři ve Vratislavi.²¹⁰ Zde se setkal s profesory jako byli například Zachariáš Frankel či Henrich Grätz. Poté studoval na

²⁰⁵ Hirsch. *Kulturdefizit am Ende des 19. Jahrhunderts*, s. 14–15.

²⁰⁶ Hirsch. *Kulturdefizit am Ende des 19. Jahrhundert*, s. 139.

²⁰⁷ Singer, Kisch. „Hirsch, Markus“.

²⁰⁸ „Hirsch, Mordechai-Amram“, s. 278–279.

²⁰⁹ Cermanová. „Kisch, Alexander“.

²¹⁰ „Alexander Kisch“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 37.

univerzitách ve Vratislavi a v Tübingenu. Během studijních let se živil jako soukromý učitel a příležitostně jako novinář.²¹¹ Poté žil a studoval v Paříži, kde se stal soukromým učitelem v rodině barona Horace Günzburga.²¹² Horace Günzburg pocházel z ruské rodiny obchodníků a filantropů. Sám se zasazoval o práva Židů v carském Rusku. V roce 1863 založil Společnost na podporu kultury mezi ruskými Židy (Promotion of Culture Among the Jews of Russia).²¹³ Baronu Günzburgovi Kisch věnoval i dílo z roku 1874 *Papst Gregor des Neunten Anklageartikel gegen den Talmud*, v němž se zabývá soudním procesem nad *Talmudem*, jenž se konal roku 1240 v Paříži.²¹⁴

Mezi lety 1874–1877 působil jako rabín v Mostě, poté od roku 1877 do roku 1881 v Curychu a od roku 1881 do roku 1886 v Mladé Boleslavi. Při pobytu ve Švýcarsku Kisch založil a vydával první švýcarsko-židovský týdeník *Neue Israelitische Zeitung*. Od roku 1886 působil až do své smrti v Maiselově synagoze v Praze, poté co zemřel jeho předchůdce Abraham Stein.²¹⁵ Souběžně byl školním inspektorem náboženské výchovy v Praze a od roku 1874 polním (armádním) rabínem. Od roku 1884 podporoval náboženský spolek Or-Tomid a byl jedním z prvních rabínů kázajících v češtině.²¹⁶ V roce 1888 se staral o rakovnický rabinát a v roce 1890 současně o karlínský a kouřimský rabinát. Posléze mu bylo roku 1896 nabídnuto místo vrchního zemského rabína v Bulharsku, které však odmítl.²¹⁷ V roce 1899 mu byla udělena Františkem Josefem I. zlatá medaile za pětadvacetiletou službu armádního rabína. Během ceremoniálu Kisch přiměl císaře, aby důrazně odsoudil antisemitismus, který byl po procesu s Leopoldem Hilsnerem na vzestupu.²¹⁸

Mimo rabínskou činnost se věnoval i pedagogické činnosti. Byl prvním a jediným rabínem v Rakousku-Uhersku, který byl jmenován vládním profesorem náboženství v roce 1900 a inspektorem náboženského vzdělávání v roce 1909.²¹⁹ S pedagogickou činností začal již během svých studijních let, dále byl ředitelem školy v Mladé Boleslavi, v Praze přechodně vyučoval náboženství na mnoha reálných školách i gymnáziích, od roku 1887 působil na státním gymnáziu ve Štěpánské ulici.²²⁰ V roce 1899 publikoval pojednání o stavu výuky židovského náboženství na veřejných českých školách. Kniha obsahuje statistiky jednotlivých

²¹¹ Kisch. *Alexander Kisch 1848-1917*, s. 11–12.

²¹² „Alexander Kisch“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 37.

²¹³ Rosenthal, Rosenthal. „Günzburg, Horace, Baron“.

²¹⁴ Kisch. *Papst Gregor des Neunten Anklageartikel gegen den Talmud*.

²¹⁵ „Alexander Kisch“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 37.

²¹⁶ Cermanová. „Kisch, Alexander“.

²¹⁷ „Alexander Kisch“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 37.

²¹⁸ Cermanová. „Kisch, Alexander“.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Kisch. *Alexander Kisch 1848-1917*, s. 28–29.

škol, jež obsahují celkový počet žáků, z toho počet křesťanských a židovských žáků, vyučovací jazyk a údaje o tom, zda daná škola nabízela výuku židovského náboženství, popřípadě, který rabín tuto výuku poskytoval. V úvodu knihy Kisch poukazuje na nerovnoměrnost této výuky. Zatímco v jedné škole probíhala výuka židovského náboženství pětkrát týdně, v druhé neprobíhala vůbec, ačkoli byla povinná. Pro zajímavost uveďme, že například na státním gymnáziu ve Štěpánské ulici ve školním roce 1897/1898 studovalo v německém jazyce celkem 330 žáků, z toho 123 křesťanských žáků a 207 židovských žáků. Židovské náboženství zde bylo vyučováno 16 hodin týdně právě rabínem Alexanderem Kischem a rabínem Salomonem Knöpfelmacherem.²²¹

Kisch přispíval do mnoha akademických časopisů a periodik jako byly například: *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, *Archives Israélites de France*, *Allgemeine Zeitung des Judentums*, *Archiv für die Geschichte der Juden in Böhmen*, *Die Wahrheit* a *Prager Tagblatt*. Celkové dílo Alexandera Kische je obsáhlé. Publikoval edici hebrejské verze *Megilat Purim ha-kela'im*, rodinného svitku z roku 1623, která byla vydána v souboru s dalšími studii k příležitosti sedmdesátých narozenin historika H. Grätze v roce 1887.²²² Dále je autorem německého překladu a komentáře k *Pesachové hagadě*, jež byla vydána roku 1888 v Praze (obr. 9, s. 76). *Hagada* obsahuje hebrejský text spolu s německým překladem a je doplněna o 12 ilustrací.

Věnoval se i historické literatuře. V roce 1893 publikoval pamětní spis k 300. výročí Maiselovy synagogy v německém a hebrejském jazyce.²²³ Dále se zabýval pražským židovským ghettem během bitvy na Bílé hoře v publikaci z roku 1892 pod názvem *Die Prager Judenstadt während der Schlacht am weissen Berge*. Také vydal biografii slavného učence Hilela, jenž žil v 1. století před naším letopočtem.²²⁴ Kromě historických publikací publikoval v roce 1902 svou verzi vysvětlení rukopisu Alcuina z Yorku.²²⁵

Po smrti rabína Alexandera Kische publikoval jeho syn a významný historik Guido v roce 1934 v nakladatelství v Halle biografii svého otce (obr. 10, s. 77). Guido Kisch v úvodní kapitole o rodinné historii ukazuje, jak významný rod Kischů byl. Mezi příbuznými uvádí například Abrahama Kische, učitele a mecenáše Mosese Mendelssohna či staršího bratra

²²¹ Kisch. *Statistik des mosaischen Religionsunterrichtes an den öffentlichen Mittelschulen Böhmens*, s. 3–8.

²²² Cermanová. „Kisch, Alexander“.

²²³ Kisch. *Das Testament Mardochai Meysels: Festschrift zum dreihundertjährigen Jubiläum der Meiselsynagoge*.

²²⁴ Kisch. *Hillel der Alte: Lebensbild eines jüdischen Weisen*.

²²⁵ Kisch. *Versuch einer neuen Erklärung der in der Alkuinhandschrift*.

Alexandera Enocha Kische, jenž byl lázeňským lékařem v Mariánských Lázních a profesorem balneologie na německé Univerzitě Karlově.²²⁶

4.5 Nathan Ehrenfeld

Nathan Ehrenfeld se narodil roku 1843 v uherském městě Csúsz.²²⁷ Jeho rodina vyznávala tradiční způsob judaismu a on sám studoval na uherských ješivách. Byl žákem Azriela Hildesheimera na ješivě v Eisenstadtu a následně navštěvoval i jeho seminář v Berlíně.²²⁸ Studoval na vídeňské univerzitě a na univerzitě v Kielu obhájil svou dizertaci o pozdně středověkém filosofickém spise Josefa Alba.²²⁹ V roce 1872 působil jako rabín v Brandenburgu, v roce 1876 v Prenzlau a v roce 1878 v polském Hnězdně.²³⁰ Podobně jako již výše zmínění rabíni tedy absolvoval jak tradiční, tak i univerzitní vzdělání.

V roce 1890 byl jmenován vrchním rabínem v Praze a snažil se zde o udržení míru mezi rozdílnými frakcemi, které zde v té době existovaly. Byl dalším z pražských rabínů, jenž nepocházel z českého prostředí, což opět dokládá tehdejší nedostatek rabínů místních. V roce 1900 odmítl nabídku nástupnictví za rabína Azriela Hildesheimera v Berlíně. V Praze nechal postavit novou rituální lázeň (mikve) a reorganizoval prodej košer masa.²³¹ Dále působil jako správce charitativních nadací finančníka Karla Wilhelma Rothschilda v Rakousku-Uhersku. Byl zastáncem ortodoxního judaismu a tomu odpovídaly i jeho názory: například se postavil proti kremaci a zakázal pohřbívání uren na židovském hřbitově v Praze.²³² V roce 1890 pronesl slavnostní řeč u příležitosti otevření židovského hřbitova v Praze na Olšanech (obr. 12, s. 79).²³³ Spolu se zástupcem vrchního rabína dr. Moritzem Tauberem vytvořil v roce 1893 učební plán výuky židovského náboženství na gymnáziích a reálných školách v Praze (obr. 11, s. 78).²³⁴ Po jeho smrti v roce 1912 se stal jeho nástupcem jeho zeť, Heinrich Brody.²³⁵

4.6 Heinrich Brody

Heinrich Brody se narodil roku 1868 v uherském Ungvaru. Pocházel z významné ortodoxní rodiny: jeho otcem byl talmudista Šlomo Zalman Brody a jeho dědečkem Šlomo Ganzfried,

²²⁶ Kisch. *Alexander Kisch 1848–1917: eine Skizze seines Lebens und Wirkens*, s. 7–10

²²⁷ „Ehrenfeld, Nathan“, s. 169.

²²⁸ „Ehrenfeld, Nathan“, s. 239.

²²⁹ Cermanová. „Ehrenfeld, Nathan“.

²³⁰ „Ehrenfeld, Nathan“, s. 169.

²³¹ Tamtéž, s. 169.

²³² Cermanová. „Ehrenfeld, Nathan“.

²³³ Ehrenfeld. *Die Eröffnung des neuen zweiten Israel. Wolschaner Friedhofes*.

²³⁴ Ehrenfeld. *Lehrplan: für den israelitischen Religionsunterricht an den Gymnasien und Realschulen in Prag*.

²³⁵ „Ehrenfeld, Nathan“, s. 239.

který se proslavil díky svému halachickému dílu *Kicur šulchan aruch* (1864). Brody studoval na ješivě v Bratislavě a v rabínském semináři a na univerzitě v Berlíně, kde ho ovlivnili zejména Abraham Berliner a Moritz Steinschneider. Nějaký čas byl tajemníkem spolku pro vydávání památek hebrejského písemnictví Mekize Nirdamim.²³⁶

Brody se zabýval výzkumem sefardských pijutů a obecněji středověké hebrejské poezie. Jeho záměrem bylo publikovat práce všech důležitých středověkých básníků. V roce 1894 vydal první část své edice básní Jehudy ha-Leviho doprovázených rozsáhlým komentářem. V této práci pokračoval až do roku 1930, ale nikdy tuto edici nedokončil. V roce 1897 začal s vydáváním básní Šloma ibn Gabirola, v roce 1910 Šmuela ha-Nagida a v roce 1926 Imanuela z Říma. Avšak ani jedna z těchto edic nevyšla kompletní.²³⁷ Jak píše ve svém článku o Brodym bývalý knihovník pražské židovské obce Tobias Jakobovits, Brodyho vrozené nadání k vědecké práci se plně rozvinulo již za jeho studijních let v Berlíně. Podle Jakobovitse byly Brodyho edice hebrejské poezie známé jak odborné, tak širší veřejnosti. Díky tomu, že se stal tajemníkem spolku Mekize Nirdamim, byl ve styku s mnoha významnými učiteli tehdejší doby. Také podnikl cestu do Anglie, kde v tamních knihovnách bádával v hebrejských rukopisech.²³⁸ V roce 1905 publikoval spolu s Karlem Albrechtem antologii hebrejské poezie španělsko-arabských básníků pojmenovanou *Šaar ha-šir* a v roce 1922 další pod jménem *Mivchar ha-šira ha-ivrit* spolu s M. Wienerem. Také založil bibliografické periodikum *Zeitschrift für hebräische Bibliographie*, které vycházelo od roku 1896 do roku 1906.²³⁹

V roce 1898 publikoval dílo *Widerspricht der Zionismus unserer Religion?*, které vydal pod svým pseudonymem H. Salomonsohn.²⁴⁰ Ve stejném roce se přesunul do Náchoda, kde působil jako rabín a roku 1902 se stal předsedou náboženské sionistické organizace Mizrachi v Čechách.²⁴¹ Pro zajímavost uveďme článek, jenž byl uveřejněn v *Českožidovských listech*, podle kterého se zdá, že měl odmítavý postoj vůči českožidovskému hnutí a který dokládá napětí vyvolané volbou jazyka:

[Rabín dr. Brody] akci naši nazval protižidovskou, vyčítaje nám neuvědomělost v otázce školské a náboženské, útočil na nedávno zde usazené obchodníky souvěrce české národnosti snad proto, že jeden z nich vrátil mu předložený německý platební

²³⁶ Singer, Haneman. „Brody, Heinrich“.

²³⁷ Singer, Haneman. „Brody, Heinrich“.

²³⁸ Jakobovits. „Vrchní rabín Dr. Jindřich Brody“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 73.

²³⁹ Singer, Haneman. „Brody, Heinrich“.

²⁴⁰ Brody. *Widerspricht der Zionismus unserer Religion*.

²⁴¹ Singer, Haneman. „Brody, Heinrich“.

rozkaz, žádaje za český. Dále vyslovil své udivení nad tím, že i synové inteligentních rodin neostýchají se s námi obcovati a vybízeli své ovečky k ignorování našich stoupenců.²⁴²

Je pravděpodobné, že článek byl napsán pod vlivem ideologie českožidovského hnutí, a tudíž není objektivním zdrojem informací.

V roce 1905 přesídlil Brody do Prahy, kde byl jmenován ředitelem na pražské náboženské škole Talmud-Tora²⁴³, na které například studoval i český hebraista Otto Gabriel Muneles.²⁴⁴ V souvislosti s jeho pedagogickou činností publikoval v němčině a češtině Memorandum určené pro Svaz izraelských náboženských obcí v Čechách, ve kterém podal návrh na reorganizaci tehdejšího vzdělávacího ústavu pro budoucí rabíny.²⁴⁵ Po smrti Nathana Ehrenfelda v roce 1912, působil Brody v Praze jako vrchní rabín až do roku 1930.²⁴⁶ Rabín Ehrenfeld byl současně Brodyho tchánem, jelikož si v roce 1898 vzal rabín Brody za ženu jeho dceru.²⁴⁷ Jakobovits ve svém článku dále píše, že díky své erudici a osobním vlastnostem byl všeobecně vážen a vysoce hodnocen. „Jeho zdařilá, obsahově bohatá kázání přivolávala mnoho posluchačů a měla často strhující účinek.“²⁴⁸ Přesto se můžeme v *Kalendáři česko-židovském* dočíst, že zástupci českožidovského hnutí byli proti jmenování Brodyho vrchním rabínem. Do pražské náboženské obce požadovali kandidáta znalého českého jazyka, a proto intervenovali u místodržitelství písemně i osobně, ale bezvýsledně.²⁴⁹ Pokud jde o kritiku jazykových preferencí rabína Brodyho, nebyl *Kalendář česko-židovský* jediným periodikem, které si na ně stěžovalo. Například vydání časopisu *Rozvoj* z roku 1913 čtenáře informovalo, že rabín Brody ne příliš dobře ovládá český jazyk a že se během jeho působení v Náchodě používá pouze němčina a hebrejšтина:

Ostatně tu trošku, kterou Dr. Brody z češtiny v Náchodě pochytil, jistě již v Praze, kde z kruhů, v nichž se pohybuje, čeština je vyhoštěna, zapomněl. Snad se pan Dr. Brody dohodne s českou služebnou, ale za duchovního rádce českých židů a za úřední osobu v Praze se nehodí.²⁵⁰

²⁴² „Z Náchoda“. *Českožidovské listy*, s. 5.

²⁴³ Jakobovits. „Vrchní rabín Dr. Jindřich Brody“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 73.

²⁴⁴ Sládek. „Rabi Aharon Epstein a jeho pražské práce“, s. 187, pozn. 7.

²⁴⁵ Brody. *Memorandum slavnému výboru Svazu isr. náboženských obcí v Čechách*, s. 4.

²⁴⁶ Jakobovits. „Vrchní rabín Dr. Jindřich Brody“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 73.

²⁴⁷ Waageová. „Jindřich (Heinrich) Brody“. In: *holocaust.cz* [online].

²⁴⁸ Jakobovits. „Vrchní rabín Dr. Jindřich Brody“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 73.

²⁴⁹ „Svaz českých pokrokových židů v Praze“. *Kalendář česko-židovský*, s. 182.

²⁵⁰ „Pan Dr. Brody přece neumí česky“. *Rozvoj*, s. 5.

Lev Vohryzek kritizuje Brodyho upřednostnění němčiny před češtinou i v dalším článku pro *Rozvoj* z roku 1924:

Neuznal dr. B. dosud za hodno státní řeči se naučiti a nedávno musil být i napomenut, že již ze slušnosti, ne-li z docela jiných důvodů jest povinností neodpovídati na české dopisy náboženské obce přípisy německými. Nesouhlasím-li i jinak s činností p. vrch. rabína, jest to přičísti tomu, že on ztělesňuje v pražské, 95 % liberální, obci živel nejčernější reakce a orthodoxie.²⁵¹

Roku 1916 byla vydána jeho smuteční řeč, jež pronesl v němčině v rámci smuteční slavnosti za smrt císaře Františka Josefa I. (obr. 13, s. 80).²⁵² Z Brodyho proslovu plyne jeho loajalita k císaři: „Císař Franz Josef je mrtvý–ach, moji truchlící, bēdující, plačící, vzlykající bratři a sestry [...]. Náš mrtvý císař byl ztělesněním panovníka a ideálem člověka [...].“²⁵³ Jak jsme již zmínili výše, opět se jedná o povinnost rabína jakožto funkcionáře projevit loajalitu k císaři a státu.

Roku 1930 byl založen Salman Schocken Institut pro výzkum hebrejské poezie (Institut für die Erforschung der hebräischen Dichtung) se sídlem v Berlíně a Brody byl pozván, aby mu předsedal. Místo přijal a v roce 1933 se i s Institutem přemístil do Jeruzaléma. Již v Jeruzalémě publikoval v roce 1935 sekulární poezii Mošeho ibn Ezry, komentář k diwánu Jehudy ha-Leviho *Be'ur la-Diwan* a diwán Elezara bar Jaakova. Přispíval do mnoha významných periodik (*Ha-Maggid*, *Israelitische Monatschrift*, *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums*, *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, *Ha-eškol* nebo *Ha-Šiloach*).²⁵⁴ Brody byl velmi plodným autorem, k roku 1930 jeho literární dílo čítalo celkem 564 položek.²⁵⁵ Zemřel roku 1942 v mandátní Palestině.²⁵⁶

Heinrich Brody byl významným badatelem světového formátu, který získal jak univerzitní, tak tradiční vzdělání na ješivě. Je možné, že se jedná o posledního pražského vrchního rabína, jenž zastával tradiční směr judaismu, přihlédneme-li k tomu, že byl předsedou

²⁵¹ Vohryzek. „Kolem rozpočtu židovské radnice“. *Rozvoj*, s. 5–6.

²⁵² Brody. *Trauerrede anlässlich der von der Prager isr. Kultusgemeinde am 26. November 1916 im grossen Rathaussaale veranstalteten: Trauerfeier für weiland Kaiser Franz Josef I.*

²⁵³ Tamtéž, s. 3–4.

²⁵⁴ Singer, Haneman. „Brody, Heinrich“.

²⁵⁵ Jakobovits. „Vrchní rabin Dr. Jindřich Brody“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 73.

²⁵⁶ „Brody, Heinrich“, sv. 4, s. 200.

Spolku k podpoře konservativního židovství v Praze, což, jak jsme již výše uvedli, byla organizace, která sdružovala ortodoxní Židy.

4.7 Isidor Hirsch

Isidor Hirsch se narodil roku 1864 v Budapešti rabínu Mordechajovi Markusi Hirschovi. Absolvoval rabínský seminář a univerzitu v Berlíně a posléze působil jako rabín v moravských Boskovicích a později jako rabín v pražském Karlíně. Od roku 1925 vyučoval hebrejský jazyk a rabínskou literaturu na pražské univerzitě, dále byl archivářem Společnosti pro dějiny Židů v Československu (*Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Tschechoslowakei*).²⁵⁷ V Karlínské synagoze působil až do roku 1939.²⁵⁸ Byl členem spolku Afike Jehuda, který se zabýval studiem judaismu.²⁵⁹ V roce 1898 byla publikována jeho přednáška *Die zionistische Frage*, v níž se zabýval historií a počátky sionismu: „Palestina byla naše minulost, Palestina by měla být naše velká budoucnost – neboť tak argumentoval už M. Hess v roce 1862 [...] Ploty na ochranu židovské národnosti v diaspoře spadnou a židovstvo bude jako rozkvetlá zahrada.“²⁶⁰

Byl pověřen Svazem pražských náboženských obcí židovských, aby spolu s rabínem Gustavem Sicherem přeložili Pentateuch do češtiny. Cílem bylo vydat překlad v soudobé srozumitelné češtině, avšak při zachování psaného stylu originálního textu. Překlad byl určený jak pro židovské děti a dospělé, tak i pro širokou veřejnost.²⁶¹ První knihu vydali v roce 1932 společně (obr. 14, s. 81), druhou a čtvrtou vydal Hirsch sám (v roce 1935 a 1939).²⁶²

Je autorem knihy v českém jazyce *Rabínská moudrost dle Talmudu*, která byla vydána roku 1916 a která, jak již název napovídá, obsahuje výroky z *Talmudu*.²⁶³ Dále sepsal v roce 1919 životopis pražského vrchního rabína Jechezkela Landaua²⁶⁴ a v roce 1912 se věnoval nábožensko-historickému významu rabiho Akivy.²⁶⁵ V roce 1935 publikoval česky a německy dílo o Maimonidovi u příležitosti výročí 800 let od jeho narození (obr. 15, s. 82).²⁶⁶ V úvodu knihy Hirsch popisuje ambivalenci mezi tradicí a vědou a vliv modernizačních trendů na náboženství:

²⁵⁷ „Hirsch, Mordechai-Amram“, s. 279.

²⁵⁸ Pařík. „Příběh synagogy v pražském Karlíně“. In: *rozhlaz.cz* [online].

²⁵⁹ Deutsch. *Afike Jehuda: slavnostní spis 1869-70 (1929-30)*, s. 7.

²⁶⁰ Hirsch. *Die zionistische Frage*, s. 7.

²⁶¹ Hirsch, Sicher. *Pět knih Mojžíšových. Kniha první*, předmluva.

²⁶² Peterová. *Rabín Gustav Sicher*, s. 14.

²⁶³ Hirsch. *Rabínská moudrost dle Talmudu*.

²⁶⁴ Hirsch. *R. Ezechiel Landau, Oberrabbiner in Prag und seine Zeit*.

²⁶⁵ Hirsch. *Die religionsgeschichtliche Bedeutung Rabbi Akibas*.

²⁶⁶ Hirsch. *Majmonides: osobnost a dílo*.

Ze studia osobnosti a díla tohoto velikána můžeme také v přítomnosti, ač tato jde jinými směry a za jinými problémy, čerpat duševní síly a podněty k hledání pravdy a zčásti také najít uklidnění ve stálém boji mezi tradicí a vědou, soulad židovské a mimožidovské, náboženské a světské kultury.²⁶⁷

V roce 1899 pronesl v němčině řeč u příležitosti svátku Sukot s názvem *Rituální vražda? Židovská morálka!*, která byla vydána a přeložena do češtiny na žádost posluchačů. Hirsch se v ní vyjadřuje k údajné rituální vraždě Anežky Hružové, jež měl spáchat Žid Leopold Hilsner. V úvodu své řeči sděluje, že:

Hlubokým zármutkem jsme sklíčení, myslíme na staré, zlaté časy, nám vykouzlené haftarou (čtením z proroků), o dnešním závěrečném svátku předčítanou, neboť nesmírně veliký, nesmírně zarmucující a ponižující jest rozdíl mezi dobou dřívější a dnešní. Tehdy, v době, do níž nás dnešní haftara uvádí, byl lid židovský na výši své moci, slávy a bázně Boží, žil klidně, spokojeně a šťastně. [...] [Dnes] vidíme a slyšíme, že staré, dávno zahrabané předsudky z nejtemnějšího středověku se vyhrabávají, aby nejbojácnější a nejbázlivější, avšak také nejdobromyslnější a nejsoucítější lid židovský se vydával za národ dravců, krutých šelem.²⁶⁸

4.8 Samuel Arje

Samuel Arje se narodil roku 1872 ve městě Vasyliv v Bukovině.²⁶⁹ Již od mládí se věnoval studiu talmudu. Vynikal také jako pedagog, jelikož měl nadání srozumitelně vysvětlit obtížný text.²⁷⁰ Absolvoval rabínský seminář ve Vídni. Od roku 1905 působil jako rabín v Dobříši, poté se roku 1909 stal rabínem smíchovské synagogy, ve které působil až do okupace Československa roku 1939. Smíchovská synagoga byla jedním z center reformního judaismu. Od roku 1939 žil v Palestině.²⁷¹ Byl členem prezidia židovské školy v Praze, kterou spoluzaložil. Působil také v sionistických organizacích a jako předseda Svazu rabínů v Čechách. V této funkci pokračoval i v Palestině, kde se staral o strádající kolegy a jejich vdovy. Zemřel v Jeruzalémě v roce 1950.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 3.

²⁶⁸ Hirsch. *Rituální vražda? Židovská morálka!*, s. 3–4.

²⁶⁹ Nosek. „Arje Samuel“.

²⁷⁰ „Rabín dr. Samuel Arje“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 55.

²⁷¹ Nosek. „Arje Samuel“.

Byl považován za velmi populárního a aktivního pražského rabína, přestože nebyl původem z Čech. Je pravděpodobné, že se česky naučil, jelikož vydal v roce 1922 knihu o kabale pod názvem *Pojednání o židovské mystice* v českém jazyce (obr. 16, s. 83).²⁷² V úvodu knihy popisuje Arje střet tradice s modernitou a pokrokem:

V přítomné době je velmi těžko pochopiti modernímu člověku, co to je tradice (podání). Veliká náboženství se všemi svými sektami přizpůsobující se mohutnému rozvoji a sevšeobecnění věd i umění nemají téměř ničeho, co by již nebyla vyslovila ve svých dogmatech a kultech veřejně a všeobecně. [...] Co však dnešní zasněžení, tvářice se hlubokomyslně a záhadně, nazývají „tradice“, „esoterismy“, „mysterie“, „kulty“, „cesty“, jsou v nejpříznivějším případě jen pokusy o obnovení, poznání, doplnění případně i shrnutí známých, druhdy tradičních pravd a úkonů.²⁷³

Přestože toho o tomto pražském rabínovi zatím víme velmi málo, je zřejmé, že Samuel Arje byl bezesporu zajímavou osobností a jistě by bylo přínosné se jeho osobou v budoucím výzkumu zabývat více.

4.9 Aharon Epstein

Aharon Epstein se narodil roku 1895 v Rumunsku ve městě Glod a do Prahy dorazil roku 1931. V Praze působil jako člen rabínského soudu a jako dohlížitel místních košer řezníků.²⁷⁴ V roce 1932 publikoval v Mukačevu smuteční řeč *Ahavat David* k úmrtí Michaela Davida Liebena, dlouholetého předsedy pražské Chevry kadiši (pohřebního bratrstva). Kniha obsahuje i přetisk dopisu od rabína Epsteina Salomonu Hugonu Liebenovi, jenž byl synovcem Michaela Davida Liebena.²⁷⁵

V roce 1933 vydal sbírku responz *Kapej Aharon*, která byla opět vytištěna v Mukačevu (obr. 17 a 18, s. 84–85).²⁷⁶ Kniha obsahuje aprobaci vrchního rabína ješivy v Užhorodě Josefa Elimelecha Kahany, jenž získal svou rabínskou aprobaci od významného rabína Šloma Ganzfrieda, o němž jsme se zmiňovali již výše (dědeček Heinricha Brodyho).²⁷⁷ Součástí dedikace v jednom z responz je věnování jednomu z členů rodiny Liebenů. Dále v roce 1937

²⁷² „Rabín dr. Samuel Arje“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze*, s. 55.

²⁷³ Arje. *Pojednání o židovské mystice*, s. 9–10.

²⁷⁴ Sládek. „Rabi Aharon Epstein a jeho pražské práce“, s. 185–193.

²⁷⁵ Epstein. *Kuntras Ahavat David*.

²⁷⁶ Epstein. *Sefer še'elot u-tšuvot Kapej Aharon*.

²⁷⁷ „This Day in History – 11 Sivan/May 20“. In: *hamodia.com* [online].

publikoval komentář ke Svitku Ester pod názvem *Besime d'pirje (Besima de-purja)*. Součástí komentáře je i hebrejsky psaný smuteční projev k úmrtí Tomáše Garrigua Masaryka, což dokládá Epsteinovy sympatie k Československé republice. Je pravděpodobné, že zvolení tématu Svitku Ester (Ester se stala královnou v Perské říši a zachránila židovský lid od pogromu) nebylo náhodné a že Epstein jím reagoval na tehdejší politickou situaci.²⁷⁸

Na rozdíl od ostatních výše zmíněných rabínů se Epstein vymykal tím, že se i během působení v Praze stále silně hlásil k ortodoxii, což například dokládají jeho užší vztahy se členy rodiny Liebenů, která byla významnou pražskou ortodoxní rodinou. Současně si také udržoval úzké vztahy s ortodoxními učiteli v Užhorodu. Z jeho díla je patrné, že se věnoval spíše biblickým, talmudickým a halachickým tématům, oproti ostatním zmíněným rabínům, kteří, ačkoli také mnohdy pocházeli z východní Evropy a absolvovali tradiční vzdělání na ješivě, se věnovali také vědecké činnosti a prošli si univerzitním vzděláním. Podle údajů památníku Jad vašem zahynul během holokaustu.²⁷⁹

4.10 Aladár Deutsch

Aladár Deutsch se narodil roku 1871 v uherském městě Ároktö. Studoval na ješivě ve Frankfurtu nad Mohanem u rabína Solomona Breuera.²⁸⁰ Deutsch působil jako kazatel v pražské Cikánově synagoze a po jejím zrušení v rámci pražské asanace v Jubilejní synagoze v Jeruzalémské ulici.²⁸¹ V roce 1895 byla vydána jeho dizertační práce o syrské poezii, jejíž rukopisy zkoumal v dnešní Státní knihovně v Berlíně.²⁸² Knihu Deutsch věnoval své zesnulé matce Betti Deutsch.²⁸³ V roce 1907 publikoval v němčině pamětní spis o třech zrušených synagogách: Cikánově, Velkodvorské a Nové.²⁸⁴ Byl dlouholetým předsedou spolku Afike Jehuda, který se zabýval studiem judaismu a v roce 1900 stál u vzniku prvního sionistického spolku v Čechách Jüdischer Volksverein.²⁸⁵ Je také autorem slavnostního spisu Afike Jehuda z roku 1930, jenž byl vydán u příležitosti šedesátileté činnosti spolku.²⁸⁶ V roce 1912 napsal knihu s názvem *Der Kampf um die Emanzipation der Juden*.²⁸⁷ Jak název napovídá, zabývá se v ní emancipací Židů a věnuje se důležitým historickým milníkům, jež napomáhaly

²⁷⁸ Sládek. „Rabi Aharon Epstein a jeho pražské práce“, s. 185-193.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 185-193.

²⁸⁰ „Deutsch, Aladar“, s. 621.

²⁸¹ Nosek. „Deutsch Aladár“.

²⁸² Deutsch. *Edition dreier syrischer Lieder nach einer Handschrift der königlichen Bibliothek in Berlin*.

²⁸³ Tamtéž, viz věnování.

²⁸⁴ Deutsch. *Die Zigeiner-, Grossenhof-und Neusynagoge in Prag: Denkschrift*.

²⁸⁵ Nosek. „Deutsch Aladár“.

²⁸⁶ Deutsch. *Afike Jehuda: slavnostní spis 1869–70 (1929–30)*.

²⁸⁷ Deutsch. *Der Kampf um die Emanzipation der Juden*.

k emancipaci Židů. V úvodu píše: „Nejdříve musíme překonat hlubokou propast, než bude moci v naší historii začít ona příjemná epocha, která přinese Židům emancipaci. Neboť teprve na této cestě bude možné zcela pochopit, co a jak se stalo, že na sebe důvody vysvobození z hanby a ponížení nechaly čekat téměř dva tisíce let.“²⁸⁸

Roku 1916 byl publikován jeho smuteční proslov za smrt císaře Františka Josefa I., jenž vedl v Jubilejní synagoze (obr. 19, s. 86).²⁸⁹ Z titulní strany je patrné, že výdělek z prodeje byl darován na péči o sirotky z Haliče a Bukoviny. Od roku 1930 působil jako zastupující vrchní pražský rabín a tento úřad vykonával až do okupace Československa nacistickým Německem v roce 1939. Za jeho působení byla roku 1936 založena dvouletá Škola náboženských studií v Praze pro učitele náboženství jako přípravný proseminář pro budoucí rabíny.²⁹⁰ Roku 1939 byl jmenován do funkce vrchního rabína, kterou vykonával až do roku 1943, kdy byl deportován do koncentračního tábora Terezín.²⁹¹ Po 2. světové válce se vystěhoval do USA, kde také v roce 1949 zemřel.²⁹²

4.11 Gustav Sicher

Gustav Sicher se narodil roku 1880 v Klatovech. Jeho otec Jakub Sicher byl funkcionářem klatovské židovské obce.²⁹³ Zpočátku se chtěl věnovat medicíně, posléze se rozhodl stát rabínem.²⁹⁴ V Klatovech studoval gymnázium, kde ho velmi ovlivnil učitel náboženství rabín Michael Leopold Wolf. V roce 1898 se zapsal na vídeňský rabínský seminář *Israelitisch-theologische Lehranstalt*, ve kterém ho vyučoval Adolf Schwarz. V roce 1891 začal se studiem filosofie ve Vídni i na české větvi Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze u profesora T. G. Masaryka. Na studia mu zčásti přispívala Národní jednota českožidovská. Sicher tedy absolvoval jak univerzitní, tak i rabínské vzdělání.

V roce 1905 se rozhodl přijmout rabínský post v Náchodě, uvolněný odchodem Heinricha Brodyho. Většina náchodské židovské komunity mluvila německy, a tak i Sicher kázal v němčině, přesto byl současně prvním náchodským rabínem, který kázal rovněž v češtině. Během první světové války musel Sicher narukovat jako armádní rabín. Po válce mezi lety 1924 až 1928 působil ve Dvoře Králové a v roce 1928 byl pozván do Prahy na

²⁸⁸ Tamtéž, s. 27.

²⁸⁹ Deutsch. *Der Abschied von unserem Kaiser: Trauerrede, gehalten am Tage der Beisetzung weiland Sr. Majestät Kaiser Franz Josef des Ersten im Kaiser Franz Josef-Jubiläums-Tempel in Prag.*

²⁹⁰ Spyra. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*, s. 23, pozn. 57.

²⁹¹ Klemperer. *Pražský rabínát*, s. 178.

²⁹² „Deutsch, Aladar“, s. 621.

²⁹³ Peterová. *Rabín Gustav Sicher*, s. 9.

²⁹⁴ „Sicher, Gustav“, s. 541.

Vinohrady, poté co zemřel předchozí vinohradský rabín Gustav Weiner. Již v roce 1890 byla totiž na Královských Vinohradech ustanovena samostatná židovská obec, pro kterou byla v roce 1896 postavena synagoga v Sázavské ulici, která byla současně největší synagogou v Praze. Když bylo v roce 1921 Královské město Vinohrady připojeno k Praze, měla tato čtvrť již 5732 židovských obyvatel. To z ní činilo tehdy největší židovskou obec v Praze. Gustav Sicher byl členem předsednictva Svazu rabínů v Čechách a přednášel ve spolku Afike Jehuda. Podporoval sionistické hnutí, zúčastnil se sionistických kongresů, přednášel o židovství pro širokou veřejnost a byl aktivním členem organizace Mizrahi. Dále přednášel dějiny na již zmíněném novém náboženském učilišti, z něhož se měl koncem 30. let 20. století stát rabínský seminář. Jak jsme již zmínili výše, spolu s karlínským rabínem Isidorem Hirschem byl Gustav Sicher pověřen, aby vytvořil překlad Pentateuchu do češtiny. První knihu vydali společně, třetí a pátou vydal Sicher sám (v roce 1938 a 1950).

Po okupaci Německem v roce 1939 emigroval do Palestiny, kde působil jako rabín v nemocnici Hadasa a také založil modlitebnu pro židovské emigranty z Československa. V roce 1947 se vrátil zpět do Čech a přijal místo vrchního rabína po Aladáru Deutschovi.²⁹⁵ V Čechách se podílel na obnově židovských komunit a pomáhal při rozšíření Židovského muzea v Praze.²⁹⁶ Ve své nástupní řeči 29. června 1947 ve Staronové synagoze se vyjádřil k emigraci i k poválečnému stavu českého židovstva:

Často jsem si kladl otázku, zda nebylo mou svatou povinností jíti a zahynouti s bratry v táborech zničení. Vyčítavě stála přede mnou výhružná slova midraše: Kdo opustí obec, když tato je v utrpení, nespátí ji v době útěchy. Když však došla výzva Vaše, abych čínorodou práci přinesl útěchu troskám obce, zdálo se mi, že nadešla slova ve vidění Jezaiášově: Ustoupila chyba tvá a smířena je vina tvá. [...] Proto spatřuji v pověřovací listině vrchního rabinátu, jíž jste mi projevili jak velkou, tak i tíživou čest, obnovení kontinuity minulosti nehynoucí slávy a budoucnosti, která kéž bude hodna odkazu zářné tradice.²⁹⁷

²⁹⁵ Peterová. *Rabín Gustav Sicher*. s. 9–15.

²⁹⁶ Klemperer. *Pražský rabinát*, s. 179.

²⁹⁷ Sicher. *Volte život: sborník prací a úvah Gustava Sichra*, s. 5.

V roce 1975 byl posmrtně publikován sborník jeho prací a úvah pod názvem *Volte život*. Kniha obsahuje texty jak k tématům teologickým, tak filosofickým a v poslední části se zabývá židovskými svátky.²⁹⁸

²⁹⁸ Sicher. *Volte život: sborník prací a úvah Gustava Sichra*.

Závěr

V předkládané bakalářské práci jsme na základě uvedených biografii pražských rabínů doplněných o některé z primárních pramenů poukázali na několik skutečností. Drtivá většina rabínů nepocházela z Čech a jejich rodným jazykem tedy nebyla čeština. Jediní z Čech pocházející rabíni byli Filip Bondy, Alexander Kisch a Gustav Sicher, o kterých s jistotou víme, že kázali a publikovali i v češtině. Zbylí rabíni pocházeli z Uher, Pruska, Rumunska a Bukoviny a svá díla publikovali v němčině. Nedostatku rabínských kandidátů, kteří by pocházeli z českého prostředí, jsme se podrobněji věnovali ve třetí kapitole. Pravděpodobnými důvody tohoto nedostatku byly: nízký plat, závislost na představenstvu obce, s čímž souvisela i ztráta autority a vlivu rabína, nezáměr o výuku a konečně absence rabínského semináře v Čechách, jakožto vzdělávací instituce pro budoucí rabíny.

S postupnými změnami od druhé poloviny 19. století se můžeme setkat s novým fenoménem. Pražští rabíni, kteří se hlásili k ortodoxii, zároveň usilovali o kulturní „pozápádnění“. To znamená, že ačkoli se často jednalo o osoby, jež pocházely z východní Evropy a absolvovaly tradiční vzdělání, tak se současně chtěly prosadit mimo svou rodnou zemi a vykročit směrem k modernitě. To se projevovalo například vědeckou činností nebo i způsobem oblékání.²⁹⁹ Až na jednu výjimku, již představoval A. Epstein, absolvovali všichni kromě rabínského vzdělání i univerzitní vzdělání a věnovali se vědecké činnosti. Nejvíce publikujícími autory byli Saul Jicchak Kämpf, jenž se věnoval výzkumu semitských jazyků, sefardské literatury a stal se profesorem na univerzitě a Heinrich Brody, jenž byl předním badatelem v oblasti středověké poezie. Z biografii rabínů také plyne, že mnoho z nich podporovalo myšlenku sionismu a bylo členy spolků, ať už sionistických jako byl například spolek Mizrachi nebo spolku, který podporoval židovskou vědu Afike Jehuda.

Tato práce současně nastínila legislativní změny a modernizační procesy, které zapříčinily odklon pražské židovské obce od ortodoxie a zájem rabínů o studium na evropských univerzitách a o vědeckou činnost. Prostřednictvím biografii rabínů jsme popsali prostředí, ze kterého pocházeli, jaké absolvovali vzdělání a jakým tématům se ve svých dílech věnovali.

Přestože nebyly a ani nemohly být využity archivní prameny, ukázali jsme na základě dostupných zdrojů na to, o jak významné a dosud málo probádané téma se jedná. Na základě budoucího archivního výzkumu by proto bylo vhodné zaměřit se na ortodoxní část náboženské obce. Například kdo tvořil publikum rabínů, jak fungovala ortodoxní infrastruktura a kdo ji využíval. Jak jsme výše ukázali, ortodoxní Židé byli v reprezentaci obce zastoupeni pouze

²⁹⁹ Sládek. „Rabi Aharon Epstein a jeho pražské práce“, s. 185–187.

dvěma členy ze třiceti. Přesto byl v námi sledovaném období zvolen ortodoxní rabín, který, jak se zdá, byl překvapivě podporován i Židy, kteří sami ortodoxní nebyli. Dále by bylo přínosné rekonstruovat případné vztahy mezi jednotlivými rabíny či soustředit výzkum pouze na jednoho rabína, prostřednictvím kterého bychom objasnili, jak fungoval náboženský život rabína v rámci pražské židovské obce, a jaké byly případné motivace, které ho vedly k přijetí rabínské pozice v Praze.

Seznam použité literatury a pramenů

Prameny – dobová periodika dostupná online³⁰⁰

„Alexander Kisch“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze* [online]. 1937, roč. 4, č. 4 [cit. 2019-12-23]. ISSN 1803-7852.

Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/29486503>

„Boj o rovnoprávnost na židovské radnici pražské“. *Českožidovské listy* [online]. 1899, roč. 5, č. 13 [cit. 2020-04-03]. ISSN 1801-0008.

Dostupné z: <http://kramerius4.jewishmuseum.cz/search/i.jsp?pid=uuid:5151c3af-435f-11dd-b505-00145e5790ea>

Feder, Richard. „Potřebujeme učitele neb rabíny?“. *Rozvoj* [online]. 1924, roč. 31, č. 9 [cit. 2020-03-31]. ISSN 1801-0016.

Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24955387>

Feder, Richard. „Svaz českých israelských obcí“. *Rozvoj* [online]. 1924, roč. 31, č. 6 [cit. 2020-03-31]. ISSN 1801-0016.

Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24955350>

Fischer, Karel. „Dr. Filip Bondy“. *Kalendář česko-židovský* [online]. 1892, roč. 11 [cit. 2019-12-15]. ISSN 1214-9993.

Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/6856662>

Hlaváč, Bedřich. „Pražští židé dříve a nyní“. *Kalendář česko-židovský* [online]. 1931, roč. 50 [cit. 2020-03-13]. ISSN 1214-9993.

Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/2959646>

„Israelské obce náboženské dle platného práva rakouského“. *Rozvoj* [online]. 1914, roč. 8, č. 18 [cit. 2020-03-30].

Dostupné z: http://kramerius4.jewishmuseum.cz/search/i.jsp?pid=uuid:45706340-c1ce-11dd-8598-0013d398622b&q=&fq=model_path:periodical*#periodical-periodical-volume-periodicalitem-page_uuid:81ff4280-c1d4-11dd-84b1-0013d398622b

Jakobovits, Tobias. „Vrchní rabín Dr. Jindřich Brody“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze* [online]. 1938, roč. 5, č. 7 [cit. 2020-01-04]. ISSN 1803-7852.

Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/28413823>

„Kde vezmeme české rabíny?“. *Českožidovské listy* [online]. 1895, roč. 2, č. 3 [cit. 2020-04-03]. ISSN 1801-0008.

Dostupné z: <http://kramerius-vs.nkp.cz/view/uuid:c17d80bb-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:63c3f6c0-b1ee-11e8-ba56-5ef3fc9bb22f&fulltext=rab%C3%ADnsk%C3%BD%20semin%C3%A1%C5%99>

³⁰⁰ U některých článků nejsou k dispozici údaje o autorovi.

Kleiner, Kamil. „Českožidovské hnutí a náboženské obce“. *Rozvoj* [online]. 1921, roč. 13, č. 2 [cit. 2020-03-30]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24954596>

Kraus, Otakar. „Náboženská výchova“. *Rozvoj* [online]. 1909, roč. 3, č. 48 [cit. 2020-03-29]. Dostupné z: http://kramerius4.jewishmuseum.cz/search/i.jsp?pid=uuid:c637ffe0-c1d0-11dd-b0c8-0013d398622b&q=n%C3%A1bo%C5%BEensk%C3%A1%20v%C3%BDchova&fq=model_path:periodical*#periodical-periodicalvolume-periodicalitem-page_uuid:c96e72c0-c1d0-11dd-8fd1-0013d398622b

Kraus, Vlastimil. „Seminář a otázka česko-židovská“. *Kalendář česko-židovský* [online]. 1893, roč. 12 [cit. 2020-03-31]. ISSN 1214-9993. Dostupné z: <http://kramerius4.jewishmuseum.cz/search/i.jsp?pid=uuid:6f3eb473-435e-11dd-b505-00145e5790ea>

„Náboženská krise“. *Rozvoj* [online]. 1905, roč. 2-3, č. 25 [cit. 2020-03-29]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/30256829>

„Náboženská škola synagogální obce v Praze“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze* [online]. 1937, roč. 4, č. 9 [cit. 2019-12-23]. ISSN 1803-7852. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/30187580>

„Pan Dr. Brody přece neumí česky“. *Rozvoj* [online]. 1913, roč. 7, č. 5 [cit. 2020-03-10]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/28462373>

„Potřeby židovského kultu“. *Rozvoj* [online]. 1925, roč. 32, č. 10 [cit. 2020-03-30]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24955626>

„Rabín dr. Samuel Arje“. *Věstník Židovské obce náboženské v Praze* [online]. 1950, roč. 12, č. 5 [cit. 2019-12-23]. ISSN 1803-7852. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/30161361>

„Rabínské učiliště“. *Židovské zprávy* [online]. 1937, roč. 20, č. 10 [cit. 2020-03-13]. ISSN 1801-3619. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/1488688>

Rakous, Vojtěch. „Volby do židovské obce pražské“. *Rozvoj* [online]. 1921, roč. 13, č. 17 [cit. 2020-03-31]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24954717>

Rokycana, Jaroslav. „Jak byly zmařeny pokusy o zřízení židovského semináře v Praze“. *Rozvoj* [online]. 1936, roč. 43, č. 4 [cit. 2020-03-13]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24959242>

„Svaz českých pokrokových židů v Praze“. *Kalendář česko-židovský* [online]. 1914, roč. 33 [cit. 2020-03-31]. ISSN 1214-9993. Dostupné z: <http://kramerius4.jewishmuseum.cz/search/i.jsp?pid=uuid:6ea9c7d0-435e-11dd-b505-00145e5790ea>

Teytz, Viktor. „Trochu retrospektivy a vzpomínek“. *Kalendář česko-židovský* [online]. 1909, roč. 28 [cit. 2020-05-03]. ISSN 1214-9993. Dostupné z: <https://kramerius-vs.nkp.cz/view/uuid:8e06046a-261e-11e9-826a-a720120a7520?page=uuid:2138de50-285f-11e9-a347-005056825209&fulltext=filip%20bondy>

„Vystupování z církve“. *Rozvoj* [online]. 1919, roč. 11, č. 2 [cit. 2020-03-30]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24954044>

Vohryzek, Lev. „Kolem rozpočtu židovské radnice“. *Rozvoj* [online]. 1924, roč. 31, č. 9 [cit. 2020-03-31]. ISSN 1801-0016. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/24955390>

„Z Náchoda“. *Českožidovské listy* [online]. 1898, roč. 4, č. 24 [cit. 2020-03-31]. ISSN 1801-0008. Dostupné z: <http://kramerius-vs.nkp.cz/view/uuid:c17718a1-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:6d9b6570-b1f3-11e8-99aa-005056827e5>

„Židé v ČSR“. *Židovské zprávy* [online]. 1929, roč. 12, č. 14 [cit. 2019-12-23]. ISSN 1801-3619. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/8412162>

Primární prameny

Arje, Samuel. *Pojednání o židovské mystice*. Praha: Sfinx, 1922.

Bondy, Filip. *Učení Mojžišovo*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1902.

Brody, Heinrich. *Memorandum slavnému výboru Svazu isr. náboženských obcí v Čechách*. Praha: Bohumil Schmelkes.

Brody, H. *Widerspricht der Zionismus unserer Religion*. Berlin: H. Itzkowski, 1898.

Brody, H. *Trauerrede anlässlich der von der Prager isr. Kultusgemeinde am 26. November 1916 im grossen Rathaussaale veranstalteten: Trauerfeier für weiland Kaiser Franz Josef I.*, Prag: Richard Brandeis, 1916.

Deutsch, Aladár. *Afike Jehuda: slavnostní spis 1869-70 (1929-30)*. Praha: M. Schulz, 1930.

Deutsch, Aladár. *Edition dreier syrischer Lieder nach einer Handschrift der königlichen Bibliothek in Berlin*. Berlin, 1895.

Deutsch, Aladár. *Die Zigeiner-, Grossenhof-und Neusynagoge in Prag: Denkschrift*. Prag: 1907.

Deutsch, Aladár. *Der Kampf um die Emanzipation der Juden*. Prag: Vereines zur Förderung und Verbreitung der Wissenschaft des Judentums "Akife-Jehuda", 1912.

Deutsch, Aladár. *Der Abschied von unserem Kaiser: Trauerrede, gehalten am Tage der Beisetzung weiland Sr. Majestät Kaiser Franz Josef des Ersten im Kaiser Franz Josef-Jubiläums-Tempel in Prag*. Prag: Verlag des Kaiser Franz Josef-Jubiläums-Tempels, 1916.

Ehrenfeld, Nathan. *Die Eröffnung des neuen zweiten Israel. Wolschaner Friedhofes*. Prag: Verlag der Israelitischen Beerdigungs-Brüderschaft, 1890.

Ehrenfeld, Nathan. *Lehrplan: für den israelitischen Religionsunterricht an den Gymnasien und Realschulen in Prag*. Prag, 1893.

Epstein, Aharon. *Kuntras Ahavat David*. Mukačevo: Buchdruckerei Grafia, 1932.

Epstein, Aharon. *Sefer še'elot u-tšuvot Kapej Aharon*. Mukačevo: Buchdruckerei Grafia, 1933.

Hirsch, Isidor. *Die zionistische Frage*. Prag, 1898.

Hirsch Isidor, Gustav Sicher. *Pět knih Mojžišových. Kniha první*. Praha: Svaz pražských náboženských obcí židovských péčí Nejvyšší rady svazů náboženských obcí židovských v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1932.

Hirsch, Isidor. *Rabínská moudrost dle Talmudu*. J. Otto, 1916.

Hirsch, Isidor. *R. Ezechiel Landau, Oberrabbiner in Prag und seine Zeit*. Wien: Carl Fromme, 1919.

Hirsch, Isidor. *Die religionsgeschichtliche Bedeutung Rabbi Akibas*. Prag: Selbstverlag, 1912.

Hirsch, Isidor. *Majmonides: osobnost a dílo*. Praha: Svaz rabínů v Čechách, 1935.

Hirsch, Isidor. *Rituální vražda? Židovská morálka!* Praha: Jakub B. Brandeis, 1899, přeložil Žalud, Josef.

Hirsch, Mordechaj M. *Antritts-Rede gehalten in der Klaus-Synagoge am 6. März 5640 (1880)*. Prag: Samuel W. Pascheles, 1880.

Hirsch, Mordechaj M. *Reden gehalten am Sarge des verewigten Rabbi Aaron Kornfeld zu Goltsch-Jenikau*. Wien: D. Löwy, 1882.

Hirsch, Mordechaj M. *Die vier Fest-Kelche oder die vier Lebensstufen*. Prag: Jakob B. Brandeis, 1880.

Hirsch, Mordechaj M. *Kulturdefizit am Ende des 19. Jahrhunderts*. Verlag von J. Kauffmann: Frankfurt a. M., 1893.

Kaempff, Saul Isaac. *Biographie des hochberühmten hochseligen Herrn Akiba Eger*. Lissa: Aaron Jacob Kaempff, 1838.

Kaempff, Saul Isaac. *Řeč držená při slavnosti, jenž se odbyvala dne 23. března 1848 v židovské nové modlitebnici v Praze na památku padlých za svobodu studujících dne 13. t.m. ve Vidni*. Praha: M.I. Landau, 1848.

Kaempff, Saul Isaac. *Řeč držána dne 24. prosince 1848 w chrámě israelitském w Praze při odbyvané holdowni slawnosti z příčiny dosednutí na trůn Jeho Milosti císaře Františka Josefa I*. Praha: Wolf Pascheles, 1849.

Kaempff, Saul Isaac. *Die drei Worte des Kaisers: Festrede, gehalten am 19. März 1853 im isr. Tempel zu Prag bei der Nachfeier der Genesung Seiner Majestät des Kaisers Franz Joseph I.* Praha: M. I. Landau, 1853.

Kaempff, Saul Isaac. *Ueber die Bedeutung des Studiums der semitischen Sprachen.* Praha: Friedrich Ehrlich'sche Buchhandlung, 1850.

Kaempff, Saul Isaac. *Zimrath Jah.* Praha: M. I. Landau, 1849.

Kaempff, Saul Isaac. *Prof. S. J. Kaempffa Modlitby pro všechny dny všední, sabaty a svátky, jakož i Jom Kipur Kátan.* Přeložil Mořic Kraus. Praha: Samuel W. Pascheles, 1903.

Kaempff, Saul Isaac. *Das Hohelied: aus dem hebräischen Originaltext in's Deutsche übertragen.* Praha: H. Mercy, 1879.

Kaempff, Saul Isaac. *Suleiman: dramatisches Gedicht in fünf Abtheilungen.* Praha: C. Bellmann, 1859.

Kaempff, Saul Isaac. *Nichtandalusische Poesie andalusischer Dichter aus dem elften, zwölften und dreizehnten Jahrhundert.* Praha: Carl Bellmann's Verlag, 1858.

Kaempff, Saul Isaac. *Das Rühmen Moab's, oder, Die Inschrift auf dem Denkmal Mesa's Königs von Moab.* Prag: F. Tempsky, 1870.

Kaempff, Saul Isaac. *Phönizische Epigraphik: die Grabschrift Eschmunazars, Königs der Sidonier.* Prag, 1874.

Kisch, Alexander. *Papst Gregor des Neunten Anklageartikel gegen den Talmud.* Leipzig: O. Leiner, 1874.

Kisch, Alexander. *Statistik des mosaischen Religionsunterrichtes an den öffentlichen Mittelschulen Böhmens.* Prag: Jakob B. Brandeis, 1899.

Kisch, Alexander. *Das Testament Mardochai Meysels: Festschrift zum dreihundertjährigen Jubiläum der Meiselsynagoge.* Frankfurt a. M.: J. Kauffmann, 1893.

Kisch, Alexander. *Hillel der Alte: Lebensbild eines jüdischen Weisen.* Prag: Samuel W. Pascheles, 1889.

Kisch, Alexander. *Versuch einer neuen Erklärung der in der Alkuinhandschrift.* Prag: Selbstverlag des Verfassers, 1902.

Kisch, Guido. *Alexander Kisch 1848-1917: eine Skizze seines Lebens und Wirkens.* Halle: Manuskript-Privatdruck, 1934.

Sicher, Gustav. *Volte život: sborník prací a úvah Gustava Sichra.* Uspořádal Rudolf Iltis, Praha: Rada židovských náboženských obcí v Praze v Ústředním církevním nakladatelství v Praze, 1975.

Stanovy židovské náboženské obce v Praze. Praha: Židovská náboženská obec v Praze, 1930. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/zmp/view/uuid:7fc1ede0-5036-4eb7-bcf1-599edfd2c439?page=uuid:252f2e82-d43a-11e7-aa52-0050568c6e2a>

Sekundární literatura

Beiser, Frederick C. *Hermann Cohen: An Intellectual Biography*. Oxford University Press, 2018. ISBN 978-0198828167.

Čapková, Kateřina. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918–1938*. Praha: Paseka, 2005. ISBN 80-7185-695-9.

Feiner, Shmuel. *The Origins of Jewish Secularization in Eighteenth-Century Europe*. University of Pennsylvania Press, 2010. ISBN 978-0812242737.

Goldschmidt, Hermann Levin. *The Legacy of German Jewry*. Fordham Univ Press, 2007. ISBN 9780823228263.

Hecht, Louise. *Ein jüdischer Aufklärer in Böhmen: Der Pädagoge und Reformers Peter Beer (1758-1838)*. Köln: Böhlau, 2008. ISBN 9783412147068.

Herrmann, Klaus. *Translating Cultures and Texts in Reform Judaism: The Philippon Bible*. *Jewish Studies Quarterly*. 2007, roč. 14, č. 2, s. 171–173. ISSN 0944-5706. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40753433>

Kafka, Franz. *Dopis otci*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2015. ISBN 978-80-86911-47-2.

Kestenberg-Gladstein, Ruth. *Neuere Geschichte der Juden in den böhmischen Ländern*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1969.

Kieval, Hillel J. *Languages of community: the Jewish experience in the Czech lands*. Berkeley: University of California Press, 2000. ISBN 9780520214101.

Kieval, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-174-0.

Klemperer, Gutmann. *Pražský rabinát: od časů rabiho Löwa ben Becalel, známého pod jménem rabi Löwe, až do našich časů (1609–1879)*. Praha: Sefer, 2008. ISBN 978-80-85924-54-1.

Miller, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Židé – dějiny – paměť. ISBN 978-80-7422-307-5.

Peterová, Zuzana. *Rabín Feder*. Praha: G plus G, 2004. ISBN 80-86103-78-1.

Peterová, Zuzana. *Rabín Gustav Sicher*. Praha: Sefer, 2014. ISBN 978-80-85924-72-5

Saperstein, Marc. *In Praise Of An Anti-Jewish Empress*. *Shofar*. 1987, roč. 6, č. 1. ISSN 1534-5165.

Sládek, Pavel. Ezeiel Landau (1713–1793) – a Political rabbi. In: Cerman, Ivo, Rita Krueger, Susan Reynolds, eds. *The Enghlihtenment in Bohemia: Religion, Morality and Multiculturalism*. Oxford University Press: The Voltaire Foundation, 2011. ISBN 978-0729410144.

Sládek, Pavel. Rabi Aharon Epstein a jeho pražské práce: Materiály ke studiu dějin pražské židovské ortodoxie ve třicátých letech 20. století. In: *Historie – Otázky – Problémy: Židovská studia ve 21. století*. Praha: FF UK, 2013, roč. 5, č. 1. ISSN 1804-1132.

Spyra, Janusz. *Biografický slovník rabínů rakouského Slezska*. Ostrava: Universitas Ostraviensis, 2015. ISBN 978-80-7464-797-0

Encyklopedie

„Bondy, Filip“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2. vyd., sv. 4, s. 60. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865932-9.

„Brody, Heinrich“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2. vyd., sv. 4, s. 200. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865932-9.

„Deutsch, Aladar“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2. vyd., sv. 5, s. 621. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865933-6.

„Hirsch, Markus“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2. vyd., sv. 9, s. 127. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865937-4.

„Hirsch, Mordechai-Amram“, in: Brocke, Michael, Julius Carlebach. *Biographisches Handbuch der Rabbiner. Teil 2: Die Rabbiner im Deutschen Reich 1871–1945*, s. 278–279, München: K. G. Saur, 2009. ISBN 978-3598248740.

„Ehrenfeld, Nathan“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2. vyd., sv. 6, s. 239. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865934-3.

„Ehrenfeld, Nathan“, in: Brocke, Michael, Julius Carlebach. *Biographisches Handbuch der Rabbiner. Teil 2: Die Rabbiner im Deutschen Reich 1871–1945*, s. 169, München: K. G. Saur, 2009. ISBN 978-3598248740.

„Kaempf, Saul Isaac“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2. vyd., sv. 11, s. 702. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865939-8.

„Rabbi, Rabbinat“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2. vyd., sv. 17, s. 12. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865945-9.

„Sicher, Gustav“, in: Skolnik, Fred, Michael Berenbaum, ed. *Encyclopaedia Judaica*. 2.vyd., sv. 18, s. 541. Macmillan–Keter Publishing House, 2007. ISBN 978-0-02-865946-6.

Elektronické dokumenty a encyklopedie

Cermanová, Iveta. „Kisch, Alexander“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-01-16]. Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Kisch_Alexander

Cermanová, Iveta. „Ehrenfeld, Nathan“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-11-12].

Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Ehrenfeld_Nathan

Etkes, Immanuel. „Haskalah“. *YIVO Encyclopedia Of Jews In Eastern Europe* [Online]. [Cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Haskalah>

Ferziger, Adam S. Eger. „Akiva Ben Mosheh“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-04-21].

Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Eger_Akiva_ben_Mosheh

Ferziger, Adam S. „Jewish Congress“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-01-22]. Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Jewish_Congress

Flatto, Sharon. Landau. „Yehezkel Ben Yehudah“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Landau_Yehezkel_ben_Yehudah

Flatto, Sharon. „Landau, Yisra'el“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Landau_Yisrael

Gertner, Haim. „The Rabbinate After 1800“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-05-01].

Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rabbinate/The_Rabbinate_after_1800

Hecht, Louise. „Normalschulen“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-01-22]. Dostupné z: <https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Normalschule>

„Kornfeld Aron“. In: *kr-vysocina.cz* [online]. 2009 [cit. 2020-06-30]. Dostupné z: <https://www.kr-vysocina.cz/kornfeld-aron/d-4019314/p1=1013>

Krejčová, Helena. „Rakous, Vojtěch“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-04-21]. Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rakous_Vojtech

Meyer, Michael A. „Reform, Religious“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-05-03].

Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Reform_Religious

Nosek, Bedřich. „Arje Samuel“. In: *biography.hiu.cas.cz* [online], 2004. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/ARJE_Samuel_17.1.1872-20.1.1950

Nosek, Bedřich. „Deutsch Aladár“. In: *biography.hiu.cas.cz* [online], 2009. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/DEUTSCH_Alad%C3%A1r_1871-21.2.1949

Pařík, Arno. „Příběh synagogy v pražském Karlíně“. In: *rozhlas.cz* [online]. 15.1.2012 [cit. 2020-05-15]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/1004122

„Před 110 lety zemřel rabín Dr. Filip Bondy“. In: *zidovskelisty.info* [online], 12.11.2017 [cit. 2020-06-20]. Dostupné z: <https://zidovskelisty.info/2017/11/12/pred-110-lety-zemrel-rabin-dr-filip-bondy/>

Reiner, Elchanan. „Yeshiva: The Yeshiva Before 1800“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-04-23].

Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Yeshiva/The_Yeshiva_before_1800

Rosenthal, Herman, Max Rosenthal. „Günzburg, Horace, Baron“. *The Jewish Encyclopedia* [online]. [cit. 2020-06-08]. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/6950-gunzburg-horace-baron>

Silber, Michael K. „Budapest“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-05-03]. Dostupné z: <https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Budapest>

Silber, Michael K. „Population“. *Museum of the Jewish People at Beit Hatfutsot* [online]. [cit. 2020-05-03]. Dostupné z: <https://www.bh.org.il/jewish-spotlight/austria/vienna/population/>

Singer, Isidore, Meyer Kayserling. „Kaempf, Saul Isaac“. *The Jewish Encyclopedia* [online]. [cit. 2020-04-25]. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9114-kaempf-saul-isaac>

Singer, Isidore, Alexander Kisch. „Hirsch, Markus“. *The Jewish Encyclopedia* [online]. [cit. 2020-03-05]. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7738-hirsch-markus>

Singer, Isidore, Frederick T. Haneman. „Ehrenfeld, Nathan“. *The Jewish Encyclopedia* [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné z: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/3732-brody-heinrich>

Teller, Adam. „Rabbinat: The Rabbinat Before 1800“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-04-23].

Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rabbinat/The_Rabbinat_before_1800

„This Day in History – 11 Sivan/May 20“. In: *hamodia.com* [online], 19.5.2013 [cit. 2020-06-15]. Dostupné z: <https://hamodia.com/columns/this-day-in-history-11-sivanmay-20/>

Van Luit, Riety. „Homberg, Herz“. *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2020-06-28].

Dostupné z: https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Homberg_Herz

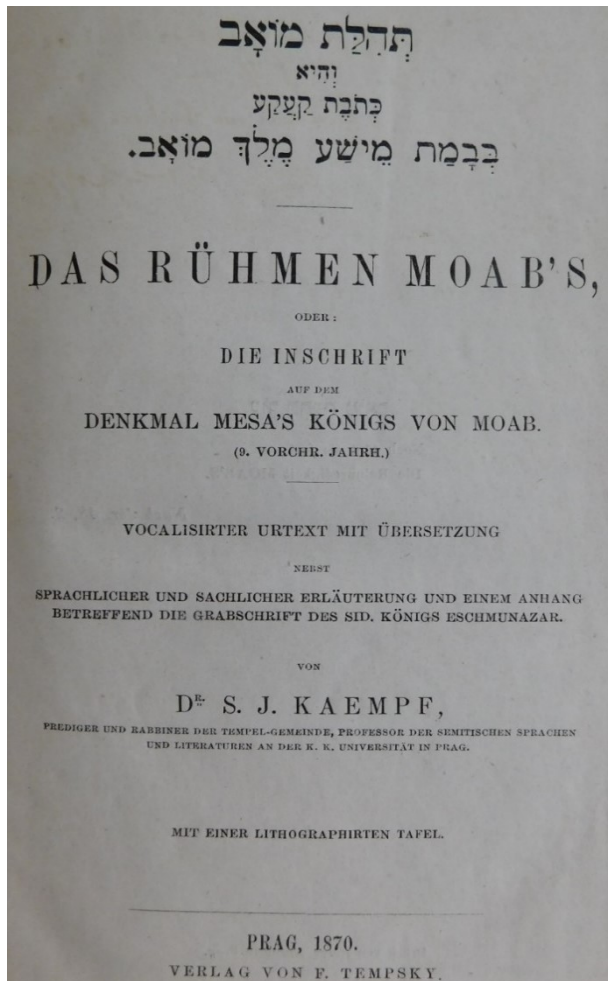
Waageová, Eliška. „Škola pro vyučování náboženství–Religionschule“. In: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/protizidovska-politika-po-zrizeni-protektoratu-cechy-a-morava/jachymka/nabozenska-skola/>

Waageová, Eliška. „Jindřich (Heinrich) Brody“. In: *holocaust.cz* [online], 26.8.2019 [cit. 2020-03-20]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/lide/obeti/jachymka-2/jindrich-brody/#remark-1>

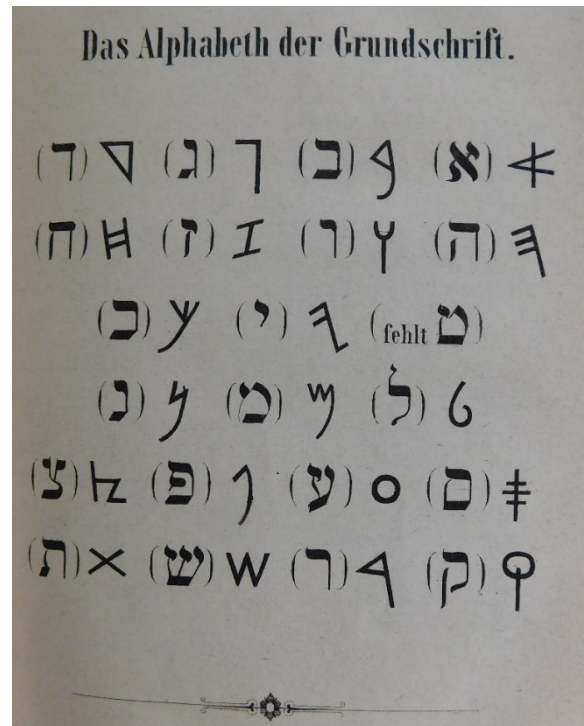
„Zákon ze dne 29.2.1920 podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice československé“. In: *epravo.cz* [online], [cit. 2020-07-21]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1703&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

„Zákon, daný dne 21. března 1890, č. 57 ř.z., jímž upravují se zevnitřní právní poměry israelitské společnosti náboženské“. In: *spcp.prf.cuni.cz* [online], [cit. 2020-05-01]. Společnost pro církevní právo při Právnické fakultě UK, 1999. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/57-1890.htm>

Obrazová příloha

Obrázek 1 – S. I. Kämpf: Obálka knihy *Das Rühmen Moab's*

Obrázek 2 – S. I. Kämpf: Příloha v knize *Das Rühmen Moab's*

Obrázek 3 – S. I. Kämpf: Hebrejská verze obálky německého překladu Pentateuchu

Das 1. Kapitel.
 Im Anfang schuf Gott den Himmel und die Erde.
 2. Aber die Erde war wüst und wiere, und Finsterniß über der Fluth und der Geist Gottes wehend über dem Wasser.
 3. Da sprach Gott: Es werde Licht. Und es ward Licht.
 4. Und Gott sah das Licht, daß es gut sei, und schied zwischen dem Lichte und der Finsterniß.
 5. Und Gott nannte das Licht Tag, und die Finsterniß nannte er Nacht. Da ward Abend und ward Morgen, Ein Tag.
 6. Und Gott sprach: Es werde eine Ausdehnung in Mitten der Wasser, und sie scheide zwischen Wasser und Wasser.
 7. Und Gott machte die Ausdehnung, und schied zwischen dem Wasser, das unterhalb der Ausdehnung, und dem Wasser, das oberhalb der Ausdehnung; da ward es also.
 8. Und Gott nannte die Ausdehnung Himmel. Da ward Abend und ward Morgen, ein zweiter Tag.
 9. Und Gott sprach: Es sammle sich das Wasser unterhalb des Himmels an Einen Ort, daß das Trockne sichtbar werde! Da ward es also.
 10. Und Gott nannte das Trockne Erde, und die Sammlung des Wassers nannte er Meere, und Gott sah, daß es gut sei.
 11. Und Gott sprach: Es lasse die Erde kriechen (allerlei) Sprossen, Kraut, das Samen trägt, Fruchtbaum, der Frucht bringt, nach seiner Art, worin sein Samen ist, auf der Erde. Da ward es also.

12. Da brachte die Erde Sprossen hervor, Kraut, das Samen trägt, nach seiner Art, und Baum, der Frucht bringt, worin sein Samen ist, nach seiner Art, und Gott sah, daß es gut sei.
 13. Da ward Abend und ward Morgen, ein dritter Tag.
 14. Und Gott sprach: Es werden Lichter an der Ausdehnung des Himmels, zu scheiden zwischen dem Tage und der Nacht, und sie seien zu Zeichen, und zu Zeiten, und zu Tagen und Jahren;*)
 15. Und sie dienen zu Lichtern an der Ausdehnung des Himmels, zu leuchten auf die Erde. Da ward es also.
 16. Und Gott machte die zwei großen Lichter, das größere Licht zur Beherrschung des Tages, und das kleinere Licht zur Beherrschung der Nacht, und die Sterne.
 17. Und Gott setzte sie an die Ausdehnung des Himmels, zu leuchten auf die Erde.
 18. Und zu herrschen am Tage und in der Nacht, und zu scheiden zwischen dem Lichte und der Finsterniß; und Gott sah, daß es gut sei.
 19. Da ward Abend und ward Morgen, ein vierter Tag.
 20. Und Gott sprach: Das Wasser rege auf reges, befestes Thier und Geflügel fliege über der Erde an der Ausdehnung des Himmels hin.
 21. Und Gott schuf die großen Seebestiere und alles belebte, sich regende Wesen, welches das Wasser aufgereget

*) u. s. zu Zeichen für Zeiten und Tage und Jahre.

בראשית
 1. וַיְבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:
 2. וְהָאָרֶץ הִתְהַלְּמָה תָהוֹ וְחָשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם.
 3. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי-אֹר וַיְהי-אֹר:
 4. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כְּרִשׁוֹ וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְיוֹם הַיּוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַלַּיְלָה:
 5. וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם אֶחָד:
 6. וְהי רָקיעַ בְּחֵד הַשָּׁמַיִם וַיְהי מְבַדֵּל בֵּין מַיִם לְמַיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לְרָקיעַ וַיְהי-בֹקֶר:
 7. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְרָקיעַ שְׁמַיִם וַיְהי-עֶרֶב וַיְהי-בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:
 8. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הַיָּם וְאֶת-הָאֵרֶץ וְאֶת-הַשָּׁמַיִם אֲלֵמָּוָם אֶחָד וַתִּרְאֶה הַיָּבֵשֶׁה וַיְהי-בֹקֶר:
 9. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶת-הַיָּבֵשֶׁה אֶרֶץ וְאֶת-הַמַּיִם יַם:
 10. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה:
 11. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הַשָּׁמַיִם וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 12. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 13. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 14. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 15. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 16. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 17. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 18. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 19. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 20. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:
 21. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֵרֶץ וְהָאֵרֶץ הָיְתָה רֵיקָה וְהָאֵרֶץ חֹשֶׁךְ:

Obrázek 4 – S. I. Kämpf: První strana německo-hebrejského Pentateuchu

Učení Mojžišovo

I. kniha Mojž.

Pro školní mládež

přeložil

DR. FILIP BONDY,

rabín a učitel náboženství v Praze.

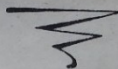
S dodatkem:

Počáteční mluvnice hebrejského jazyka,

kterou dle Fuchsovy školní grammatiky sestavil

VILÉM MILRÁD,

učitel náboženství v Praze.

Brož. za 1 K.

V PRAZE 1902.

Nakladatel **FR. A. URBÁNEK**, český knihkupec
pro českou literaturu paedag. i hudební a pomůcky učebné.

Obrázek 5 – F. Bondy: Obálka knihy Učení Mojžišovo

Was finde ich vor
und was bringe ich mit?

Antritts-Rede

gehalten in der Klaus-Synagoge

am 6. März 5640 (1880)

von

M. Hirsch, Oberrabbiner

in PRAG.

Preis 30 kr. ö. W. = 60 Pfg.

Die Hälfte des Reinertrags ist dem Kreuzervereine zur
Unterstützung israel. Waisenmädchen gewidmet.

Prag, 1880.

Verlag der hebräischen Buchhandlung

Samuel W. Pascheles.

Obrázek 6 – M. Hirsch: Obálka publikované nástupní přednášky

Reden

gehalten am Sarge des verewigten

Rabbi Aron Kornfeld

zu Goltſch-Jenikau

a) „Stelle dir Zeichen auf“

Rede in der Synagoge gehalten von

M. Hirsch

Oberrabbiner in Prag.

b) „Die Steine der Mauern flagen“

Rede im Trauerhause gehalten von

Bacharias Spiz

Localrabbiner in Goltſch-Jenikau

am 7. טרחשן 5642 (30. October 1881)

Herausgegeben von den Hinterbliebenen.

Der gesammte Erlös ist ohne Abzug der Druckkosten den Cultus-Institutionen der israelitischen Gemeinde zu Goltſch-Jenikau gewidmet.

Preis: 50 kr. ö. W.

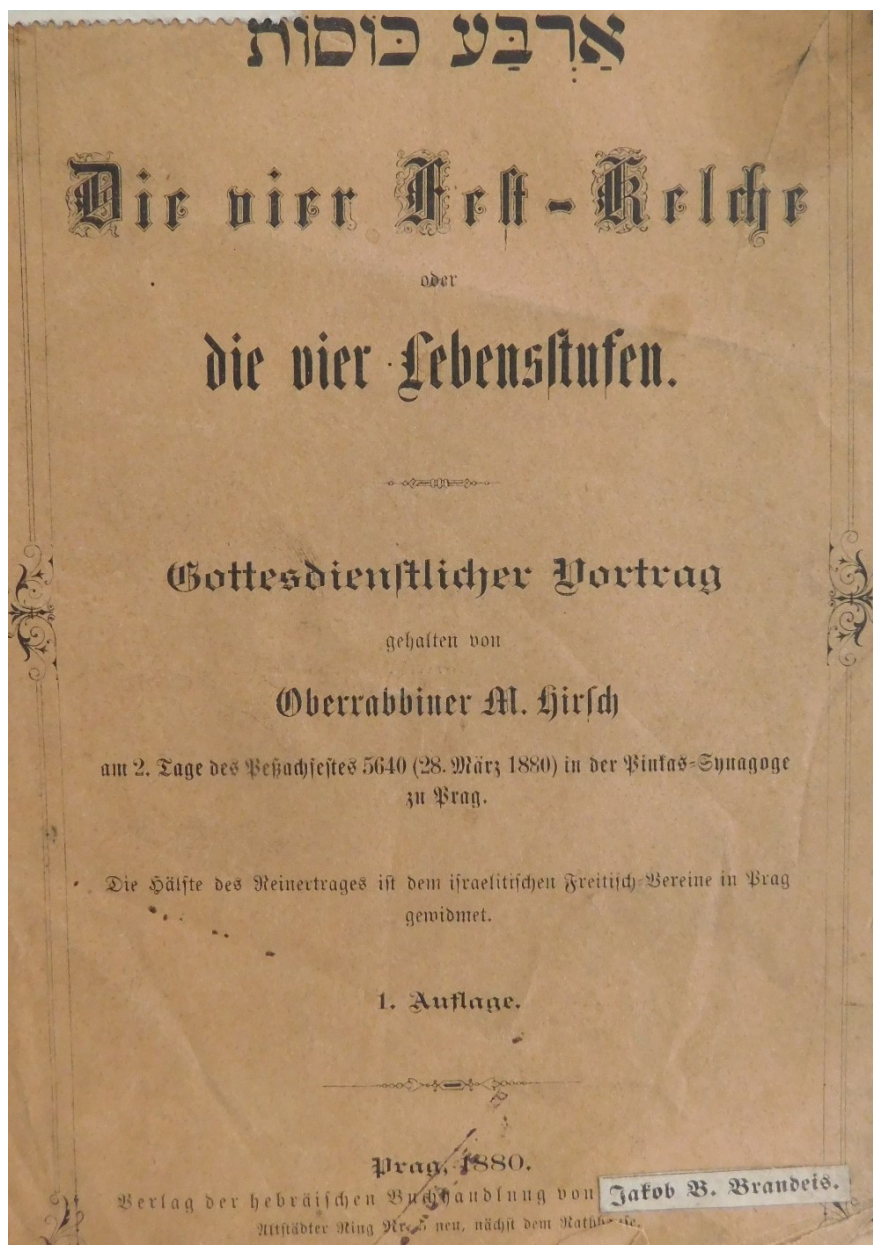
(Ueberzahlungen werden besonders quittirt.)

Wien, 1882.

Verlags-Buchhandlung D. Löwy, II., Praterstraße Nr. 15.

Druck von M. Waizner, I., Giselstraße 11.

Obrázek 7 – M. Hirsch: Obálka publikované řeči vedené za úmrtí rabína Arona Kornfelda

Obrázek 8 – M. Hirsch: Obálka publikované přednášky Die vier Fest-Kelche

Obrázek 9 – A. Kisch: Obálka německého překladu Pesachové hagady

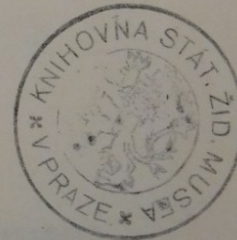
Alexander Kisch

1848-1917

Eine Skizze seines Lebens und Wirkens
Zugleich
ein Beitrag zur Geschichte
der Juden in Prag

von

Guido Kisch

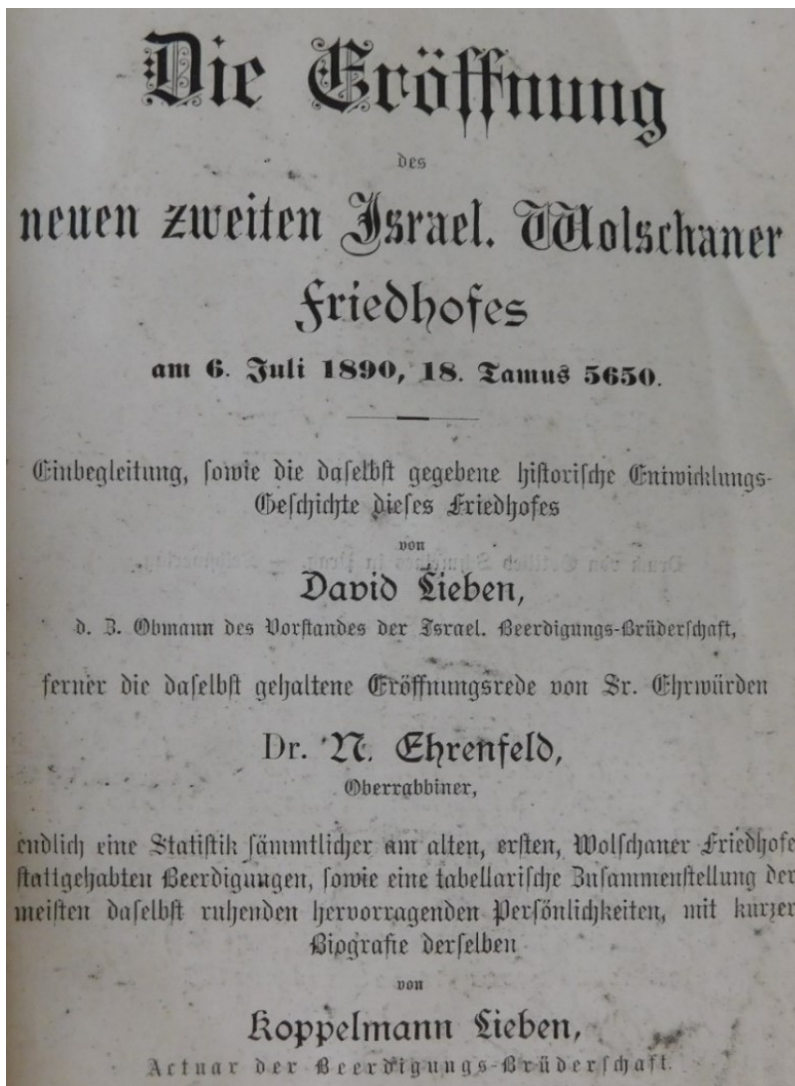

Státní žid. muzeum KNIHOVNA	
Č. kv.	163.240
Opis.	11.433

Halle-Saale 1934

Manuskript-Privatdruck, nicht im Buchhandel

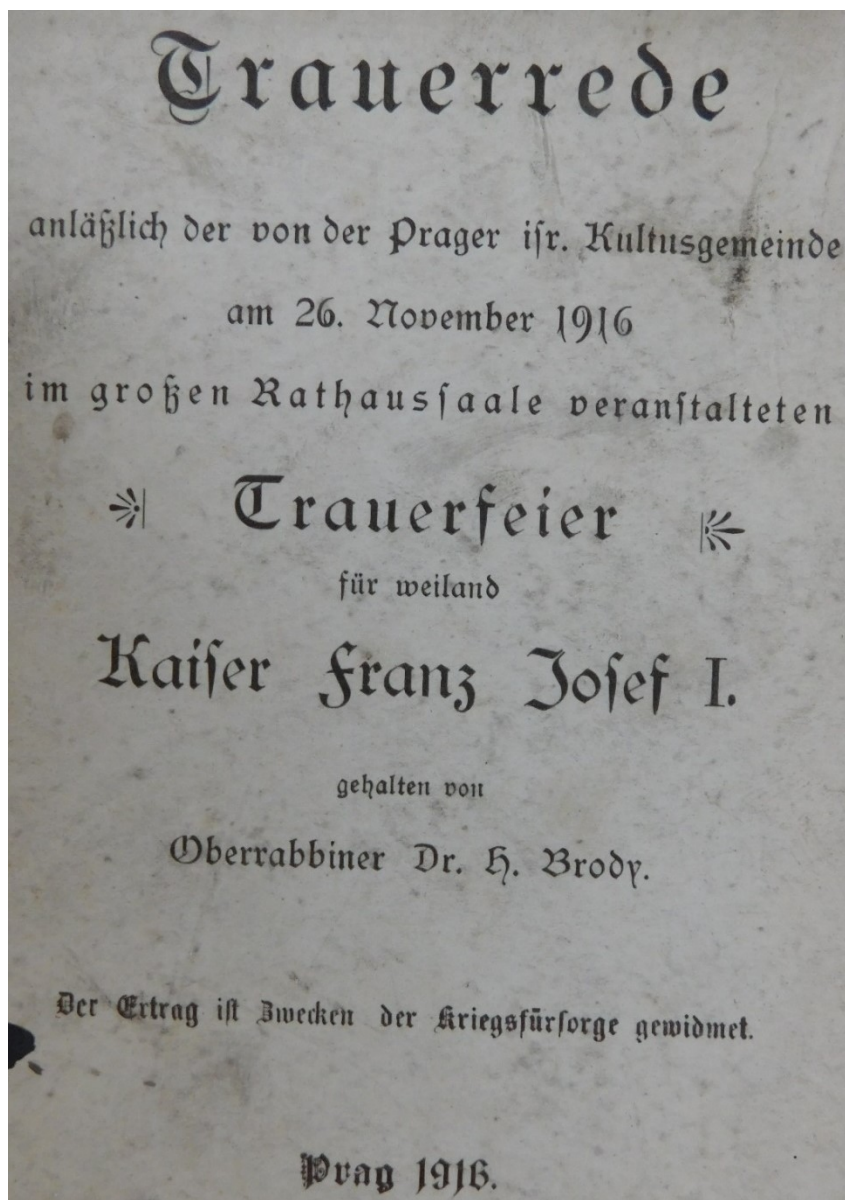
Obrázek 10 – G. Kisch: Obálka biografie Alexandra Kische

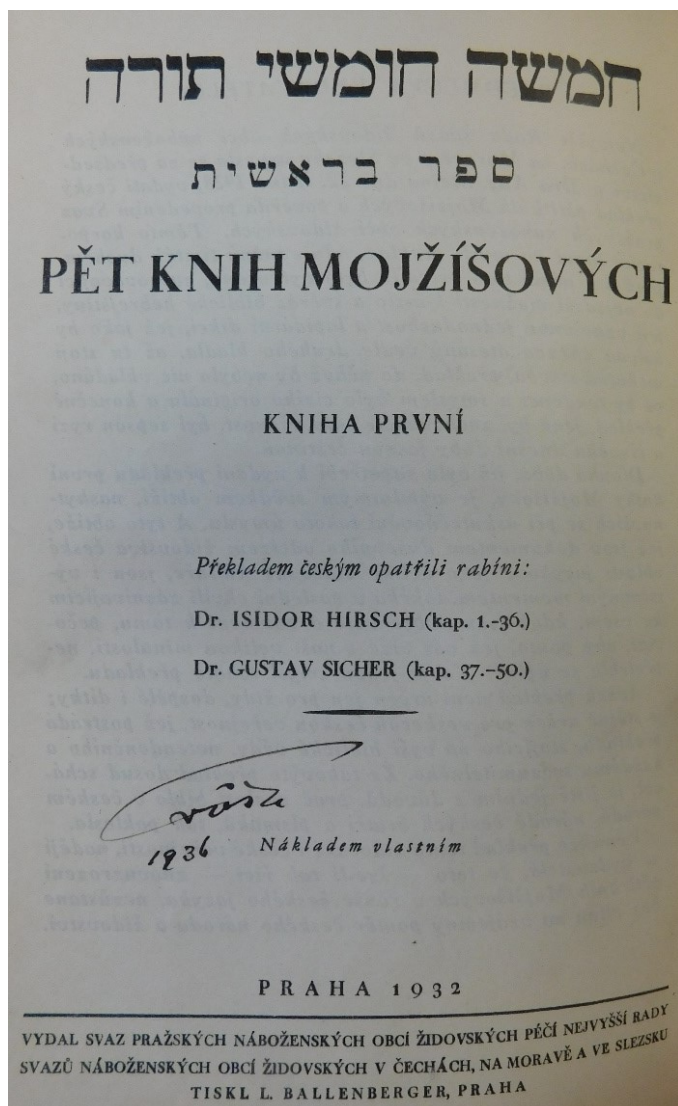
Obrázek 11 – N. Ehrenfeld: Obálka publikované úvodní řeči u příležitosti otevření Nového židovského hřbitova na Olšanech

und Gymnasien war eine Zeit lang fast ausschließlich
 durch die Lehren der Form- und Pädagogik der jüdischen Synagoge.
 für die Unterrichtspläne ist der Einfluss ganz gleich dem für die Gymnasien.
 In den Oberrealschulen wird der für die Gymnasien be-
 stimmte Lehrstoff entsprechend verändert und zumeist:
 I. Klasse (a) die Tora, besonders die in die Liturgie eingefügten,
 (b) die Glaubenslehren - die Pflichten gegen Gott - Ceremonialgesetz-
 II Klasse (a) die jüdischen Propheten besonders die daraufbau-
 enden Lehren des Propheten.
 (b) Liturgie, Gebetsordnungen, Pflichten gegen sich selbst,
 gegen die Mitmenschen, gegen Staat und Gesellschaft.
 III Klasse (a) die Propheten Hesaias, besonders sämtliche des
 Prophetenbuches antwortend dem Propheten.
 (b) die jüdische Darstellung der Geschichte und Literatur
 des Judentums von der Zeit der Exil bis auf unsere Tage.
 In allen diesen Lehren werden die Kenntnisse auf Form-
 und Pädagogik der jüdischen Synagoge,
 haben gemeinschaftlich, so wird der vorgeschriebene
 Lehrstoff in der angegebenen Reihenfolge auf
 zwei Jahre verteilt, so dass jeder Schüler den
 ganzen Lehrstoff lernen kann.
 Prag am 18. April 1893
 Dr. N. Ehrenfeld ^{nr.}
 Oberrealschule
 Dr. Moritz Tauber ^{nr.}
 Oberrealschule, Hl. Annenstr.

Obrázek 12 – N. Ehrenfeld: náhled stránky z učebního plánu, vlevo dole podpis N. Ehrenfelda

Obrázek 13 – H. Brody: Obálka publikované smuteční řeči vedené za smrt Františka Josefa I.

Obrázek 14 – I. Hirsch, G. Sicher: Obálka publikovaného překladu První knihy Mojžíšovy

MAJMONIDES OSOBNOST A DÍLO

מעשה גדול מיימון ס"א

Na počest 800 narozenin vylíčil

Dr. J. HIRSCH

Obrázek 15 – I. Hirsch: Obálka publikované knihy o Maimonidovi

S P I S Ů O K A B A L E Č. 1.

POJEDNÁNÍ O ŽIDOVSKÉ
MYSTICE

OD PH. DR. S. ARJE,
RABÍNA SMÍCHOVSKÉ OBCE NÁBOŽENSKÉ

A

KABALA

J. K. AGRIPPY Z NETTESHEIMU

Johannil Hradecný

NÁKLADEM VYDÁVATELSTVÍ „SFINX“ NA KRÁL.
VINOHRADĚCH, DOBRŮŠKÉHO ULICE ČÍSLO 4.

Obrázek 16 – S. Arje: Obálka knihy *Pojednání o židovské mystice*

בעדיו
זה השער לך ציוקים יבאו כו

ס פ ר

שאלות ותשובות

כפי אהרן

הלכה ראשון

חידושי הלכות, ספימות וחמירות, חדשים לפרמ"ם העולות, בשערי ציון המצוינים בהלכות, האהובות מכל משכיות ומשכנות, בדרכי שאלות ותשובות, מסומנות וערוכות, אשר הכינותי מפתחי ורבותי, רבות יגעת, ובעומקה של דברים לנתי, ובדבר ה' זו הלכה כנפי עיוני פרשתי, ובעזרת האל מעט מזעיר העתה מצודתי יגעת ומצאתי, כיד ה' הטובה עלי, אשר רחמיו וחסדיו עד הנה עזרוני, ואל ימוש לנצח אחת שאלתי ובקשתי, שבת בניית ה' כל ימי חיי שנותי, עד כי יצפנני בסכה סכת דוד הנופלת אשר יקים לנו במהרה רידן, כעתירת נפשות בית ישראל ונפש נאנה חדל האישים, כמוני היום, בוש ונכלם ומצפה לישועת עולמים.

ה"ה אהרן סג"ל עפשטיין

דומ"ץ פה פראג הכירה

מונחאמש תרצ"ג

Buchdruckerei „GRAFIA“ Mukačevo, Tsechoslovakei.

1933

Obrázek 17 – A. Epstein: Obálka knihy Kapej Aharon

הסכמת

הרב הגאון האדיר המובהק צ"ס"ע בקש"ת
מ"ה יוסף אלימלך כהנא אב"ד
ור"מ דק"ק אונגוואר שליט"א נשיא כולל
שומה"ח בא"י צ"ו.

בעז"ח

מכתב

כבוד מו"ח הרב הגאון הגדול צ"ת כ"ו
בקש"ת מו"ח אהרן צבי קעסטענבוים
שליט"א דומ"ץ דק"ק
ט. אוילאק יע"א.

בעז"ח

הנה נשלח לי קונטרסים נדפסים שו"ת נקובים
בשם **כפי אהרן** מכבוד הרב ס"ג חריוף וצקי
נפלא המפורסם לשבח ולתהלה כש"ת מו"ח אהרן
סלוי טפשיין דומ"ץ צעיר הגדולה פראג יע"א. אשר
מוזיא כעת לאורה וביקש ממני הסכמתו, והנה
עיינתי בהם כפי מסת הפגאי והטובו מאוד בעיני
והשתוממתי איך קנקן חדש מלא ישן כ"כ בצקיות
גדול וקולע אל השערה בצורה ישרה וברורה דולה
מים מבורות עמוקות מעמקי ים החלמוד ומסיק
שמעתי' אליבא דהלכהא לכן הניי מסכים בזה
מלא כי ראוי הוא לפי' ישראל וצטוח אני כי
יתענגו בו כל לומדי תורה וספרו הנחמד יחי'
להועלת לדעת ממנו הלכה למעשה, ויקפלו עליו זיוני
כי הוא ספר יקר ונחמד, יחי' ד' עמו להפיץ
מענותיו חוזה עבג"ל בבא"ס.

בעז"ח פסק אונגוואר יע"א צ' תולדות
הר"ג לפ"ק

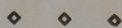
יוסף אלימלך כהנא
אב"ד פס הכ"ל והגליל.

גלוי וידוע אמרם ז"ל כלום מעידין אבות על
בנים, ומה אעידה אם אמרתי אספרה בשבח המגיע
לכחצ"ים במגדל עוז דברי החורה אשר יולא מפורש
בשום שכל, בחיבור הנחמד הנה, הלא אמר עד
לעלמו וכל טוב עין הרואה בלב יושר מבין נחת
ינחת באמרי חכם מה הוא אומר, הלא הוא מלא
חריפות וצקיות בדעה בינה והשכל בש"ס ופוסקים
פסקי רבותינו אשר מפיסה לנו חיים פה בגלות
המר הנה ד' ירחם על הכלל לנו במסרה דידן,
הני אומר מודים דרבנן בסודו לדי' הטוב והמנויב
שהחיינו לראות בספר **כפי אהרן** היואל לאורה
מאחזי חתני הרב מו"ח אהרן סלוי יחי', ומאז
על זרע בדרך המטה הזה כחוב לאמור יורו משפטיך
וגו' וכדאי' בגמ' יומא כ"ה ואם כי שבעת עברי
באזה עיניס מלאחי דאחי לדי' אזה הגסות
והערות יקרות קמא קמא דמטי, אכן כעת להאי
אותם אחזי, אין עתי מספקת כלל, ומה גם
שהקוי איכס כעת תחי' ובדיוק לא אוכל לדכור
אותי באזהו מקומן סן הסערות ועוד חזון למועד
בעז"ס ואני הפלתי הפילה לפני על העתיד יתן ד'
ויחזור ויתן ויפלו מעיינותיו חוזה להגדיל חורם
ולשדורים הוא וציתו וצקוב בקרב כל ישראל, כלנו זוכס לדבר
הגזית ברוב רחמי ד' כי לא כלו וושע לנחיס בכלל כ"י אמין.
הי לסי ועלית אהה ואהרן הר"ג לפ"ק כי שבט אוילאק יחי'

ה"ק אהרן צבי קעסטענבוים

Obrazek 18 – A. Epstein: Úvodní strana z knihy Kapej Aharon s aprobačí užhorodského rabína

Der Abschied von unserem Kaiser.

Trauerrede,

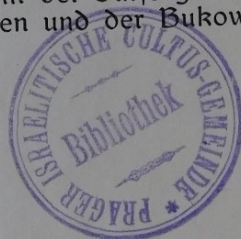
gehalten am Tage der Beisetzung weiland Sr. Majestät
Kaiser Franz Josef des Ersten im Kaiser Franz Josef-
Jubiläums-Tempel in Prag

von

Rabb. Prof. Dr. A. Deutsch.

Der Reinertrag fällt der Fürsorge für Waisenkinder aus
Galizien und der Bukowina zu.

Verlag des Kaiser Franz Josef-Jubiläums-Tempels in Prag.
Druck von Heller & Stransky, Prag.

Obrázek 19 – A. Deutsch: Obálka smuteční řeči vedené za smrt císaře
Františka Josefa I.